

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ΕΡΓΟ: «Δημιουργία διακρατικού δικτύου παροχών εκπαίδευσης ενηλίκων για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης ευάλωτων ομάδων» – STEP UP

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ: ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ ΓΙΑ ΕΥΑΛΩΤΕΣ ΟΜΑΔΕΣ

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Αυτή η εργασία είναι μέρος του έργου STEP UP. Το STEP UP έχει λάβει χρηματοδότηση από το πρόγραμμα Erasmus+ της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πλαίσιο της συμφωνίας επιχορήγησης αριθ. ΕΑCΕΑ/34/2019.

Η υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην έκδοση του κειμένου δεν ταυτίζεται με την έγκριση του περιεχομένου του, το οποίο αντικατοπτρίζει αποκλειστικά την άποψη των συγγραφέων, και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν ευθύνεται για οποιαδήποτε χρήση των πληροφοριών που αυτό περιέχει.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ:

Carla Almeida (Centro Social de Soutelo)

Daniela Pires (Centro Social de Soutelo)

Susana Pereira (Centro Social de Soutelo)

Δημήτρης Ντόντης (Equal Society)

Όλγα Ντρέλλια (Equal Society)

Alberto Vázquez (Espacio Rojo)

Carina Moreira (Espacio Rojo)

Atilla Farkas (Nytott Kör Egyesület)

Kinga Mihócsa (Nytott Kör Egyesület)

Zsófia Jozifek (Nytott Kör Egyesület)

Jolanta Kajmowicz-Sopicka (Teatr Grodzki)

Maria Schejbal-Cytawa (Teatr Grodzki)

Alicja Nyziak (The Polish Association of the Blind)

Ahmet Öncel (Utopia Education and Art)

Bengü Ergin Balta (Utopia Education and Art)

Ezgi Bilgin (Utopia Education and Art)

ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ:

Dilara Vardar (Utopia Education and Art)

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ STEP UP

ΕΝΟΤΗΤΑ 1: Εκπαίδευση ενηλίκων κι ευάλωτες ομάδες

- 1.1 Η εκπαίδευση ενηλίκων ως προσέγγιση της διά βίου μάθησης
- 1.2 Βιωματική μάθηση στην εκπαίδευση ενηλίκων
- 1.3 Μια συμπεριληπτική προσέγγιση στην εκπαίδευση ενηλίκων

ΕΝΟΤΗΤΑ 2: Χρήση των τεχνών και των πολιτιστικών δραστηριοτήτων ως εργαλείο στην εκπαίδευση ενηλίκων για ευάλωτες ομάδες

- 2.1 Ο αντίκτυπος της τέχνης και του πολιτισμού στη σωματική και συναισθηματική ευεξία
- 2.2 Χρήση των καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης ευάλωτων ομάδων

ΕΝΟΤΗΤΑ 3 : Σχεδιασμός και υλοποίηση καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων ως εκπαιδευτικής μεθόδου για ευάλωτες ομάδες

3.1 Μεθοδολογία για το σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτιστικών δραστηριοτήτων για αστέγους

- 3.1.1 Προσέγγιση για το σχεδιασμό καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων
- 3.1.2 Οργάνωση των καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων
- 3.1.3 Ανάπτυξη εκπαιδευτικού προγράμματος
- 3.1.4 Πώς να αξιολογήσετε ένα πρόγραμμα κατάρτισης

3.2 Μεθοδολογία για το σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτιστικών δραστηριοτήτων για άτομα με προβλήματα όρασης

- 3.2.1 Προσέγγιση για το σχεδιασμό καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων
- 3.2.2 Οργάνωση καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων
- 3.2.3 Ανάπτυξη του προγράμματος κατάρτισης
- 3.2.4 Πώς να αξιολογήσετε ένα πρόγραμμα κατάρτισης

3.3 Μεθοδολογία για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτιστικών δραστηριοτήτων για τους δικαιούχους του Κοινωνικού Εισοδήματος Ένταξης

- 3.3.1 Προσέγγιση για το σχεδιασμό των καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων
- 3.3.2 Οργάνωση καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

3.3.3 Ανάπτυξη του προγράμματος κατάρτισης
3.3.4 Πώς να αξιολογήσετε ένα πρόγραμμα κατάρτισης

3.4 Μεθοδολογία σχεδιασμού και υλοποίησης πολιτιστικών δραστηριοτήτων για γυναίκες με και χωρίς αναπηρία

3.4.1 Προσέγγιση για το σχεδιασμό των καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων

3.4.2 Οργάνωση καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων

3.4.3 Ανάπτυξη του προγράμματος κατάρτισης

3.4.4 Πώς να αξιολογήσετε ένα πρόγραμμα κατάρτισης

3.5 Μεθοδολογία για το σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτιστικών δραστηριοτήτων για άτομα με ψυχικές και σωματικές αναπηρίες, άτομα σε ψυχιατρική περίθαλψη, νεαρούς ενήλικες με χαμηλό εισόδημα

3.5.1 Προσέγγιση για το σχεδιασμό των καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων

3.5.2 Οργάνωση καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων

3.5.3 Ανάπτυξη του προγράμματος κατάρτισης
3.5.4 Πώς να αξιολογήσετε ένα πρόγραμμα κατάρτισης

3.6 Μεθοδολογία για το σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτιστικών δραστηριοτήτων για νέους ενήλικες με οικονομικά μειονεκτήματα και ηλικιωμένους

3.6.1 Προσέγγιση για το σχεδιασμό των καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων

3.6.2 Οργάνωση καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων

3.6.3 Ανάπτυξη του προγράμματος κατάρτισης

3.6.4 Πώς να αξιολογήσετε ένα πρόγραμμα κατάρτισης

ΕΝΟΤΗΤΑ 4: Πώς να παρέχετε κατάρτιση σε μέλη ευάλωτων ομάδων που επιθυμούν να γίνουν οι ίδιοι/-ες εκπαιδευτές/-ριες

Επίλογος

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ

Το παρόν εγχειρίδιο εκπονήθηκε στο πλαίσιο του έργου **"Δημιουργία διακρατικού δικτύου παροχών εκπαίδευσης ενηλίκων για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης ευάλωτων ομάδων» – STEP UP"** (<https://www.stepupart.eu/index.php>) με στόχο να παρέχει κατευθυντήριες γραμμές και συμβουλές σχετικά με τον τρόπο σχεδιασμού και υλοποίησης καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων που απευθύνονται σε συγκεκριμένες ευάλωτες ομάδες και ειδικότερα:

- Άτομα με προβλήματα όρασης, συμπεριλαμβανομένων τυφλών ατόμων
- Άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας
- Άτομα με νοητική αναπηρία
- Άστεγοι
- Γυναίκες, συμπεριλαμβανομένων μεταναστών
- Άτομα με χαμηλό εισόδημα, συμπεριλαμβανομένων των νέων
- Ηλικιωμένοι

Ειδικότερα, το εγχειρίδιο αποσκοπεί στην παροχή πρακτικών πληροφοριών και κατευθυντήριων γραμμών, με βάση τις εμπειρίες των εταίρων από την υλοποίηση συγκεκριμένων καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων με τη συμμετοχή των προαναφερόμενων ευάλωτων ομάδων, οι οποίες συνοψίζονται στα ακόλουθα:

- Μεθοδολογία για τον τρόπο σχεδιασμού καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων που ανταποκρίνονται στις ανάγκες των ομάδων-στόχων,- Τρόποι προσέγγισης των ομάδων στόχων και διατήρησης του ενδιαφέροντος τους για συμμετοχή στις πολιτιστικές δραστηριότητες,
- Ανάπτυξη προγραμμάτων κατάρτισης για τις ομάδες στόχους,
- Τρόποι αξιολόγησης αυτών των προγραμμάτων κατάρτισης.
- Τρόποι παροχής κατάρτισης σε μέλη αυτών των ευάλωτων ομάδων που επιθυμούν να γίνουν οι ίδιοι εκπαιδευτές.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι πρέπει να υιοθετηθούν διαφορετικές προσεγγίσεις για αυτές τις ευάλωτες ομάδες, με βάση τις ανάγκες τους, το εγχειρίδιο κάνει αναφορές σε συγκεκριμένες κατευθυντήριες γραμμές για τη συμμετοχή κάθε ομάδας στόχου σε πολιτιστικές και καλλιτεχνικές δραστηριότητες.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Συνολικά, το εγχειρίδιο απευθύνεται σε εκπαιδευτές ενηλίκων, κοινωνικούς λειτουργούς, εθελοντές και ερευνητές που εργάζονται ή σκέφτονται να εργαστούν με τις προαναφερθείσες ευάλωτες ομάδες και αποσκοπεί στην ενδυνάμωση και την υποστήριξή τους όσον αφορά στην ανάπτυξη και την υλοποίηση σχετικών καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων με υψηλή ποιότητα και αντίκτυπο.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ STEP UP

Ο γενικός στόχος του έργου Step Up, το οποίο συγχρηματοδοτείται από το πρόγραμμα Erasmus+ της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι η δημιουργία ενός νέου διακρατικού δικτύου παρόχων άτυπων και μη τυπικών εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων εκπαίδευσης ενηλίκων, οι οποίοι εργάζονται για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης ευάλωτων εκπαιδευόμενων ενηλίκων

Ο ειδικός στόχος του έργου είναι η προώθηση της ευρωπαϊκής συνεργασίας μεταξύ των παρόχων εκπαίδευσης ενηλίκων που εργάζονται με συγκεκριμένες ομάδες εκπαιδευόμενων ενηλίκων και ιδιαίτερα με ευάλωτες ομάδες.

Το δίκτυο ευνοεί τη συνεργασία και την ανταλλαγή εμπειριών μεταξύ των συμμετεχόντων οργανισμών και προωθεί το ρόλο του πολιτισμού και των τεχνών, στο πλαίσιο της εκπαίδευσης ενηλίκων, για τη διευκόλυνση της διαδικασίας κοινωνικής ένταξης των ευάλωτων ομάδων.

Το έργο υλοποιείται από:

- Bielsko Artistic Association Grodzki Theatre, Πολωνία
- Centro Social de Soutelo, Πορτογαλία
- Equal Society, Ελλάδα
- Espacio Rojo, Ισπανία
- Open Circle Association, Ουγγαρία

- Oba Utopia Education Art And Media Trade Limited Company, Τουρκία

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

Εκπαίδευση ενηλίκων κι ευάλωτες ομάδες

1.1 Η εκπαίδευση ενηλίκων ως προσέγγιση της διά βίου μάθησης

Ο ορισμός της εκπαίδευσης ενηλίκων εξαρτάται από τη θεώρηση του καθενός. Υπάρχει πλήθος παραδειγμάτων ως προς τον τρόπο που οι περισσότεροι άνθρωποι τη βιώνουν: μαθήματα αθλητισμού ή ευεξίας πολλά πρωινά την εβδομάδα σε ένα κοινοτικό κέντρο, προγράμματα συνεχούς εκπαίδευσης για τους εργαζόμενους, μαθήματα τέχνης και γλώσσας που διοργανώνονται από τους δήμους για τους ντόπιους, και μαθήματα αυτό-ανάπτυξης, ιδιωτικά ή χρηματοδοτούμενα από έργα, για την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων, καθώς και μαθήματα κατάρτισης για την ανάπτυξη νέων επαγγελματικών δεξιοτήτων. Αυτά είναι μερικά μόνο παραδείγματα για το τι περιλαμβάνει ο τομέας της εκπαίδευσης ενηλίκων. Μπορούμε να πούμε ότι η εργασία με ενήλικες απαιτεί γενικά την ανάπτυξη κάποιας οργανωμένης κι εκπαιδευτικής δραστηριότητας.

Επιπλέον, η εκπαίδευση ενηλίκων διαφέρει από την επιμόρφωση ενηλίκων. Ένα άτομο που προσπαθεί να ξεπεράσει μια ασθένεια μπορεί να μάθει πολλά διαβάζοντας βιβλία και άρθρα, πραγματοποιώντας διαδικτυακή έρευνα και ακούγοντας άλλους ανθρώπους που αντιμετωπίζουν την ίδια ασθένεια. Αυτή η διαδικασία ορίζει ότι η εκπαίδευση ενηλίκων συνδέεται άμεσα με τη βιωματική εμπειρία. Από την άλλη πλευρά, αν το ίδιο άτομο συμμετέχει σε ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης ασθενών ή σε μια ομάδα αυτοβοήθειας που επικεντρώνεται στην ασθένεια, η διαδικασία αυτή θα μπορούσε να ονομαστεί εκπαίδευση ενηλίκων. Η διαφορά είναι ότι τα προγράμματα αυτά είναι συστηματικές, οργανωμένες δραστηριότητες που αποσκοπούν στη μάθηση. Έτσι, ενώ η μάθηση μπορεί να συμβεί τόσο τυχαία όσο και σε προγραμματισμένες εκπαιδευτικές δραστηριότητες, ωστόσο **μόνο τις προγραμματισμένες δραστηριότητες ονομάζουμε εκπαίδευση ενηλίκων**. Οι Merriam και Brockett ορίζουν την εκπαίδευση ενηλίκων ως "δραστηριότητες σκόπιμα σχεδιασμένες με σκοπό να επιφέρουν μάθηση μεταξύ εκείνων των οποίων η ηλικία, οι κοινωνικοί ρόλοι ή η αυτοαντίληψη τους ορίζουν ως ενήλικες". (2007: 8)¹

Λαμβάνοντας υπόψη το μεγάλο αριθμό των ενηλίκων που ενδιαφέρονται να εμπλακούν σε περιβάλλοντα μάθησης που περιλαμβάνουν τα πάντα, από τον βασικό γραμματισμό μέχρι την προσωπική ολοκλήρωση, ο όρος "εκπαίδευση ενηλίκων" έχει επίσης

¹ Merriam, Sharan B. & Brockett, Ralph G. (2007). The Profession and Practice of Adult Education: An Introduction. Jossey-Bass, 2007, p. 3-8.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

χρησιμοποιηθεί για τη δια βίου μάθηση πέρα από την παραδοσιακή σχολική εκπαίδευση.² Σύμφωνα με τον Εκπαιδευτικό, Επιστημονικό και Πολιτιστικό Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών, σημειώνεται ότι η εκπαίδευση ενηλίκων είναι **"το σύνολο των οργανωμένων εκπαιδευτικών διαδικασιών, ανεξαρτήτως περιεχομένου, επιπέδου ή μεθόδου, τυπικών ή μη"** και στο πλαίσιο αυτών των διαδικασιών οι ενήλικες **"βελτιώνουν τα τεχνικά ή επαγγελματικά τους προσόντα, αναπτύσσουν περαιτέρω τις ικανότητές τους, εμπλουτίζουν τις γνώσεις τους"** (UNESCO).³

Η εκπαίδευση ενηλίκων, ειδικότερα, αντανακλά μια συγκεκριμένη προσέγγιση μάθησης και διδασκαλίας που προϋποθέτει ότι οι ενήλικες είναι ικανοί και πρόθυμοι να μάθουν. Οι ενήλικες επιλέγουν το αντικείμενο που θα ήθελαν να μάθουν και τον τρόπο εκμάθησής του σύμφωνα με τις ανάγκες τους και είναι υπεύθυνοι για τη συνέχεια της διαδικασίας. Εκτός από τις προσωπικές ανάγκες και τα ενδιαφέροντα, **η μάθηση των ενηλίκων επηρεάζεται από τα δημογραφικά στοιχεία, την παγκοσμιοποίηση και την τεχνολογία εντός του σύγχρονου κοινωνικοπολιτισμικού πλαισίου.**⁴ Αδιαμφισβήτητα, υπάρχουν πολλοί τρόποι και πλαίσια βάσει των οποίων ένα άτομο μαθαίνει, όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενες παραγράφους, και, επί του παρόντος, υπάρχουν τρεις ταξινομήσεις για τους τύπους εκπαίδευσης:

Τυπική εκπαίδευση: Βασική ακαδημαϊκή εκπαίδευση που πραγματοποιείται σε ένα ίδρυμα με δομημένο τρόπο και πρόγραμμα σπουδών. Η μαθησιακή διαδικασία συνήθως αξιολογείται, βαθμολογείται και αποδεικνύεται με πιστοποίηση.

Μη τυπική εκπαίδευση: Οργανωμένες και δομημένες ευκαιρίες μάθησης, σχεδιασμένες για μια ομάδα στόχο για την επίτευξη ενός συνόλου μαθησιακών στόχων.⁵ Η μάθηση μπορεί να λάβει χώρα σε οποιοδήποτε χώρο κατάλληλο για τη διαδικασία, μέσα ή έξω από την αίθουσα διδασκαλίας, σε κοινοτικά κέντρα, μουσεία, χώρους τέχνης, στην ύπαιθρο κ.λπ. Γενικά, **η μη τυπική εκπαίδευση εστιάζει στους εκπαιδευόμενους, είναι «ανοικτή» και ευέλικτη στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των εκπαιδευομένων και προσαρμόζεται στις μεταβαλλόμενες ανάγκες των ατόμων και των κοινωνιών.**⁶

² Peterson, Deb (2018). *Adult education*, available at: <https://www.thoughtco.com/what-is-adult-education-31719> 08.08.2022.

³ International Standard Classification of Education (ISCED 1997). Available at: <https://unevoc.unesco.org/home/TVETipedia+Glossary/filt=all/id=41> 08.08.2022.

⁴ Baumgartner, Sharan B. Merriam, Rosemary S. Cafarella, Lisa M.(2007). *Learning in adulthood : a comprehensive guide* (3rd ed.). San Francisco: Jossey-Bass. p. 7.

⁵ Hamadache, Ali. (1991). *Non Formal Education: A definition of the concept and some examples*, *Prospects*, volume 21, p. 109–124.

⁶ Grajcevcic, Albulene & Shala, Arif. (2016). *Formal and Non-Formal Education in the New Era*, *Action Researcher in Education*, issue 7, p. 120.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Άτυπη εκπαίδευση - Συνεχής μάθηση εκτός των θεσμοθετημένων πλαισίων στην καθημερινή ζωή, βάσει της οποίας τόσο οι εκπαιδευόμενοι όσο και οι εκπαιδευτές εμπλέκονται σε καθημερινά προβλήματα και βασικές ανάγκες αποκτώντας νέα γνώση.⁷ Η άτυπη εκπαίδευση **βασίζεται στην παρατήρηση και την ανακάλυψη, η δοκιμή και τα λάθη θεωρούνται ιδιαίτερα σημαντικά για τη μάθηση, συμβαίνει σε όλα τα περιβάλλοντα (μέσα στην οικογένεια, τους φίλους ή το εργασιακό περιβάλλον) και δεν εμπεριέχει μαθήματα, παρακολούθηση ή βαθμούς.**⁸

Σύμφωνα με την **Παγκόσμια Αναπτυξιακή Έκθεση 2019 της Παγκόσμιας Τράπεζας για Τη μεταβαλλόμενη φύση της εργασίας**, η προσαρμοστικότητα, η κριτική σκέψη, η επίλυση προβλημάτων, η περιέργεια και η δημιουργικότητα είναι γνωστικές και κοινωνικο-συμπεριφορικές δεξιότητες που εκτιμώνται ιδιαίτερα από την αγορά εργασίας. Στην περίπτωση αυτή, τα προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων είναι απαραίτητα για να βοηθήσουν τους εργαζόμενους μεγαλύτερης ηλικίας να αναπτύξουν και να επικαιροποιήσουν τις δεξιότητές τους, αλλά και να βελτιώσουν την προσαρμοστικότητά τους για το μέλλον της επαγγελματικής τους ζωής.⁹

Ως αποτέλεσμα των τεχνολογικών εξελίξεων και των κοινωνικών μετασχηματισμών, η **διά βίου εκπαίδευση καθίσταται υποχρεωτική και ταυτόχρονα προσιτή για όλους**. Για το μέλλον των εθνών και των χωρών, η εκπαίδευση των ενηλίκων είναι εξίσου σημαντική με την εκπαίδευση των παιδιών και των νέων. Ως εκ τούτου, η εκπαίδευση δεν μπορεί να περιορίζεται στο σχολικό περιβάλλον ή μόνο στη μάθηση κατά την παιδική και εφηβική ηλικία. Επιπλέον, οι συσσωρευμένες γνώσεις, η εμπειρία ζωής και εργασίας συνιστούν ειδοποιό διαφορά και οι περισσότεροι ενήλικες έχουν γενικά κίνητρο για μάθηση. Η εμπειρία της ζωής και οι ανάγκες πληροφόρησης προσφέρουν τα θεμέλια για τη μάθηση. Ως εκ τούτου, η εκπαίδευση ενηλίκων διακρίνεται από την παραδοσιακή και θεσμοθετημένη εκπαίδευση και αναφέρεται ως "**ανδραγωγική**". Ο εκπαιδευτικός Eduard C. Lindeman, ο οποίος είναι γνωστός για την πρωτοποριακή συμβολή του στην εκπαίδευση ενηλίκων, πίστευε ότι η εκπαίδευση πρέπει να βρίσκεται σε αρμονία με τη ζωή, να αποτελείται από μη ακαδημαϊκές και μη επαγγελματικές ιδέες, να επικεντρώνεται στην πραγματική ζωή και να συνεκτιμά τις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα και τις εμπειρίες των μαθητών. Όπως δήλωσε ο Lindeman "η εκπαίδευση είναι ζωή - όχι απλώς προετοιμασία για ένα άγνωστο είδος μελλοντικής ζωής... **ολόκληρη η ζωή είναι**

⁷ Batsleer, Janet (2008). Informal Learning in Youth Work. p. 5.

⁸ Cross, J. (2007). Informal learning: Rediscovering the natural pathways that inspire Innovation and Performance. San Francisco: Pfeiffer, p. 16-17.

⁹ World Bank World Development Report 2019: The Changing Nature of Work. p. 72-82, available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/816281518818814423/pdf/2019-WDR-Report.pdf> / 10.08.2022.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

μάθηση, επομένως η εκπαίδευση δεν μπορεί να έχει τέλος. Αυτό το νέο εγχείρημα ονομάζεται εκπαίδευση ενηλίκων όχι επειδή περιορίζεται στους ενήλικες, αλλά επειδή η ενηλικίωση, η ωριμότητα, ορίζει τα όριά της..."¹⁰

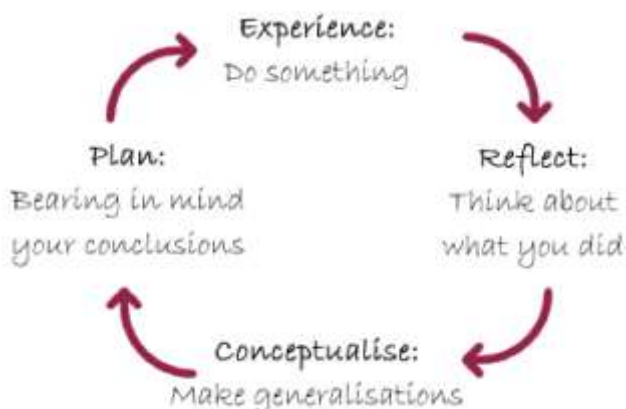
1.2 Βιωματική μάθηση στην εκπαίδευση ενηλίκων

Η βιωματική μάθηση είναι μια συμμετοχική διαδικασία μάθησης κατά την οποία τα άτομα **"μαθαίνουν κάνοντας"** και αναστοχάζονται με γνώμονα τις εμπειρίες τους. Οι δραστηριότητες βιωματικής μάθησης μπορεί να περιλαμβάνουν πρακτικά πειράματα, πρακτική άσκηση, εξάσκηση, εκδρομές, σπουδές στο εξωτερικό, έρευνα, βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα έργα, προγράμματα ανταλλαγής και άλλα. Τα προγράμματα βιωματικής μάθησης που είναι προσεκτικά σχεδιασμένα, και τα οποία παρακολουθούνται και αξιολογούνται **προάγουν τη διεπιστημονική μάθηση, την ενεργή κοινωνική συμμετοχή, την επαγγελματική ανάπτυξη, την πολιτισμική ευαισθητοποίηση, τις ηγετικές ικανότητες και άλλες επαγγελματικές και πνευματικές δεξιότητες.**¹¹

Ο **David Kolb** δημοσίευσε για πρώτη φορά το μοντέλο βιωματικής μάθησης το 1984 και η θεωρία του λειτουργεί σε δύο επίπεδα: **έναν κύκλο μάθησης τεσσάρων σταδίων και τέσσερα ξεχωριστά συλ μάθησης.** Η θεωρία του Kolb σχετίζεται κυρίως με τις **εσωτερικές γνωστικές διεργασίες του μαθητή** και η ανάπτυξη νέων εννοιών παρέχεται από νέες εμπειρίες. Η αποτελεσματική μάθηση πραγματοποιείται μέσω του ακόλουθου **κύκλου τεσσάρων σταδίων:** (1) την απόκτηση μιας **συγκεκριμένης εμπειρίας** που ακολουθείται από (2) την **παρατήρηση** και τον **αναστοχασμό** αυτής της εμπειρίας, η οποία οδηγεί (3) στη διαμόρφωση **αφηρημένων εννοιών** (ανάλυση) και **γενικεύσεων** (συμπεράσματα), οι οποίες στη συνέχεια (4) **υποβάλλονται σε ενεργό πειραματισμό** σε μελλοντικές καταστάσεις, με αποτέλεσμα νέες εμπειρίες.

¹⁰ Lindeman, Eduard (1926). The Meaning of Adult Education, New York: New Republic, p.4-5.

¹¹ Kolb, A. David (2015). Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development [2 ed.], New Jersey: Pearson FT Press, p. 1-5.

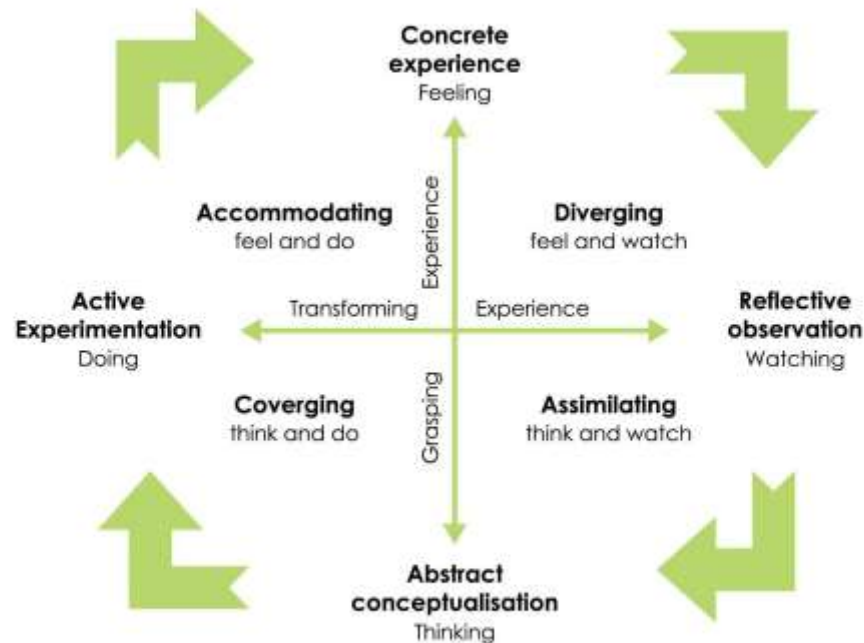

Ο Kolb εξηγεί ότι **διαφορετικοί άνθρωποι είναι φυσικό να μαθαίνουν με διαφορετικούς τρόπους**. Υπάρχουν διάφοροι παράγοντες που επηρεάζουν το μαθησιακό στυλ ενός ατόμου, όπως το κοινωνικό περιβάλλον, οι εκπαιδευτικές εμπειρίες ή η βασική γνωστική δομή του ατόμου. **Ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζουμε μία δοκιμασία, η συναισθηματική μας αντίδραση ή ο τρόπος με τον οποίο σκεφτόμαστε ή αισθανόμαστε είναι μοναδικός**. Μερικοί άνθρωποι προτιμούν τον ενεργό πειραματισμό - απλώς να κάνουν, κάποιιοι άλλοι προτιμούν τη στοχαστική παρατήρηση - απλώς να παρακολουθούν. Είτε σκεφτόμαστε πώς θα αντιδράσουμε είτε ακολουθούμε τα συναισθήματά μας όταν αντιμετωπίζουμε μια νέα εμπειρία και το μαθησιακό μας στυλ είναι προϊόν αυτών των επιλογών.¹²

Προκειμένου να βοηθήσει τους ενήλικες στη διαδικασία της μάθησης, ο εκπαιδευτικός έχει το ρόλο του καθοδηγητή, ο οποίος πρέπει να **διασφαλίσει ότι το περιεχόμενο σχεδιάζεται και εφαρμόζεται με τρόπους που προσφέρουν σε κάθε μαθητή/-ρια την ευκαιρία να αξιοποιήσει τα μαθησιακά στυλ που του/της ταιριάζουν**. Η διευκόλυνση της μαθησιακής διαδικασίας απαιτεί την υποστήριξη των εκπαιδευομένων, την παροχή κατάλληλων πόρων και τη φυσική ασφάλεια. Η αναγνώριση και η ενθάρρυνση αυθόρμητων ευκαιριών για μάθηση, η ενασχόληση με δύσκολες καταστάσεις και η ανακάλυψη λύσεων βοηθούν το μαθητή να κάνει ουσιαστικές συνδέσεις και να απολαμβάνει πραγματικά τη μαθησιακή διαδικασία.¹³

¹² McLeod, S. A. (2017, Oct 24). Kolb - learning styles, διαθέσιμο στο: <https://www.simplypsychology.org/learning-kolb.html> / 15.08.2022.

¹³ <https://www.bu.edu/ctl/guides/experiential-learning/> / 15.08.2022.

Διάγραμμα 2

Πηγή: βασισμένο στον Kurt, Serhat (2020) 'Kolb's Experiential Learning Theory and Learning Styles', διαθέσιμο στο: <https://educationaltechnology.net/kolbs-experiential-learning-theory-learning-styles/> 16.09.2022.

1.3 Μια προσέγγιση χωρίς αποκλεισμούς στην εκπαίδευση ενηλίκων

Η συμμετοχή στην εκπαίδευση ενηλίκων έχει πολλά οφέλη, όπως μισθολογικά οφέλη, οφέλη για την υγεία, συμμετοχή στα κοινά, κοινωνική αξία και βελτίωση των ευκαιριών της οικογενειακής ζωής.¹⁴ Ενώ αυτό ισχύει για όλους τους ενήλικες, δραματικές αλλαγές παρατηρούνται στις ευάλωτες ομάδες. Η έννοια της ευαλωτότητας στην ενήλικη ζωή είναι πιθανό να προσδιορίζεται από διαφορετικά περιβάλλοντα και προοπτικές στις διάφορες κοινωνίες. Στο πλαίσιο του προγράμματος Step Up, **ένας ενήλικας ορίζεται ευρέως ως ευάλωτος εάν είναι 18 ετών και άνω και είναι εκτεθειμένος σε πιθανά προβλήματα εξαιτίας διαφόρων παραγόντων, όπως η ηλικία, το φύλο, η ικανότητα, η**

¹⁴ <https://www.theguardian.com/public-leaders-network/2013/dec/12/councils-adult-education-learning-communities> / 15.08.2022

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ιθαγένεια, η εθνικότητα, η κατάσταση της υγείας, το εισόδημα, η θρησκεία ή άλλες πεποιθήσεις, ο σεξουαλικός προσανατολισμός κ.τ.λ.. Ανάλογα με τον τρόπο που ορίζουμε την έννοια, κάθε ενήλικας είναι εκτεθειμένος στην πιθανότητα να είναι ευάλωτος.¹⁵

Όταν πρόκειται για την εκπαίδευση ενηλίκων, η **"συμπεριληπτική εκπαίδευση"** κρίνεται απαραίτητη. Ανεξάρτητα από τις όποιες προκλήσεις μπορεί να αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευόμενοι, θα πρέπει να μπορούν να συμμετέχουν σε προγράμματα που θα τους είναι ωφέλιμα, αποτελεσματικά και πρακτικά για την ζωή τους. Η επιτυχία της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης επιτυγχάνεται κυρίως με την αποδοχή, την κατανόηση και την προσαρμογή στις διαφορές και την ποικιλομορφία των μαθητών, συμπεριλαμβανομένων των φυσικών, γνωστικών, ακαδημαϊκών, κοινωνικών και συναισθηματικών διαστάσεών τους. Είναι επίσης εξαιρετικά σημαντικό όλοι οι μαθητές να αισθάνονται ευπρόσδεκτοι, να αντιμετωπίζουν τις κατάλληλες προκλήσεις και να λαμβάνουν την κατάλληλη υποστήριξη.¹⁶

Η Παγκόσμια Διάσκεψη Κορυφής για την Κοινωνική Ανάπτυξη που πραγματοποιήθηκε στην Κοπεγχάγη το 1995 όρισε τη συμπεριληπτική κοινωνία ως μια **"κοινωνία για όλους"**, στην οποία όλα τα άτομα, όλα με δικαιώματα κι ευθύνες, έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν ενεργά. (Ηνωμένα Έθνη, 1995, παράγραφος 66). Οι συμπεριληπτικές κοινωνίες διαθέτουν μηχανισμούς που λαμβάνουν υπόψη τη διαφορετικότητα και διευκολύνουν την ενεργό συμμετοχή των ανθρώπων στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτό, **παρέχονται ίσες ευκαιρίες σε όλους** για να ξεπεράσουν τις διαφορές φυλής, φύλου, τάξης, γενιάς και περιοχής και δίνει τη δυνατότητα **σε όλους να αξιοποιήσουν πλήρως τις δυνατότητές τους στη ζωή**. Η κοινωνική ένταξη διασφαλίζει ότι μια κοινωνία προωθεί ταυτόχρονα την ατομική ευημερία, την αμοιβαία εμπιστοσύνη, το ανήκειν και τη σύνδεση.¹⁷

Η έννοια της **κοινωνικής ένταξης** έχει οριστεί από την **Παγκόσμια Τράπεζα** ως **"η διαδικασία βελτίωσης των όρων συμμετοχής ατόμων και ομάδων στην κοινωνία"**. Στην έκθεση **«Θέματα Ένταξης: Το θεμέλιο για κοινή ευημερία»** Η Παγκόσμια Τράπεζα σημειώνει ότι **"η κοινωνική ένταξη αφορά την ανθρώπινη ευημερία, την κοινή ευημερία και την κοινωνική δικαιοσύνη"**. Για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης, ο

¹⁵ Wave: Working With Adults Who Are Vulnerable – A Comparison Of Curricula, Policies And Constructions - Final Report, p.3-6, διαθέσιμο στο: <https://www.researchgate.net/publication/237048447> /15.08.2022.

¹⁶ Dale McManis, Lilla. <https://resilienteducator.com/classroom-resources/inclusive-education> /15.08.2022.

¹⁷ <https://www.un.org/development/desa/socialperspectiveondevelopment/issues/social-integration.html>

στόχος είναι να επιτευχθεί η ένταξη σε τρεις συναφείς τομείς: αγορές, υπηρεσίες και χώροι.¹⁸

Η υπόσχεση **να μην μείνει κανείς πίσω** είναι ένα από τα καθοριστικά χαρακτηριστικά της **Ατζέντας 2030 της UNESCO για τη βιώσιμη ανάπτυξη**. Ο αντίκτυπος της κλιματικής αλλαγής πλήττει δυσανάλογα τους ευάλωτους πληθυσμούς, εντείνοντας περαιτέρω τις ανισότητες. Η Ατζέντα 2030 οραματίζεται ειρηνικές, δίκαιες και συμπεριληπτικές κοινωνίες όπου όλοι οι άνθρωποι μπορούν να εκπληρώσουν το δυναμικό τους με αξιοπρέπεια και ισότητα. Η καταπολέμηση της ανισότητας συνδέεται και αλληλεξαρτάται με τις φιλοδοξίες για την εξάλειψη της φτώχειας, τη διατήρηση του πλανήτη και την επίτευξη βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης. Η οικοδόμηση συμπεριληπτικών κοινωνιών αποτελεί μακροχρόνια δέσμευση της διεθνούς κοινότητας και σημαντική συνιστώσα της αναζήτησης ενός νέου ανθρωπισμού. **Μια συμπεριληπτική κοινωνία** είναι μια κοινωνία για όλους, στην οποία κάθε άτομο έχει ενεργό ρόλο. Μια τέτοια κοινωνία βασίζεται στις θεμελιώδεις αξίες **της ισότητας, της ισότητας, της κοινωνικής δικαιοσύνης, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών, καθώς και στις αρχές της ανεκτικότητας και της αποδοχής της διαφορετικότητας**. Μια συμπεριληπτική κοινωνία πρέπει να είναι εξοπλισμένη με κατάλληλους μηχανισμούς που θα επιτρέπουν σε όλους τους πολίτες της να συμμετέχουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων που επηρεάζουν την ζωή τους και τελικά διαμορφώνουν το κοινό τους μέλλον.

Στο πλαίσιο μιας κοινωνικά συνεκτικής κοινωνίας, όλες οι ομάδες θα απολαμβάνουν την αίσθηση του ανήκειν, της συμμετοχής, της ένταξης, της αναγνώρισης και της νομιμότητας. Ακόμη και αν οι κοινωνίες αυτές δεν είναι δημογραφικά ομοιογενείς, η ποικιλομορφία είναι ιδιαίτερα αποδεκτή. **Η κοινωνική συνοχή διασφαλίζει ότι οι ευάλωτες ομάδες αναλαμβάνουν ενεργό ρόλο στην κοινωνία.**

Λαμβάνοντας υπόψη τα ευεργετικά αποτελέσματα της εκπαίδευσης ενηλίκων, ο σχεδιασμός και η παροχή καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων σε ευάλωτα άτομα έχει τη δυνατότητα να φέρει τους ανθρώπους κοντά, να δημιουργήσει μια συμπεριληπτική και δημιουργική ατμόσφαιρα όπου όλες οι αξίες και οι αρχές γίνονται σεβαστές, καθώς και να ενδυναμώσει τους συμμετέχοντες.

¹⁸ World Bank (2013), *Inclusion matters: The foundation for shared prosperity*, New Frontiers of Social Policy, p. 51-53, available at: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/114561468154469371/pdf/Inclusion-matters-the-foundation-for-shared-prosperity.pdf> /15ς08.2022.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

Χρήση των τεχνών και των πολιτιστικών δραστηριοτήτων ως εργαλείο στην εκπαίδευση ενηλίκων για ευάλωτες ομάδες

Οι καλλιτεχνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες αποτελούν ισχυρά εργαλεία μέσω των οποίων μπορεί να υποστηριχθεί η συναισθηματική, ψυχική και σωματική ευημερία των ευάλωτων ομάδων. Η τέχνη βοηθά τα άτομα να εκφράσουν τα κρυμμένα συναισθήματα και τους φόβους τους με τρόπους διαφορετικούς από τη λεκτική επικοινωνία. Η εξερεύνηση των συναισθημάτων συμβάλλει στη **βελτίωση της ψυχικής υγείας, στη χαλάρωση, στη διαχείριση συμπεριφορών, στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων, στην τόνωση της αυτοπεποίθησης και στην ανάπτυξη των γνωστικών δεξιοτήτων.** Εφαρμογή δημόσιων δραστηριοτήτων με τη χρήση της τέχνης και του πολιτισμού ως εργαλείου θα μπορούσαν να **βελτιώσουν τη δημιουργικότητα, την παραγωγικότητα, την ευαισθητοποίηση, την πολιτιστική επιχειρηματικότητα, να ενδυναμώσουν την αίσθηση της ταυτότητας, την αυθεντικότητα και τη συνολική πολιτιστική ποικιλομορφία, αλλά και την εθνική ανάπτυξη.**

Πολλές επιστημονικές έρευνες δείχνουν ότι η τέχνη λειτουργεί ως ένα είδος γλώσσας, για την έκφραση συναισθημάτων και σκέψεων, που βοηθά στην κατανόηση της ουσίας της προσωπικότητας. Κλάδοι της τέχνης, όπως οι εικαστικές τέχνες, η γραφή, η μουσική, το δημιουργικό δράμα, ο χορός και η κίνηση μπορούν να χρησιμεύσουν ως δημιουργικά εργαλεία για τα άτομα, ιδιαίτερα για τις ευάλωτες ομάδες, ώστε να εκφραστούν και να αποκαλύψουν ελεύθερα τα συναισθήματά τους. Σύμφωνα με τον Leckey (2011), **η τέχνη χρησιμεύει ως ο πιο εσωτερικός τρόπος έκφρασης.** Σε αυτή τη μέθοδο έκφρασης για να ανακαλύψουν τα άτομα τα συναισθήματά τους, ενθαρρύνονται να χρησιμοποιούν υλικά τέχνης όπως χαρτί, χρώματα, μολύβι και πηλό.¹⁹

Leckey J. (2011) και Öster, I. (2014).²⁰ τόνισε τα οφέλη των δημιουργικών δραστηριοτήτων για την ψυχική και σωματική ευεξία. Μελέτες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η ενασχόληση με δημιουργικές δραστηριότητες έχει τη δυνατότητα να

¹⁹ LECKEY, J. (2011). The Therapeutic Effectiveness of Creative Activities on Mental Well-Being: A Systematic Review of the Literature, *Journal of psychiatric and mental health nursing*, 18, 6, 501-509.

²⁰ ÖSTER, I. (2014) Art Therapy During Radiotherapy – A Five-Year Follow-Up Study With Women Diagnosed With Breast Cancer, *The Arts in Psychotherapy*, 36-40

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

συμβάλει στη **μείωση του στρες και της κατάθλιψης** και μπορεί να χρησιμεύσει ως βοηθητικό εργαλείο για την ανακούφιση από το βάρος των χρόνιων ασθενειών.

Επιπλέον, η ανάπτυξη της ψυχικής ευεξίας και των κοινωνικών δεξιοτήτων είναι άλλα οφέλη που μπορούν να αποκτηθούν μέσω της συμμετοχής σε καλλιτεχνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες. Είναι γεγονός ότι οι τεχνικές δεξιότητες είναι απαραίτητες για την είσοδο στην αγορά εργασίας. Ωστόσο, πρόσφατα, οι τάσεις που αφορούν στις προσλήψεις δείχνουν ότι υπάρχει αυξανόμενη ζήτηση για κοινωνικές δεξιότητες (όπως η ομαδική εργασία, η καλή επικοινωνία κ.λπ.), και επομένως η σημασία τους δεν πρέπει να υποτιμάται. Οι οριζόντιες δεξιότητες είναι μη τεχνικές διαπροσωπικές δεξιότητες που μπορούν να αναπτυχθούν εκτός της σχολικής αίθουσας και οι καλλιτεχνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες μπορούν να συμβάλουν σημαντικά προς αυτή την κατεύθυνση.

2.1 Ο αντίκτυπος της τέχνης και του πολιτισμού στη σωματική και συναισθηματική ευεξία

Η δημιουργία, η επικοινωνία, η έκφραση και ο συμβολισμός των συναισθημάτων και των αναγκών τους είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για τη σωματική και συναισθηματική ευεξία των ατόμων. Οι δημιουργικές δραστηριότητες επιδρούν θετικά στα άτομα, συμβάλλοντας στη μείωση των επιπέδων άγχους και την εναρμόνιση του σώματος, του νου και του πνεύματος. Επίσης, η τέχνη έχει οφέλη στην ανάπτυξη νέων **οριζόντιων δεξιοτήτων**, στην καλλιέργεια **σθένους απέναντι** στις εμπειρίες της ζωής, ενώ βοηθά στην **αντιμετώπιση τραυμάτων του παρελθόντος**, όπως ο σωματικός και συναισθηματικός πόνος, η **αντιμετώπιση δύσκολων καταστάσεων και ο θάνατος**.

Ακολουθούν ορισμένες σχετικές μελέτες :

Το 2021 η Laia Delfa-Lobato και οι συνεργάτες της πραγματοποίησαν έρευνα σχετικά με τα οφέλη των καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων σε άτομα με νοητική υστέρηση. Σε αυτή τη συστηματική ανάλυση, οι ερευνητές επικεντρώθηκαν στη διερεύνηση των οφελών των διαφόρων μορφών καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων με στοιχεία από 145 μελέτες από διαφορετικές βάσεις δεδομένων. Όλες οι μελέτες περιλάμβαναν διαφορετικούς τύπους καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων, ενώ παράλληλα είχαν υιοθετήσει την εφαρμογή διαφορετικών τύπων δραστηριοτήτων με διαφορετική διάρκεια και συχνότητα. Αξιοσημείωτο είναι ότι 28

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

μελέτες συμπεριέλαβαν τη **μουσικοθεραπεία** ως μέθοδο στις έρευνές τους. 7 μελέτες ανέφεραν το **θέατρο** (παραστατικές τέχνες), το οποίο μπορεί να χρησιμεύσει ως χρήσιμο εργαλείο για την ενδεδειγμένη διερεύνηση της συναισθηματικής και κοινωνικής υπόστασης του ανθρώπου. Η εκτίμηση και η δημιουργία **εικαστικών τεχνών** ήταν οι παρεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν περισσότερο και υπάρχουν 67 μελέτες ή ανασκοπήσεις που αναφέρουν θεραπεία που περιλαμβάνει εικαστικές τέχνες. 2 κλινικές μελέτες επικεντρώνονται σε δραστηριότητες **κεραμικής**. 44 μελέτες περιλάμβαναν ή συνδύαζαν τη **θεραπεία με χορό**. 3 μελέτες αναφέρθηκαν στις λογοτεχνικές τέχνες και εννέα άρθρα έφεραν την **αφήγηση παραμυθιών**. Τέλος, υπάρχουν 13 κλινικές μελέτες ή αναλύσεις που αναφέρθηκαν σε περισσότερους από έναν τύπους τρόπων παρέμβασης.

Παρ' όλα αυτά, **όλες οι μελέτες έχουν αναδείξει σημαντικές βελτιώσεις, από πλευράς θεραπείας, στις κοινωνικές δεξιότητες (κοινωνικοποίηση, επικοινωνία, αυτοεκτίμηση), στις γνωστικές δεξιότητες (μείωση της απάθειας, της θλίψης, της ταραχής, και όσον αφορούσε σε σημάδια άγχους και κατάθλιψης), την ποιότητα ζωής, τη συναισθηματική και σωματική ευεξία των ατόμων.**

Επιπλέον, η Rosie Perkins διεξήγαγε μια μελέτη το 2021 στο Ηνωμένο Βασίλειο σχετικά με την σύνδεση των τεχνών με την **κοινωνική σύνδεση**. Στο πλαίσιο της μελέτης, 5892 ενήλικες συμμετείχαν σε ένα ερωτηματολόγιο αξιολόγησης. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η πλειονότητα των ερωτηθέντων (82%) συμφωνεί στο ότι αισθάνθηκαν κοινωνικά συνδεδεμένοι/-ες κατά τη διάρκεια υλοποίησης της μελέτης. Τα ευρήματα αναφέρουν ότι: «Η ενασχόληση με τις τέχνες μπορεί να υποστηρίξει την κοινωνική σύνδεση μεταξύ των ενηλίκων στο Ηνωμένο Βασίλειο με πολλαπλούς τρόπους», ενώ παρατίθενται σημαντικά αποδεικτικά στοιχεία όσον αφορά στον καταλυτικό ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν οι τέχνες στην **υποστήριξη της κοινωνικής δημόσιας υγείας**".²¹

Επιπλέον, το 2018 η Anita Jensen δημοσίευσε μια μελέτη σχετικά με τη χρήση παρεμβάσεων τέχνης ως εργαλείο για τη βελτίωση της ψυχικής υγείας και ευεξίας. Η Jensen εξέτασε 20 μελέτες οι οποίες επικεντρώνονταν τις θετικές επιδράσεις των παρεμβάσεων τέχνης σε προβλήματα ψυχικής και σωματικής υγείας.²²

²¹ Perkins R. (2021) Arts Engagement Supports Social Connectedness in Adulthood: Findings from the HEartS Survey

²² Jensen A. (2018) The Use of Arts Interventions for Mental Health and Wellbeing in Health Settings, Perspectives in Public Health, 30 April 2018

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Ως συμπέρασμα όλων αυτών των μελετών, οι τέχνες και οι πολιτιστικές δραστηριότητες αποδεικνύονται ευεργετικές για την ενίσχυση της **διανοητικής, συναισθηματικής και σωματικής ευεξίας** των ατόμων. Οι άνθρωποι, μέσω των καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων, τείνουν να γνωρίζουν καλύτερα τον εαυτό τους, να προσδιορίζουν τα συναισθήματα και τις ανάγκες τους, να αποκτούν αυτοπεποίθηση και να ενισχύουν τα κίνητρα .

2.2 Χρήση των καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης ευάλωτων ομάδων

Η καλλιτεχνική έκφραση παρέχει στους ανθρώπους ένα μοναδικό μέσο έκφρασης, ενθαρρύνοντας τη συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή, διευκολύνοντας την πρόσβαση στον πολιτισμό και προωθώντας την κοινωνική ένταξη. Η συμβολή των τεχνών και της πολιτιστικής εκπαίδευσης στην κοινωνική και πολιτιστική ευημερία τυχαίνει ευρείας αναγνώρισης, συμπεριλαμβανομένων των **θεραπευτικών και επανορθωτικών διαστάσεών τους σε καταστάσεις μετά από συγκρούσεις και καταστροφές.**

Η ενσωμάτωση της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης στη μη τυπική εκπαίδευση συμβάλλει, επίσης, στη δημιουργία ενός ποικιλόμορφου μαθησιακού περιβάλλοντος. Οι τέχνες και οι πολιτιστικές δραστηριότητες λειτουργούν ως ισχυρά μέσα για την απασφάλιση **κι έκφραση συναισθημάτων, να την οικοδόμηση φιλικών σχέσεων και τη συνένωση κοινοτήτων στη βάση ενός κοινού οράματος για την ειρήνη.** Προσφέρουν την πολυπόθητη **ανακούφιση από το άγχος** και μπορούν να αποτελέσουν εργαλεία επιβίωσης. Εξίσου, η καλλιτεχνική έκφραση είναι θεμελιώδης για την προώθηση της **κοινωνικής ένταξης και σταθερότητας,** τη διασφάλιση της ειρήνης και τελικά την πρόληψη των εντάσεων και των συγκρούσεων.²³

Πληθώρα ερευνών αναδεικνύουν τα οφέλη των τεχνών και των πολιτιστικών δραστηριοτήτων αναφορικά με την προώθηση της **κοινωνικής ένταξης** των ευάλωτων ομάδων. Σύμφωνα με το Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Υποθέσεων των Ηνωμένων Εθνών (2016), η κοινωνική ένταξη ορίζεται ως «[...] η διαδικασία βελτίωσης των όρων συμμετοχής στην κοινωνία, ιδίως για τα άτομα που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση,

²³ <https://en.unesco.org/culture-development/transversal-approaches/social-inclusion> /13.09.2022

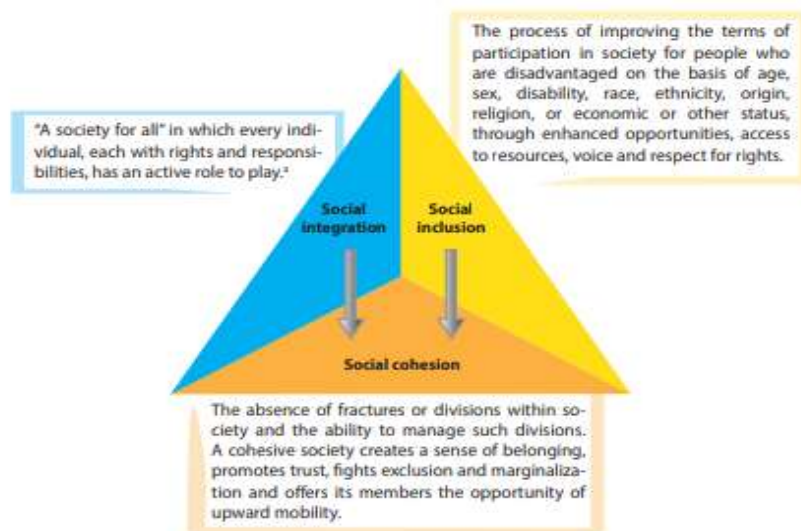

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

μέσω της ενίσχυσης των ευκαιριών, της πρόσβασης σε πόρους, της διεκδίκησης και του σεβασμού των δικαιωμάτων»²⁴.

Μία πιο πρόσφατη μελέτη που διεξήχθη από τον Οργανισμό Πολιτιστικών Υποθέσεων της Ιαπωνίας και την Κοινή Ερευνητική Ομάδα του Πανεπιστημίου Kyushu (2021), περιγράφει την «ένταξη» ως «**ενότητα στην ποικιλομορφία**».²⁵, λαμβάνοντας υπόψη ότι άλλοι τρόποι κατανόησης της ένταξης θα μπορούσαν να είναι η συσχέτισή της με τις έννοιες της ενσωμάτωσης και της αποδοχής.²⁶

Πηγή: *Ηνωμένα Έθνη, Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Υποθέσεων. (2016). Δεν αφήνουμε κανέναν πίσω: η επιταγή της συμπεριληπτικής ανάπτυξης (σελ. 21). Νέα Υόρκη: Ηνωμένα Έθνη.*

Στο βιβλίο των Alain de Botton και John Armstrong «Η τέχνη ως θεραπεία» (2013), η τέχνη διαδραματίζει έναν κάποιο ρόλο στην ένταξη ευάλωτων ομάδων κι έχει ευεργετικά αποτελέσματα στην κοινωνική ζωή και την ευημερία των ατόμων:

²⁴ United Nations, Department of Economic and Social Affairs. (2016). Leaving no one behind: the imperative of inclusive development (pp. 1-22). New York: United Nations. Retrieved from <https://www.un.org/esa/socdev/rwss/2016/full-report.pdf>

²⁵ The Agency for Cultural Affairs of Japan & Kyushu University Joint Research Team. (2021). Social Inclusion through Culture and the Arts: A Handbook for Beginners [Ebook]. Retrieved from http://www.sal.design.kyushu-u.ac.jp/pdf/Handbook_for_Beginners_SAL.pdf

²⁶ Kupperts, P. (2004). Disability and contemporary performance. New York: Routledge.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

*«Η τέχνη μπορεί να επαναφέρει στη μνήμη τους καρπούς της εμπειρίας και να την καταστήσει ανανεώσιμη. Ένα εργαλείο που θα διασφαλίσει τις πολύτιμες αναμνήσεις και τις διαισθήσεις μας. (...) Δίνει την ευκαιρία για τη μετουσίωση της θλίψης: **Η τέχνη έχει δικαιωματική θέση σε μια καλή ζωή.** (...) Λειτουργεί ως σταθεροποιητής: Η τέχνη αντανακλά την ουσία των καλών μας ιδιοτήτων με έναν εξαιρετικό τρόπο. (...) **Μας βοηθά να ισορροπήσουμε και μας καθοδηγεί προς τις καλύτερες μας δυνατότητες.** (...) Μας καθοδηγεί στο να γνωρίσουμε τον εαυτό μας: Μπορεί να μας βοηθήσει να ορίσουμε όσα μας είναι δύσκολο να εκφράσουμε με λόγια».²⁷*

Η ενασχόληση με τις τέχνες και τις **πολιτιστικές δραστηριότητες** υποστηρίζει την **κοινωνική σύνδεση**. Στον αντίποδα της μοναξιάς, η κοινωνική σύνδεση θα μπορούσε να αποβεί **ευεργετική για τη δημόσια υγεία**. Το 2010 ο Ed Hall δημοσίευσε ένα άρθρο στο Journal of Intellectual Disability Research, με τίτλο "Spaces of Social Inclusion and Belonging for People with Intellectual Disabilities". Σε αυτό το άρθρο τα άτομα με νοητική αναπηρία ορίστηκαν ως "κοινωνικά αποκλεισμένα" και διερευνήθηκαν **πολιτικές κοινωνικής ένταξης** που απευθύνονταν στη συγκεκριμένη ευάλωτη ομάδα. Η μελέτη υπογραμμίζει ότι οι διάφορες καλλιτεχνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες μπορούν να αποδειχθούν επωφελείς για την αντιμετώπιση των προβλημάτων ψυχικής και σωματικής υγείας.

Ο Hall εξέτασε 20 επιστημονικά άρθρα τα οποία αφορούσαν την επαφή με τις τέχνες, την εμπειριστατωμένη πρακτική υγείας, τις συμμετοχικές τέχνες και πολιτιστικές δραστηριότητες για την ευημερία, όπως την ποίηση, τη λογοτεχνία, το χορό, το τραγούδι, τη μουσική, τις εικαστικές και δημιουργικές τέχνες κ.τ.λ. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι τα καλλιτεχνικά και πολιτιστικά προγράμματα είναι αφενός ευεργετικά, αφετέρου **οικονομικά αποδοτικά** για τη βελτίωση τόσο της ψυχικής όσο και της σωματικής υγείας. Η συμμετοχή σε ειδικά σχεδιασμένες καλλιτεχνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες μπορεί να μειώσει την ένταση των σωματικών συμπτωμάτων και να αμβλύνει τα θέματα ψυχικής υγείας.²⁸

²⁷ Botton A., Armstrong J. Art as Therapy, Phaidon Press, σελ.:64-65 Οκτ 14, 2013

²⁸ E. Hall, Spaces of Social Inclusion and Belonging for People with Intellectual Disabilities, Journal of Intellectual Disability Research, Μάρτιος 2010

Το 2019, το Περιφερειακό Γραφείο του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ) για την Ευρώπη δημοσίευσε εκτενή έκθεση σχετικά με τα επιστημονικά στοιχεία για τα οφέλη των τεχνών και των πολιτιστικών δραστηριοτήτων, με τίτλο **«Ποια είναι τα στοιχεία για το ρόλο των τεχνών στη βελτίωση της υγείας και της ευημερίας;»** (*‘What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being?’*). Η έκθεση εξέτασε 3.500 μελέτες και απέδειξε ότι «οι τέχνες μπορούν να έχουν δυνητικό αντίκτυπο στην ψυχική και σωματική υγεία».

Ο Christopher Bailey, ο οποίος είναι υπεύθυνος για την πρωτοβουλία «Τέχνη και Υγεία» του Π.Ο.Υ., παραθέτει τα λόγια του Carl Gustav Jung, ιδρυτή της αναλυτικής ψυχολογίας, ο οποίος είπε ότι η **μοναξιά δεν είναι η απουσία ανθρώπων, αλλά η αδυναμία να εκφράσεις αυτό που έχει τη μεγαλύτερη σημασία**. Ο Bailey δηλώνει ότι η συμμετοχή σε καλλιτεχνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες μπορεί να βοηθήσει τους ανθρώπους να αντιμετωπίσουν το καθημερινό άγχος και να βελτιώσουν τη σωματική και κοινωνική τους κατάσταση, να ενισχύσουν την παραγωγικότητά τους και να βρουν νόημα και χαρά σε δύσκολες καταστάσεις. Τα εν λόγω οφέλη αλλάζουν την ζωή των ανθρώπων που χρήζουν θεραπείας, των φροντιστών τους και ακόμη και όσων είναι υγιείς.²⁹

Η προαναφερθείσα έκθεση παρουσιάζει στοιχεία σχετικά με τη δυνητική αξία των τεχνών για την **προαγωγή της υγείας, τη βελτίωση ή την πρόληψη διαφόρων ψυχικών και σωματικών παθήσεων και τη θεραπεία ή τη διαχείριση οξέων και χρόνιων παθήσεων** που εμφανίζονται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής. Η έρευνα δίεπε ένα ευρύ φάσμα καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων και διερευνούσε προγράμματα που υλοποιούνταν σε διάφορα περιβάλλοντα, από νοσοκομεία έως πρωτοβάθμια περίθαλψη, κοινότητες και σπίτια. Η πρώτη θεματική που αναδείχθηκε από την έρευνα αφορά στα πορίσματα που προάγουν τα οφέλη της τέχνης για την υγεία.

Η έκθεση του Π.Ο.Υ. εξέτασε μη ελεγχόμενες πιλοτικές μελέτες, ελεγχόμενες δοκιμές στις οποίες είχε εφαρμοσθεί τυχαιοποίηση, διασταυρούμενες έρευνες μικρής κλίμακας, στατιστικές αναλύσεις μεγάλης διάρκειας σε εθνικό επίπεδο, μεμονωμένες μελέτες περιπτώσεων και εθνογραφίες σε επίπεδο κοινότητας. Συνολικά, τα αποτελέσματα αυτής της ανάλυσης δείχνουν ότι η τέχνη έχει ισχυρό αντίκτυπο τόσο στην ψυχική όσο

²⁹ <https://newsrnd.com/news/2022-07-30-christopher-bailey--head-of-the-who-art-and-health-initiative--%22participating-in-art-has-a-healing-dimension%22.Hk3fd4maq.html> 20.08.2022.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

και στη σωματική υγεία και πως οι τέχνες **προάγουν την κοινωνική ένταξη υποστηρίζοντας την κοινωνική σύνδεση.**

Η δεύτερη θεματική της έρευνας επικεντρώνεται σε καταστάσεις για τις οποίες δεν υπάρχουν ολοκληρωμένες λύσεις. Η τέχνη υπόσχεται να **προσφέρει μια ολιστική προοπτική και να συμβάλλει στην αντιμετώπιση δυσεπίλυτων ή πολύπλοκων προβλήματα για τα οποία δεν υφίστανται, επί του παρόντος, επαρκείς λύσεις.**

Η τρίτη θεματική καταδεικνύει ότι τα τεκμήρια επισημαίνουν την αποτελεσματικότητα και τα **οικονομικά οφέλη** των καλλιτεχνικών παρεμβάσεων. Ως εκ τούτου, ορισμένες καλλιτεχνικές παρεμβάσεις είναι εξίσου ή και περισσότερο πρακτικές και κερδοφόρες από τις πιθανές παρεμβάσεις στον τομέα της υγείας.³⁰

Με τη συμμετοχή τους σε καλλιτεχνικές δραστηριότητες, οι ευάλωτοι ενήλικες προτρέπονται να λάβουν μέρος σε διαδικασίες που απαιτούν τη **λήψη αποφάσεων** και τη **δημιουργία σχέσεων**, αναλαμβάνοντας την θέση των ενεργών και όχι των ανίσχυρων, περιθωριοποιημένων υποκειμένων για τα οποία οι αποφάσεις πρέπει να ληφθούν από άλλους. Υπό αυτό το πρίσμα, η καλλιτεχνική δραστηριότητα συμβάλλει περαιτέρω στην καταπολέμηση της αποστασιοποίησης και της απάθειας, με την υιοθέτηση μια συμμετοχικής προσέγγιση στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις.

Κατά συνέπεια, υποστηρίζεται ότι η τέχνη μπορεί να αποδειχθεί καθοριστικής σημασίας, ως όχημα για **την κοινωνική αλλαγή στη δημόσια σφαίρα**, μέσω των θετικών επιδράσεων των καλλιτεχνικών/πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Αυτές οι δευτερογενείς επιδράσεις μπορεί να περιλαμβάνουν την όξυνση μιας σειράς κοινωνικών δεξιοτήτων (π.χ. λήψη αποφάσεων, συνεργασία, δημοκρατική συζήτηση κ.λπ.) που τελικά **ευνοούν τις υγιείς κοινωνικές ανταλλαγές και δοκιμάζουν τα κοινωνικά όρια.**

Σύμφωνα με τους Fox και Macpherson (2015), η αλυσιδωτή αντίδραση είναι ακόμη μεγαλύτερη όταν τα ευάλωτα άτομα καλούνται να συνεργαστούν με μη ευάλωτα, κατά

³⁰ Fancourt D, Finn S. What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? A scoping review. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2019 (Health Evidence Network (HEN) synthesis report 67), σελ.52-53, διαθέσιμο στο: <https://www.who.int/europe/publications/i/item/9789289054553> 20.08.2022

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

τη διάρκεια δραστηριοτήτων, γεφυρώνοντας το χάσμα μεταξύ δύο φαινομενικά πολύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων³¹.

Παρόλα αυτά, εκτός από τη θεραπευτική της χρήση, η **καλλιτεχνική δραστηριότητα μπορεί επίσης να αποτελέσει τον καταλύτη για τη δημιουργία ενός συμπεριληπτικού περιβάλλοντος** που ενθαρρύνει τη συμμετοχή αντί της παθητικότητας, με στόχο την απόδραση από τη λογική της αποσχιστικής κουλτούρας που θεωρεί σε μεγάλο βαθμό τους ευάλωτους ανθρώπους ανίκανους να δημιουργήσουν - εκτός αν πρέπει να το κάνουν για καθαρά θεραπευτικούς λόγους.³².

³¹ Fox, A., & Macpherson, H. (2015). Inclusive arts practice and research. London: Routledge. Taylor & Francis Group.

³² Rix, P. (2003). 'Anything is Possible': The Arts and Social Inclusion. Policy Futures In Education, 1(4), 716-730. doi: 10.2304/pfie.2003.1.4.8

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

Σχεδιασμός και υλοποίηση καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων ως εκπαιδευτικής μεθόδου για ευάλωτες ομάδες

Η προσέγγιση του σχεδιασμού μιας δραστηριότητας επηρεάζει αναμφίβολα την ποιότητα και την παραγωγικότητα της διαδικασίας. Υπολογίζονται πολλές μεταβλητές όπως: οι επαγγελματίες που σχεδιάζουν τη δραστηριότητα, η ομάδα στόχος και ο βαθμός συμμετοχής των εμπλεκόμενων μερών στην ανάπτυξη της δραστηριότητας. Είναι επίσης σημαντικό να καθοριστεί πόσο αυστηρά ή πόσο ευέλικτα θα διαμορφωθεί το πρόγραμμα και αν θα καθίσταται δυνατή η προσαρμογή του προγράμματος βάσει της προόδου της υλοποίησης.

Κατά τη διάρκεια διοργάνωσης της δραστηριότητας, ένα από τα βασικά ζητήματα είναι ο τρόπος προσέγγισης της ομάδας στόχου. Ενώ η δημοσίευση μιας ανοικτής πρόσκλησης για τη λήψη αιτήσεων είναι μια επιλογή, είναι επίσης δυνατό να εντοπιστούν οι συμμετέχοντες μέσω επαγγελματιών ή ατόμων που έχουν ήδη επαφή με μέλη αυτής της ομάδας στόχου.

Επιπλέον, κάθε οργανισμός μπορεί να χρησιμοποιήσει διαφορετικές μεθόδους προσέγγισης της ομάδας στόχου του. Εάν είναι απαραίτητο να ζητηθεί η συνεργασία άλλων οργανώσεων που έχουν εμπειρία στη συνεργασία με την ομάδα στόχο, οι εκπαιδευτές θα πρέπει επίσης να εξετάσουν το ενδεχόμενο να ζητήσουν τη βοήθεια επαγγελματιών ή εθελοντών που θα υποστηρίξουν την υλοποίηση της δραστηριότητας.

Κατά την ανάπτυξη της κατάρτισης, ο σχεδιασμός ενός προγράμματος πρόσωπο με πρόσωπο ή ενός διαδικτυακού προγράμματος θα είχε διαφορετικές ανάγκες και αποτελέσματα. Επίσης, εξετάζονται και συνιστώσες όπως: η διάρκεια του προγράμματος κατάρτισης, ο αριθμός και η διάρκεια των συνεδριών, ο σχεδιασμός και το περιεχόμενο του προγράμματος, ο ιδανικός αριθμός των συμμετεχόντων και το εκπαιδευτικό υλικό που θα χρησιμοποιηθεί.

Τέλος, η αξιολόγηση του προγράμματος κατάρτισης θα πρέπει να εξετάζεται διεξοδικά κατά το σχεδιασμό της. Οι ανάγκες και τα επίπεδα ικανοτήτων των ομάδων-στόχων θα

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όταν αποφασίζεται ο τύπος της αξιολόγησης, για παράδειγμα η πραγματοποίηση συνεντεύξεων μπορεί να κριθεί καταλληλότερη από τα ερωτηματολόγια, για ορισμένες συγκεκριμένες ευάλωτες ομάδες. Επίσης, είναι σημαντικό να καθοριστεί σε ποια φάση ή φάσεις της κατάρτισης (πριν, κατά τη διάρκεια και μετά) θα πρέπει να εφαρμοστεί η αξιολόγηση.

Στην παρούσα ενότητα θα αναλυθούν τα προαναφερθέντα ζητήματα, λαμβάνοντας υπόψη τα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες των συγκεκριμένων ευάλωτων ομάδων. Οι συμβουλές και οι κατευθυντήριες γραμμές, που παρουσιάζονται σχετικά με τον τρόπο σχεδιασμού και υλοποίησης καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων με τη συμμετοχή των επιλεγμένων ευάλωτων ομάδων, βασίζονται στην εμπειρία των εταίρων της σύμπραξης, που συσσωρεύτηκε από την πιλοτική υλοποίηση καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων κατά τα προηγούμενα στάδια του έργου. Θα κοινοποιηθούν τα σημαντικότερα σημεία που αναφέρονται ειδικότερα στον εκάστοτε καλλιτεχνικό κλάδο στον οποίο ανήκαν οι δραστηριότητες. Επιπρόσθετα, θα περιγραφεί το γενικό πλαίσιο αξιοποίησης πολιτιστικών δραστηριοτήτων για την εργασία με ευάλωτα άτομα.

3.1 Μεθοδολογία για το σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτιστικών δραστηριοτήτων για αστέγους

3.1.1 Προσέγγιση για το σχεδιασμό καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων

Στο πλαίσιο της κοινωνικής ένταξης με βάση τις τέχνες και της μη τυπικής εκπαίδευσης γενικότερα, είναι θεμελιώδους σημασίας να μην "σχεδιάζονται δραστηριότητες για" οποιαδήποτε ευάλωτη ομάδα, αλλά οι δραστηριότητες να "σχεδιάζονται για" και με" τη συμβολή της ίδιας της ομάδας. Από την άποψη αυτή, συνιστάται ανεπιφύλακτα οι δραστηριότητες όχι μόνο να σχεδιάζονται, αλλά και να υλοποιούνται με συμμετοχική προσέγγιση. Η επανεξέταση και η αξιολόγηση των αναγκών θα πρέπει να προηγείται κάθε άλλου οργανωτικού βήματος, καθώς η κοινωνική ένταξη θα πρέπει να νοηματοδοτείται υπό το πρίσμα των αναγκών και των αντιξοοτήτων της ομάδας-στόχου, με στόχο την αντιμετώπισή τους.

Ο προσδιορισμός των προαναφερθεισών αναγκών, καθώς και των ενδιαφερόντων, των προσδοκιών και των δεξιοτήτων των συμμετεχόντων θα μπορούσε ιδανικά να γίνει μέσω της διαβούλευσης με την ομάδα στόχο όχι μόνο εκ των προτέρων, αλλά και καθ' όλη τη

διάρκεια της διαδικασίας και μέσω της συνεχούς αναζήτησης και συνεκτίμησής της. Έπειτα από την αξιολόγηση των αναγκών, των δεξιοτήτων και των προσδοκιών, προτείνεται να προχωρήσει κανείς στη διερεύνηση των εργαλείων που θα μπορούσαν να ανταποκριθούν καλύτερα σε αυτές και να τα προσαρμόσει στις δυνατότητες της παρέμβασης (προϋπολογισμός, χρονικοί περιορισμοί κ.λπ.).

Το εγχείρημα της ένταξης, προκειμένου να επιτευχθεί η μεγιστοποίηση των επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων, θα πρέπει να προσαρμόζεται στο προφίλ των αναμενόμενων συμμετεχόντων. Προς αυτή την κατεύθυνση, είναι ζωτικής σημασίας να υπάρχει ένα ευέλικτο και συστηματικά αναθεωρημένο σχέδιο δράσης και να δημιουργηθεί μια σχέση εμπιστοσύνης και συνεργασίας με τον πληθυσμό-στόχο. Καθώς οι άστεγοι είναι μια σοβαρά υποβαθμισμένη ομάδα στόχος, που αντιμετωπίζει μεγάλη ανασφάλεια και αστάθεια, μια συμμετοχική προσέγγιση θα μπορούσε να αποτρέψει – σε κάποιο βαθμό – τα υψηλά ποσοστά διαρροής, προσαρμόζοντας τη δραστηριότητα στην ικανότητα των εκπαιδευομένων να παρακολουθήσουν. Ωστόσο, όσον αφορά στην οργάνωση, ο σχεδιασμός θα πρέπει να είναι τόσο ευέλικτος όσο και ακριβής, ώστε να εμπνέει αξιοπιστία και, συνεπώς, να ενθαρρύνει τη δέσμευση της ομάδας στόχου.

Με λίγα λόγια:

- **Ρωτήστε τους πρώτα! Εμπιστευτείτε τους ίδιους και τη συμβολή τους!**
- **Αποφύγετε τις υποθέσεις, αλλά και να αποφασίζετε γι' αυτούς!**
- **Αντιμετωπίστε την αποδυνάμωση των κοινωνικά αποκλεισμένων και "μη παραγωγικών".**
- **Παρακαλούμε, διασφαλίστε την ενεργό συμμετοχή τους, σεβόμενοι τους περιορισμούς τους, ενώ ταυτόχρονα ενθαρρύνετε την αίσθηση της πρωτοβουλίας τους στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.**

3.1.2 Διοργάνωση καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων

Αν και δεν υπάρχει καθολικά αποδεκτός ορισμός της έλλειψης στέγης, η FEANTSA, η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Εθνικών Οργανώσεων που εργάζεται με τους άστεγους, υιοθετεί έναν ευρύ ορισμό που περιλαμβάνει την έλλειψη στέγης, την έλλειψη στέγης και την ανεπαρκή κι επισφαλή στέγαση³³. Προκειμένου να παράσχει ένα κοινό πλαίσιο

³³ <https://www.feantsa.org/en/about-us/faq>

μέσω του οποίου θα συζητείται η έλλειψη στέγης, η FEANTSA επιχειρεί να καλύψει όλες τις καταστάσεις διαβίωσης που ισοδυναμούν με έλλειψη στέγης ή αποκλεισμό από τη στέγαση:

- Χωρίς στέγη (άνθρωποι που ζουν χωρίς στέγη και άνθρωποι σε καταλύματα έκτακτης ανάγκης),
- Άστεγοι (άτομα σε καταλύματα για αστέγους, σε καταφύγια γυναικών, σε καταλύματα για μετανάστες, άτομα που πρόκειται να αποφυλακιστούν από ιδρύματα και άτομα που λαμβάνουν μακροχρόνια στήριξη λόγω έλλειψης στέγης),
- Ζώντας σε επισφαλή στέγαση (άτομα που ζουν σε επισφαλείς μισθώσεις, υπό την απειλή έξωσης ή βίας),
- Ζουν σε ακατάλληλη στέγαση (ζουν σε ακατάλληλες κατοικίες, μη συμβατικές κατοικίες ή σε καταστάσεις ακραίου υπερπληθυσμού).

Η προσέγγιση και καθιέρωση μιας αποτελεσματικής συνεργασίας με ανθρώπους που βιώνουν τέτοιες επισφαλείς συνθήκες διαβίωσης, σημαντικά διαφορετικές μεταξύ τους, αποτελεί σημαντική πρόκληση. Συνεπώς, για λόγους αποτελεσματικότητας, η επιχειρούμενη προσέγγιση θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη αυτή τη διαφοροποίηση.

Σε περίπτωση που πρόκειται να απευθυνθούν σε άστεγους, προτείνεται η επαφή να γίνει μέσω οργανισμών και ιδρυμάτων που τους παρέχουν επείγουσα στέγαση. Οι φορείς αυτοί έχουν ήδη καθιερώσει τακτική επαφή με τους ωφελούμενους. Ως εκ τούτου, η συνεργασία μαζί τους θα μπορούσε να προσφέρει μια εικόνα για το ποιο άτομο θα ήταν πιο πιθανό να συμμετάσχει σε ένα τέτοιο πρόγραμμα, και να παρέχει το πλαίσιο εντός του οποίου η πρόσκληση υποβολής αιτήσεων θα μπορούσε να επικοινωνηθεί αποτελεσματικότερα (πίνακες ανακοινώσεων ή παροχή κάποιου χώρου για μια ενημερωτική συνεδρία ή ένα εργαστήριο εκ μέρους του οργανισμού, μεταξύ άλλων μέσων).³⁴ Μια τέτοια προσέγγιση θα μπορούσε επίσης να υιοθετηθεί στην περίπτωση των αστέγων που διαμένουν σε καταλύματα έκτακτης ανάγκης.

³⁴ Διερευνήστε κατά πόσο οι ενημερωτικές συνεδρίες, ατομικές ή συλλογικές, ενδείκνυται να πραγματοποιούνται με τη συμπληρωματική παρουσία του οργανισμού που εξασφαλίζει τη δυνατότητα πρόσβασης στην ομάδα-στόχο. Εάν υπάρχει καλή σχέση μεταξύ των ωφελούμενων και του οργανισμού, η παρουσία του τελευταίου θα μπορούσε να ευνοήσει τη δημιουργία καλών σχέσεων με τους ωφελούμενους.

Όσον αφορά στα άτομα που ζουν σε επισφαλή ή ακατάλληλα καταλύματα και δεν διαμένουν σε ένα μέρος μόνο, η επιλογή της εργασίας στο δρόμο θα μπορούσε να αποτελέσει μια εναλλακτική λύση. Ωστόσο, σημειώνεται ότι μια ατομική προσέγγιση θα καθιστούσε τη δημιουργία μιας σταθερής σχέσης με τους δικαιούχους μάλλον απαιτητική και χρονοβόρα.

Δράσεις σε δημόσιους χώρους υποβαθμισμένων γειτονιών θα μπορούσαν ενδεχομένως να προσελκύσουν το ενδιαφέρον της ομάδας στόχου. Σε αυτή την περίπτωση, ιδίως εάν μια τέτοια προσέγγιση πραγματοποιείται χωρίς τη συμβολή άλλου οργανισμού που δραστηριοποιείται στον τομέα της εργασίας στο δρόμο, θα απαιτηθεί σημαντική επένδυση χρόνου για τη διαδικασία πρόσληψης.

Τέλος, θα προτεινόταν ως τελευταία επιλογή μια ηλεκτρονική ανοικτή πρόσκληση για την υποβολή αιτήσεων. Οι άστεγοι είναι μια απαιτητική ομάδα στόχος και οι ανοικτές προσκλήσεις είναι λιγότερο πιθανό να μετριάσουν την περιορισμένη ανταπόκριση.

3.1.3 Ανάπτυξη προγράμματος κατάρτισης

Όσον αφορά στον τρόπο υλοποίησης της δραστηριότητας, συνιστάται ανεπιφύλακτα αυτή να πραγματοποιείται πρόσωπο με πρόσωπο. Όχι μόνο επειδή είναι πιθανό ότι ο πληθυσμός στόχος δε θα διαθέτει τον τεχνολογικό εξοπλισμό (σύνδεση στο διαδίκτυο, ηλεκτρονικές συσκευές) που απαιτεί μια διαδικτυακή σύνδεση, αλλά και λόγω των πλεονεκτημάτων της πρόσωπο με πρόσωπο αλληλεπίδρασης όσον αφορά στην ανάπτυξη ικανοτήτων και την καλλιέργεια των επικοινωνιακών δεξιοτήτων. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι σε δύσκολες περιόδους, όπως αυτές που ζούμε κατά τη διάρκεια μιας πανδημίας, δεν πρέπει να αποκλείεται η προοπτική των διαδικτυακών συνεδριών.

Η επιλογή του κατάλληλου χώρου για συμπεριληπτικές δραστηριότητες είναι εξίσου σημαντική με την επιλογή της κατάλληλης μεθοδολογίας. Ο χώρος θα υποστηρίξει την καλύτερη μάθηση παρέχοντας ένα περιβάλλον κατάλληλο για την πολιτιστική δραστηριότητα που πρόκειται να αναπτυχθεί. Το ίδιο το μαθησιακό περιβάλλον είναι συχνά ένα παραμελημένο στοιχείο της μαθησιακής διαδικασίας. Βεβαιωθείτε ότι πρόκειται για έναν εύκολα προσβάσιμο χώρο, από την άποψη της εγγύτητας και της

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

πρόσβασης μέσω των δημόσιων συγκοινωνιών, καθώς και για έναν ασφαλή χώρο από την άποψη της ιδιωτικότητας. Όσο πιο ευχάριστο και καλύτερα προσαρμοσμένο στον χαρακτήρα της δραστηριότητας είναι, τόσο θετικότερη εντύπωση και μεγαλύτερη έμπνευση θα δημιουργήσει στους/στις συμμετέχοντες/-ουσες που προέρχονται από ένα σοβαρά υποβαθμισμένο περιβάλλον.

Η διάρκεια του προγράμματος κατάρτισης θα πρέπει να καθορίζεται με βάση τη δυσκολία του επιλεγμένου μαθησιακού/πολιτισμικού εργαλείου και τις επακόλουθες ανάγκες ανάπτυξης ικανοτήτων, καθώς και τη διαθεσιμότητα και την προθυμία των συμμετεχόντων/-ουσών. Παρά τις παραμέτρους αυτές, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι όσο περισσότερο εξοικειωθούν οι συμμετέχοντες με τα εργαλεία και τις διαδικασίες μάθησης, τόσο πιο ουσιαστικός θα είναι ο αντίκτυπος της δραστηριότητας. Ωστόσο, είναι ζωτικής σημασίας να διερευνηθεί η διάθεση των συμμετεχόντων/-ουσών σε αυτό το στάδιο και, ως εκ τούτου, να υπάρξει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ευελιξία, ώστε να είναι σε θέση να πραγματοποιηθούν οι κατάλληλες προσαρμογές ως προς τις ανάγκες τους.

Επιπλέον, να έχετε υπόψη σας ότι θα μπορούσε να είναι δύσκολο να δεσμευτεί αυτή η ομάδα στόχος για ένα χρονικό διάστημα που ξεπερνά το χρονικό ορίζοντα της καθημερινής τους ζωής, δηλαδή το εγγύς μέλλον. **Προτείνεται, λοιπόν, να υιοθετείται ένα μεσοπρόθεσμο σχέδιο, με τη δυνατότητα παράτασης εφόσον διατυπώνεται σχετικό αίτημα εκ μέρους των δικαιούχων.** Η δραστηριότητα δεν θα πρέπει να αποκτήσει υποχρεωτική διάσταση που θα αντιστρατευόταν τη δημιουργία μιας εθελοντικής δέσμευσης εκ μέρους των συμμετεχόντων.

Εντούτοις, είναι αναμφισβήτητο ότι οι μακροπρόθεσμες παρεμβάσεις είναι πιθανότερο να προσφέρουν τη βοήθεια που απαιτείται για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης των ευάλωτων ομάδων, οι οποίες τείνουν να λαμβάνουν μάλλον αποσπασματική και ανεπαρκή υποστήριξη.

Όσον αφορά στις ίδιες τις συναντήσεις, η διάρκειά τους, καθώς και η συχνότητά τους, θα πρέπει επίσης να εξετάζονται και να αποφασίζονται ανάλογα με τη διαθεσιμότητα της ομάδας στόχου. Οι συχνότερες συναντήσεις προωθούν τη συστηματική συμμετοχή των συμμετεχόντων. Ταυτόχρονα, οι συναντήσεις σε εβδομαδιαία βάση, για παράδειγμα, θα μπορούσαν να αποβούν υπερβολικά εντατικές σε σχέση με το ρυθμό

της ζωής των συμμετεχόντων και το χρόνο που χρειάζονται στη διάθεσή τους για προετοιμασία, μεταξύ των συναντήσεων.

Η δυναμική της ομάδας θα πρέπει επίσης να διερευνηθεί και να προαχθεί σε περίπτωση που οι ομαδικές συναντήσεις κριθούν προτιμότερες. Θα πρέπει να αξιοποιηθούν δραστηριότητες ανάπτυξης του ομαδικού πνεύματος κι εργαλεία μη τυπικής εκπαίδευσης, προκειμένου να δημιουργηθεί ένα ασφαλές περιβάλλον μάθησης για όλους/-ες. Για τα άτομα που μπορεί να υποφέρουν από μια διαδικασία απομόνωσης, η δυναμική της ομάδας παίζει σημαντικό ρόλο στην ενδυνάμωση της ίδιας της ομάδας. Είτε οι συμμετέχοντες/-ουσες γνωρίζονται ήδη μεταξύ τους είτε όχι, στην περίπτωση που υιοθετείται μια συλλογική προσέγγιση, θα πρέπει να αφιερωθεί επαρκής χρόνος στη διαδικασία οικοδόμησης ομάδας.

Ο σχεδιασμός και το περιεχόμενο του προγράμματος κατάρτισης θα πρέπει να βασίζονται στο αποτέλεσμα της αξιολόγησης των αναγκών των υποψηφίων. Θα πρέπει να εκτελείται από έμπειρους επαγγελματίες και να αναθεωρείται συχνά ώστε να ανταποκρίνεται στις αναφυόμενες ανάγκες των συμμετεχόντων. Φροντίζετε να εφαρμόζετε μικρές τελετουργίες στην αρχή και στο τέλος των συναντήσεων, ώστε να δημιουργούνται επαναλαμβανόμενα μοτίβα εντός της συνάντησης που προάγουν την ασφάλεια και την άνεση. Οι μικρές θετικές ενισχύσεις (σνακ και ποτά, σχετικός εξοπλισμός ³⁵) συμβάλλουν στο να αισθανθούν οι ίδιοι/-ες οι συμμετέχοντες/-ουσες άνετα.

Ανάλογα με τον αριθμό των συμμετεχόντων, θα πρέπει να ερωτηθεί εκ των προτέρων πόσο προετοιμασμένα είναι τα άτομα για να συμμετάσχουν σε μια ομαδική δραστηριότητα. Καθώς η συγκεκριμένη ομάδα στόχος είναι μάλλον εκτεθειμένη στην απομόνωση, βεβαιωθείτε ότι όλοι είναι σε θέση να συμμετάσχουν σε ένα συλλογικό εγχείρημα. Κατ' αρχήν, συνιστάται η εργασία σε μικρές ομάδες, έτσι ώστε να υπάρχει περισσότερος χρόνος για τον/την καθένα/κάθε μία να λάβει την καθοδήγηση και την υποστήριξη που χρειάζεται.

³⁵ Στην περίπτωση της πιλοτικής ραδιοφωνικής δραστηριότητας, μια μικρή ραδιοφωνική συσκευή θα μπορούσε να προσφερθεί στους/στις συμμετέχοντες/-ουσες για "εργασία στο σπίτι" και για να διερευνήσουν καλές και κακές ραδιοφωνικές πρακτικές.

Λάβετε υπόψη ότι ο σχεδιασμός ατομικών συνεδριών, εάν το εργαλείο που επιλέγεται μπορεί να προσαρμοστεί, μπορεί να χρησιμεύσει για την αποσυμπίεση ενός ατόμου. Επί παραδείγματι, στην περίπτωση της πιλοτικής δραστηριότητας του ραδιοφώνου, η διεξαγωγή μιας ατομικής συνεδρίας αντί μιας ομαδικής συνεδρίας και η επακόλουθη ηχογράφηση podcast με έναν συμμετέχοντα που βρισκόταν σε κατάσταση απελπισίας, τον βοήθησε όχι μόνο να ξεπεράσει τα αρνητικά του συναισθήματα αλλά και να διατυπώσει και να μοιραστεί πολύτιμες προσωπικές αφηγήσεις. Σε τέτοιες στιγμές, η καθοδήγηση ενός ψυχολόγου είναι μάλλον απαραίτητη.

Το οπτικό υλικό θα πρέπει να θεωρείται κατάλληλο για την περίπτωση, όχι μόνο επειδή γίνεται ευκολότερα κατανοητό σε μια τέτοια μορφή, αλλά κι επειδή οι άστεγοι αναμένεται να δυσκολεύονται σε κάποιο βαθμό με τον αλφαριθμητισμό. Με την αποφυγή μακροσκελών κειμένων και γραπτής καθοδήγησης, το εμπόδιο αυτό θα αμβλυθεί.

3.1.4 Πώς να αξιολογήσετε ένα πρόγραμμα κατάρτισης

Η παρακολούθηση και η αξιολόγηση είναι βασικές διαδικασίες που πρέπει να λαμβάνουν χώρα καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου υλοποίησης της πολιτιστικής/καλλιτεχνικής δραστηριότητας, δηλαδή πριν, κατά τη διάρκεια και μετά από αυτήν. Είναι ζωτικής σημασίας να φροντίσετε να ενσωματώσετε συναντήσεις με στόχο την εποικοδομητική κριτική ή/και άλλες εργασίες αξιολόγησης στο τέλος κάθε συνάντησης, προκειμένου να διατηρήσετε επαφή με τις απόψεις και τις ανάγκες των συμμετεχόντων/-ουσών.

Καθώς η παραγωγή γραπτού λόγου μπορεί να είναι πολύ απαιτητική για αυτή την ομάδα στόχου, φροντίστε να τους εμπλέξετε σε πιο διαδραστικές και λιγότερο επίσημες μορφές αξιολόγησης. Η παροχή χρόνου για εποικοδομητικό σχολιασμό και συζητήσεις που στοχεύουν στην αποτίμηση, στο τέλος κάθε συνάντησης, σε συνδυασμό με τη διεξαγωγή συνεντεύξεων πριν και μετά τη δραστηριότητα, βοηθούν στην ευθυγράμμιση της δραστηριότητας με τις ανάγκες, τις δυσκολίες και τις προσδοκίες των συμμετεχόντων/-ουσών.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

3.2 Μεθοδολογία για το σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτιστικών δραστηριοτήτων για άτομα με προβλήματα όρασης

3.2.1 Προσέγγιση για το σχεδιασμό καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα θα πρέπει να σχεδιάζεται από έναν/μία ή περισσότερους/ες εκπαιδευτές/-ριες οι οποίοι/-ες (κατά προτίμηση) έχουν κάποια εμπειρία στη χρήση καλλιτεχνικών μεθόδων γενικά κι αισθάνονται άνετα να εκτελούν οι ίδιοι/-ες τις δραστηριότητες που προτείνονται στους συμμετέχοντες/-ουσες. Παρόλα αυτά, μπορεί να αντιμετωπίσουν σοβαρές προκλήσεις ως προς το να μεταδώσουν τις γνώσεις τους στους/στις συμμετέχοντες/-ουσες με προβλήματα όρασης. Γι' αυτό το λόγο, το στάδιο της προετοιμασίας της κατάρτισης κρίνεται εξαιρετικά σημαντικό.

Πριν από το σχεδιασμό της δραστηριότητας, συνιστάται ιδιαίτερα να συμβουλευέστε τόσο τους εκπροσώπους της κοινότητας των τυφλών και των ατόμων με προβλήματα όρασης όσο και τους επαγγελματίες που έχουν εμπειρία όσον αφορά στη συνεργασία μαζί τους. Πολλές πτυχές της υλοποίησης της κατάρτισης θα πρέπει να συζητηθούν, να προβλεφθούν εξ αρχής και σχεδιασθούν κατάλληλα.

Πρώτα απ' όλα, θα πρέπει να αποσαφηνιστεί ο τρόπος επικοινωνίας και επαφής με τυφλά άτομα και άτομα με προβλήματα όρασης κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων του εργαστηρίου. Κρίνεται απαραίτητο να κατανοήσουν οι εκπαιδευτές/-ριες πόσο σημαντικό είναι **να εξηγούν τα πάντα με απλό, ουσιαστικό τρόπο, αλλά και να είναι έτοιμοι να συνεργαστούν με τους/τις συμμετέχοντες/-ουσες και να τους αφήσουν να "δουν" τα πράγματα με τα χέρια τους**. Ορισμένες φορές είναι, επίσης, αναγκαίο να καθοδηγούν άμεσα τα τυφλά άτομα, να τα βοηθούν να κινούνται και να κατευθύνονται στο χώρο γύρω τους.

Επίσης, **ο χώρος, ο τόπος διεξαγωγής του εργαστηρίου, πρέπει να είναι κατάλληλα προετοιμασμένος, εύκολα προσβάσιμος από τους συμμετέχοντες** και αρκετά ευρύχωρος ώστε να εξασφαλίζει άνεση και ελευθερία κινήσεων, χωρίς επικίνδυνα εμπόδια. Ένα ασφαλές περιβάλλον πρέπει να εξασφαλίζεται, ώστε να αποφεύγονται κίνδυνοι, όπως π.χ. ο κίνδυνος πτώσης από μία σκάλα.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Σε αυτό το πλαίσιο, θα πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι η μεταφορά ατόμων με προβλήματα όρασης στο χώρο της δραστηριότητας μπορεί να αποτελέσει σοβαρή πρόκληση. Δεν οδηγούν οι ίδιοι, ενώ συχνά αντιμετωπίζουν κωλύματα και με τη χρήση των δημόσιων συγκοινωνιών. Τέτοιου είδους δυσκολίες θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και, αν είναι δυνατόν, η μεταφορά θα πρέπει να παρέχεται/ διευκολύνεται από τους διοργανωτές. Αυτό μπορεί να αποτρέψει την εναλλαγή των συμμετεχόντων/-ουσών και ένα υψηλό ποσοστό απουσιών.

Η ευελιξία, η δεκτικότητα στις προκλήσεις, ο αυθορμητισμός και η ετοιμότητα απέναντι στις μεταβαλλόμενες ανάγκες αφενός των μεμονωμένων συμμετεχόντων και αφετέρου που πηγάζουν από τη δυναμική της ομάδας, αποτελούν σημαντικές συνιστώσες όταν κανείς εργάζεται με άτομα με προβλήματα όρασης. Ορισμένες, συγκεκριμένες εργασίες μπορεί να αποδειχθούν πολύ δύσκολες για τους συμμετέχοντες. Για παράδειγμα, μια φαινομενικά απλή οδηγία να κινηθεί κανείς με συγκεκριμένο τρόπο μπορεί να αποτελέσει σοβαρό πρόβλημα για ένα τυφλό άτομο. Επομένως, **οι εκπαιδευτές/-ριες θα πρέπει πάντα να αναζητούν λύσεις και να προτείνουν εναλλακτικές προσεγγίσεις** που αφορούν σε υποστηρικτικές ενέργειες (π.χ. εργασία σε ζευγάρια).

Υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ των τυφλών και των ατόμων με προβλήματα όρασης, που έχουν συμμετάσχει σε διάφορες δραστηριότητες αποκατάστασης στο παρελθόν κι εκείνων που δεν έχουν συμμετάσχει. Οι πρώτοι είναι συνήθως έτοιμοι να αναλάβουν νέες προκλήσεις, ενώ οι δεύτεροι μπορεί να φοβούνται να δοκιμάσουν νέα πράγματα και γι' αυτό μπορεί να χρειάζονται μια διαφορετική προσέγγιση (περισσότερο χρόνο για παράδειγμα ή πρόσθετες δραστηριότητες προθέρμανσης). Γι' αυτό οι εκπαιδευτές/-ριες θα πρέπει να έχουν κάποιες γνώσεις για τα μέλη της ομάδας πριν αρχίσουν να σχεδιάζουν το πρόγραμμα. Αυτό θα τους επιτρέψει να εργαστούν πιο αποτελεσματικά και να είναι προετοιμασμένοι για τα διάφορα εμπόδια που μπορεί να συναντήσουν.

3.2.2 Οργάνωση καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων

Η κοινότητα των τυφλών είναι κλειστή και απομονωμένη σε μεγάλο βαθμό. Λόγω των πολλών περιορισμών που προκύπτουν από τη δυσλειτουργία της όρασης, η καθημερινή τους λειτουργία παρεμποδίζεται σημαντικά. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο τα άτομα με προβλήματα όρασης τις περισσότερες φορές μένουν ενωμένα και δεν είναι εύκολο για αυτά να δράσουν σε ένα άγνωστο περιβάλλον. Επίσης, συχνά είναι επιφυλακτικά

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

απέναντι σε νέους ανθρώπους και νέες ευκαιρίες αυτό-ανάπτυξης. Ως εκ τούτου, συνήθεις τρόποι επικοινωνίας πολιτιστικών δραστηριοτήτων δεν θα λειτουργήσουν σε αυτή την περίπτωση.

Η πιο αποτελεσματική μέθοδος προσέγγισης της κοινότητας των τυφλών είναι μέσω του δικτύου των τοπικών παραρτημάτων των εθνικών οργανώσεων/ενώσεων που συγκεντρώνουν τυφλούς κι εκπροσωπούν τις ανάγκες και τα δικαιώματά τους σε όλη την Ευρώπη. Αυτή η οργανωτική δομή μπορεί να διευκολύνει την πρόσβαση σε άτομα με προβλήματα όρασης που δραστηριοποιούνται σε τοπικό επίπεδο και επικοινωνούν/συνεργάζονται μεταξύ τους. Ωστόσο, το επίπεδο δραστηριότητας κάθε παραρτήματος είναι διαφορετικό και δεν δραστηριοποιούνται όλα ενεργά στην τοπική/περιφερειακή κοινωνία.

Ένας άλλος τρόπος μετάδοσης πληροφοριών και διασύνδεσης των τυφλών είναι τα περιοδικά που εκδίδονται σε γραφή Braille, σε μεγεθυμένη εκτύπωση και σε ηλεκτρονική έκδοση (για παράδειγμα ως ενημερωτικό δελτίο σε μορφή HTML, RTF), ενώ επίσης όσα καταγράφονται σε CD. Επιπλέον, κρίνεται σκόπιμο να χρησιμοποιείται το τοπικό ραδιόφωνο για τη διάδοση πληροφοριών σχετικά με διάφορες δραστηριότητες και πολιτιστικές προσφορές για τους τυφλούς και τα άτομα με μειωμένη όραση που συχνά ακούν ραδιόφωνο. Τα μέλη αυτής της συγκεκριμένης ομάδας στόχου είναι επίσης ενεργά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, δεδομένου ότι πολλά από αυτά χρησιμοποιούν συσκευές σύνθεσης ομιλίας. Έτσι, μπορούν να λαμβάνουν και να προωθούν μηνύματα και μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.

Ανεξάρτητα από την επιλογή συγκεκριμένης μεθόδου για την προώθησή του, μία πρόσκληση για πολιτιστικά μαθήματα κι εκδηλώσεις θα είναι ιδιαίτερα πειστική και αποτελεσματική, εάν τη συστήσει ένα άτομο με προβλήματα όρασης.

Συνιστάται ιδιαίτερα να χρησιμοποιείτε τις γνώσεις και τις δεξιότητες επαγγελματιών και οργανισμών με εμπειρία στη συνεργασία με την εν λόγω ομάδα στόχο κατά το σχεδιασμό και την υλοποίηση οποιασδήποτε πολιτιστικής δραστηριότητας. Το πρακτικό τους υπόβαθρο στην υποστήριξη ατόμων με προβλήματα όρασης θα μπορούσε να βοηθήσει τόσο στην προσέλκυση συμμετεχόντων/-ουσών, όσο και στην επιτυχή πλοήγησή τους κατά τη διάρκεια της δημιουργικής διαδικασίας.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Επίσης, η συμμετοχή βοηθών εθελοντών που μπορούν να δουν στις καλλιτεχνικές δραστηριότητες μαζί με τους τυφλούς είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για την επίτευξη των αναμενόμενων αποτελεσμάτων. Επιπλέον, θα συμβάλει στις ευρύτερες διαδικασίες ένταξης.

3.2.3 Ανάπτυξη προγράμματος κατάρτισης

Η διοργάνωση διαδικτυακών πολιτιστικών δραστηριοτήτων για άτομα με προβλήματα όρασης και τυφλούς δεν ενδείκνυται. Η άμεση επαφή μαζί τους, η δυνατότητα να τους οδηγήσει κάποιος/-α από το χέρι σε ορισμένες περιπτώσεις και να τους βοηθήσει άμεσα στην εκτέλεση των εργασιών αποτελεί σημαντικό παράγοντα επιτυχίας κατά τη χρήση των διαφόρων καλλιτεχνικών μεθόδων. Δεν μπορούν όλα να εξηγηθούν προφορικά και η αίσθηση της αφής έχει μεγάλη σημασία σε αυτή τη διαδικασία μάθησης. Γι' αυτό συνιστάται η διεξαγωγή εργαστηρίων καλλιτεχνικών, πρόσωπο με πρόσωπο, συνυπολογίζοντας τις ακόλουθες προτάσεις όσον αφορά σε συγκεκριμένες επιλογές και αποφάσεις.

Δεν υπάρχει αυστηρό χρονοδιάγραμμα για το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, το οποίο μπορεί να προσαρμοστεί στις διαφορετικές ανάγκες και τη διαθεσιμότητα των συμμετεχόντων. Εφάπαξ συνεδρίες, αλλά και σειρές μαθημάτων ενδείκνυται εξίσου. Ωστόσο, συνιστάται να σχεδιάζεται η διαδικασία εργασίας ως πλήρης εκπαιδευτική διαδρομή, περιλαμβάνοντας στο τέλος κάποιο είδος ανοιχτής παρουσίασης των επιτευγμάτων της ομάδας. **Τα μέλη αυτής της συγκεκριμένης ομάδας στόχου χρειάζονται περισσότερο χρόνο για την ολοκλήρωση χειροτεχνιών, καθώς οποιαδήποτε μορφής χειρωνακτική δημιουργία είναι ιδιαίτερα δύσκολη γι' αυτά.** Η πίεση χρόνου λειτουργεί αποτρεπτικά για την παρακίνηση και τη συμμετοχή των συμμετεχόντων.

Επιπλέον, μια πιο ολοκληρωμένη δημιουργική εμπειρία συμβάλλει στην καλύτερη γνωριμία μεταξύ των συμμετεχόντων/-ουσών και στην επίτευξη μακροχρόνιων αποτελεσμάτων. Ακόμη και αν το να αφιερώσουν λίγες ώρες ή μία μέρα σε μία δραστηριότητα, με μαριονέτες για παράδειγμα, μπορεί να είναι επιβραβευτικό και αποκαλυπτικό, μία μαθησιακή εμπειρία που διαρκεί μερικές εβδομάδες ή μήνες μπορεί να οδηγήσει σε πραγματικές αλλαγές στη ζωή των ωφελούμενων.

Πιθανώς ο καλύτερος τρόπος υλοποίησης εργαστηρίων για τυφλούς και άτομα με προβλήματα όρασης θα ήταν οι συναντήσεις δυόμιση ωρών (συμπεριλαμβανομένων

διαλειμμάτων για την ανάπαυσή τους) μία φορά την εβδομάδα για δύο, τρεις μήνες (ή και περισσότερο, αν η ομάδα δείξει ενδιαφέρον για το συγκεκριμένο είδος δημιουργικής εμπειρίας).

Υπάρχουν πολλοί πιθανοί τρόποι σχεδιασμού και υλοποίησης εργαστηριακών δραστηριοτήτων που προορίζονται για την εισαγωγή ατόμων με προβλήματα όρασης και τυφλών σε δημιουργικές δραστηριότητες. Εντούτοις, το περιεχόμενο του προγράμματος θα πρέπει να είναι το αποτέλεσμα μιας ενδελεχούς ανάλυσης των αναγκών, των ικανοτήτων και των περιορισμών της ομάδας. Παρόλα αυτά, μπορούν να προσδιοριστούν ορισμένοι γενικοί κανόνες και προσεγγίσεις.

Η αναγκαιότητα της λεκτικής επικοινωνίας κι έκφρασης πρέπει να υπογραμμισθεί, εκ νέου. Παρόλο που ορισμένες από τις πολιτιστικές δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα η τέχνη του κουκλοθέατρου, εστιάζουν στην οπτική αφήγηση, συχνά χωρίς λόγια, το προφορικό κείμενο είναι και πάλι απαραίτητο σε τέτοιες περιπτώσεις. Χωρίς αυτό, –οι ωφελούμενοι θα στερούνταν τον συνήθη τρόπο με τον οποίο εγκαθιδρύουν τη σχέση τους με τους άλλους και εκφράζονται.

Επιπλέον, στην περίπτωση θεατρικών δράσεων και άλλων κλάδων παραστατικών τεχνών, καθώς και στις εικαστικές τέχνες, η ηχητική περιγραφή της τελικής παρουσίασης θα μπορούσε να δημιουργήσει έναν πρόσθετο, χρήσιμο διάυλο επικοινωνίας και να επιτρέψει την πρόσληψη του τελικού παραγόμενου έργου από μέλη του κοινού με προβλήματα όρασης.

Η εξεύρεση ενός κατάλληλου ρόλου για κάθε συμμετέχοντα/-ουσα στην κατάρτιση είναι μια ακόμη ουσιαστική συνιστώσα για την επίτευξη ουσιαστικότερων αποτελεσμάτων κοινωνικής ένταξης. Μπορεί να συμβεί, κατά την κατάρτιση, εκ των συμμετεχόντων/-ουσών με προβλήματα όρασης να μην αισθάνονται όλοι/-ες άνετα με όλα τα καθήκοντα. Ωστόσο, πάντα υπάρχει το περιθώριο για όλους/-ες τους συμμετέχοντες/-ουσες να βάλουν το λιθαράκι τους στην κοινή δημιουργική διαδικασία. Στην πιλοτική εκπαίδευση κουκλοθέατρου που διεξήχθη στην Πολωνία, ένας τυφλός προσφέρθηκε να τραγουδήσει ένα τελευταίο τραγούδι κατά τη διάρκεια της παράστασης, καθώς δεν ενδιαφερόταν για το κουκλοθέατρο, αλλά το τραγούδι ήταν το μεγάλο του πάθος.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Ο βέλτιστος αριθμός των συμμετεχόντων στην εκπαίδευση είναι 10-14, συμπεριλαμβανομένων και ατόμων που βλέπουν, των οποίων η παρουσία και η συμμετοχή κρίνεται σημαντική, όπως αναφέρθηκε παραπάνω.

Συνιστάται έντονα η χρήση όλων των υλικών που χρήζουν εξερεύνησης από άτομα με προβλήματα όρασης, διά της αφής. Μια ποικιλία υλικών, για παράδειγμα, το χαρτί, το ύφασμα, το πλαστικό, κ.τ.λ., μπορούν να διεγείρουν τη δημιουργικότητά τους και να διευκολύνουν τη δημιουργική διαδικασία. Επιπλέον, ορισμένα βασικά μουσικά όργανα, όπως τύμπανα, κύμβαλα και διάφορες κουδουνίστρες μπορούν να χρησιμοποιηθούν συμπληρωματικά.

3.2.4 Πώς να αξιολογήσετε ένα πρόγραμμα κατάρτισης

Μπορούν να χρησιμοποιηθούν διάφοροι τρόποι αξιολόγησης των δημιουργικών δραστηριοτήτων, ανάλογα με τους στόχους, τη διάρκεια και τη μορφή των τελευταίων. Στην περίπτωση της υλοποίησης μιας κατάρτισης μακράς διάρκειας, η εκ των προτέρων κι εκ των υστέρων αξιολόγηση έχει νόημα, και μπορεί να συμπληρωθεί με ορισμένα πρόσθετα μέτρα αξιολόγησης κατά τη διάρκεια της κατάρτισης. Ωστόσο, όταν εξετάζεται η περίπτωση των εφάπαξ συναντήσεων, είναι προτιμότερο να περιοριστεί η αξιολόγηση σε μία μόνο έρευνα αξιολόγησης, μετά την ολοκλήρωση της μαθησιακής διαδικασίας.

Ο ευκολότερος και αποτελεσματικότερος τρόπος για να λάβετε την αξιολόγηση των συμμετεχόντων/-ουσών είναι να τους πάρετε συνέντευξη, είτε ατομικά, είτε σε έναν κύκλο προβληματισμού εντός της ομάδας. Τέτοιοι κύκλοι αναστοχασμού που πραγματοποιούνται μετά από κάθε συνάντηση μπορούν να αποτελέσουν "τελετουργικό" για την ομάδα, ενισχύοντας τους δεσμούς και τις σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων και δημιουργώντας έναν χώρο αυτό-έκφρασης για όλους, σε τακτική βάση. Ταυτόχρονα, μπορούν να αποτελέσουν πηγή πληροφόρησης σχετικά με την αυτό-ανάπτυξη, τα προσωπικά επιτεύγματα των μελών της ομάδας και τα συμπεριληπτικά αποτελέσματα, τα οποία αποτελούν βασικό μέρος της αξιολόγησης σε αυτή την περίπτωση.

Παρόλο που ο κύριος τρόπος που προτείνεται για την αξιολόγηση από τους συμμετέχοντες με προβλήματα όρασης, στην εκπαίδευση, είναι μέσω του διαλόγου πρόσωπο με πρόσωπο, μπορεί επίσης να λειτουργήσει η ανταλλαγή ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, καθώς και η χρήση άλλων μέσων επικοινωνίας, με χρήση του διαδικτύου.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, πολλά τυφλά άτομα χρησιμοποιούν συσκευές σύνθεσης ομιλίας και είναι ενεργά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Εκτός από τις προαναφερθείσες πρακτικές, η επικοινωνία με τους/τις συμμετέχοντες/-ουσες κάποια στιγμή μετά την ολοκλήρωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας μπορεί να οδηγήσει στην εξαγωγή πολύτιμων συμπερασμάτων. Είναι πιθανό ότι κάποιοι/-ες από αυτούς/-ες θα αξιοποιήσουν τη δημιουργική εμπειρία που απέκτησαν σε διάφορες καταστάσεις της ζωής και θα αναπτύξουν περαιτέρω ή και νέες δεξιότητες και γνώσεις. Οι συμμετέχοντες/-ουσες που έλαβαν μέρος στην πιλοτική εφαρμογή που πραγματοποιήθηκε στην Πολωνία δήλωσαν ότι αισθάνθηκαν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση, αυξημένα κίνητρα, κοινωνική δέσμευση και ηρεμία, ενώ παραδέχθηκαν ότι η ευημερία τους βελτιώθηκε.

[3.3 Μεθοδολογία για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτιστικών δραστηριοτήτων για τους δικαιούχους του Κοινωνικού Εισοδήματος Ένταξης](#)

3.3.1 Προσέγγιση για το σχεδιασμό των καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων

Τα προγράμματα κατάρτισης που χρησιμοποιούν καλλιτεχνικές μεθόδους θα πρέπει να σχεδιάζονται από εκπαιδευτές/-ριες που έχουν ήδη συνηθίσει να αναπτύσσουν πολιτιστικές δραστηριότητες, ιδίως με ευάλωτες ομάδες. Η εργασιακή τους εμπειρία κρίνεται αρκετά σημαντική και κρίσιμη για την επίτευξη καλύτερων αποτελεσμάτων και μεγεθυμένου αντίκτυπου από τις εκπαιδευτικές συναντήσεις.

Οι δικαιούχοι του Κοινωνικού Εισοδήματος Ένταξης ανήκουν σε μια πολύ ιδιαίτερη ευάλωτη ομάδα με συγκεκριμένα προσωπικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, τα οποία θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά το σχεδιασμό ενός προγράμματος κατάρτισης. Οι εκπαιδευτές/-ριες πρέπει να γνωρίζουν αυτά τα χαρακτηριστικά και πρέπει να είναι ευέλικτοι και προετοιμασμένοι για τη συνεχή διαχείριση του προγράμματος, επειδή ορισμένα από αυτά τα άτομα είναι αντιδραστικά, απείθαρχα και απρόβλεπτα. Εξαιτίας των προβλημάτων ψυχικής υγείας και εθισμού (αλκοόλ και ναρκωτικά), των χαμηλών εκπαιδευτικών προσόντων και της οικονομικής ανεπάρκειας, τα ζητήματα αυτά έχουν παρεμποδίσει τη διαδικασία κοινωνικής ένταξής τους και μερικές φορές τους ωθούν να αντιστέκονται σε κάθε είδους συμμετοχή στην κατάρτιση.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα χαμηλά εκπαιδευτικά προσόντα των συμμετεχόντων μπορεί να αποτελέσουν ένα από τα μεγαλύτερα εμπόδια στην ανάπτυξη της κατάρτισης, επειδή η ομάδα μπορεί να δυσκολεύεται να κατανοήσει ορισμένες από τις επιμέρους εργασίες. Συνεπώς, οι δραστηριότητες πρέπει να είναι πολύ απλές και ο/η εκπαιδευτής/-ρια πρέπει να είναι emphaticός/-η ως προς τις επεξηγήσεις του/της στους συμμετέχοντες/-ουσες. Πρέπει να καταλάβει πόσο σημαντικό είναι να εξηγεί τα πάντα με απλό τρόπο.

Λαμβάνοντας υπόψη τη συναισθηματική τους αστάθεια, οι δυνητικοί/-ες συμμετέχοντες/-ουσες μπορεί να εγκαταλείψουν γρήγορα την εκπαίδευση. Ως εκ τούτου, κατά τη διάρκεια υλοποίησης των δραστηριοτήτων, το περιβάλλον πρέπει να είναι ήρεμο, ανεπίσημο και χωρίς άγχος, καθώς ο προσωπικός τους χρόνος πρέπει να γίνει κατανοητός και σεβαστός. Ο/Η εκπαιδευτής/-ριας πρέπει να είναι προσεκτικός/-η όσον αφορά σε συμπεριφορές, είτε σε ομαδικό είτε σε ατομικό επίπεδο, προσαρμόζοντας την επικοινωνία και προσαρμόζοντας την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων.

Όσον αφορά στο σχεδιασμό του εκπαιδευτικού προγράμματος, είναι ευθύνη του/της εκπαιδευτή/-ριας να οργανώσει και να αποφασίσει τις δραστηριότητες. Λόγω της έλλειψης πρωτοβουλίας των συμμετεχόντων/-ουσών και του χαμηλού αλφαριθμητισμού τους, θα ήταν αρχικά πολύ δύσκολο να ενσωματωθούν οι προτάσεις τους. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της κατάρτισης, οι απόψεις τους θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και οι δραστηριότητες θα πρέπει να προσαρμόζονται ανάλογα με τις ικανότητες και τις απόψεις τους.

Οι δραστηριότητες θα πρέπει να είναι σχεδιασμένες με **απλό, αντικειμενικό κι ευέλικτο τρόπο**, χρησιμοποιώντας **σαφή γλώσσα και με δυνατότητα προσαρμογής στις διαφορετικές ανάγκες των συμμετεχόντων**. Συνεπώς, ένα τέτοιο εκπαιδευτικό περιβάλλον θα διευκολύνει τη συμμετοχή και την παρακίνηση των συμμετεχόντων/-ουσών.

3.3.2 Διοργάνωση καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων

Οι εκπαιδευτές/-ριες που επιθυμούν να διοργανώσουν πολιτιστικές και καλλιτεχνικές εκπαιδευτικές συναντήσεις με τους δικαιούχους του κοινωνικού εισοδήματος ένταξης,

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

θα πρέπει πρωτίστως να έρθουν σε επαφή με τους κοινωνικούς λειτουργούς που εργάζονται απευθείας με την εξεταζόμενη ομάδα στόχο, στους δήμους.

Οι προηγούμενοι επαγγελματίες εργάζονται στενά με τα άτομα αυτά και γνωρίζουν τις ιστορίες τους, οπότε είναι σε θέση να δώσουν μια αξιόπιστη εικόνα των αναγκών τους και να επιλέξουν αυτούς/-ες που θα χρειαστούν και θα επωφεληθούν από τις εκπαιδευτικές συναντήσεις.

Μετά την επιλογή των συμμετεχόντων από τους επαγγελματίες, και προκειμένου να συμβάλουν στην συμμετοχή τους, είναι απαραίτητο να πραγματοποιηθούν ατομικές συναντήσεις για την παρουσίαση της κατάρτισης (στόχοι, αριθμός συναντήσεων, δραστηριότητες που θα πραγματοποιηθούν και αξιολόγηση της κατάρτισης) και τη διευκρίνιση τυχόν ασαφειών που μπορεί να προκύψουν. Επίσης, σε αυτές τις συναντήσεις, οι ωφελούμενοι είναι απαραίτητο να υπογράψουν ένα έντυπο συγκατάθεσης σχετικά με την προστασία των προσωπικών τους δεδομένων (GDPR).

Εκτός από τους εκπαιδευτές/-ριες, **επωφελής θα ήταν η παρουσία και άλλων επαγγελματιών, ιδίως ψυχολόγων σε .**

3.3.3 Ανάπτυξη ενός προγράμματος κατάρτισης

Οι εκπαιδευτικές συναντήσεις που αξιοποιούν πολιτιστικές και καλλιτεχνικές μεθοδολογίες είναι σαφώς πολύ διαδραστικές και πρακτικές, οπότε η εκπαίδευση θα πρέπει κατά προτίμηση να λαμβάνει χώρα πρόσωπο με πρόσωπο, καθώς αυτό επιτρέπει την αποτελεσματικότερη αλληλεπίδραση μεταξύ των συμμετεχόντων/-ουσών και βελτιώνει τις επικοινωνιακές τους δεξιότητες, αλλά και τις δεξιότητες που αφορούν στην ανάπτυξη ικανοτήτων. Αυτή η ευάλωτη ομάδα χρειάζεται να κοινωνικοποιηθεί και να αλληλοεπιδράσει με άλλους ανθρώπους για να αναγνωρίσει τις κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητές της και να μπορέσει να εργαστεί πάνω σε αυτές, έτσι ώστε να μπορέσει να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις της καθημερινής ζωής.

Λαμβάνοντας υπόψη την οικονομική ευαλωτότητα του συγκεκριμένου πληθυσμού στόχου και συνεπώς την έλλειψη υλικών και τεχνικών προϋποθέσεων (υπολογιστής και διαδίκτυο), καθίσταται σαφές ότι αντενδείκνυται η διεξαγωγή των συναντήσεων μέσω διαδικτύου. Παρά ταύτα, πρέπει να σημειωθεί ότι σε έκτακτες συνθήκες, όπως αυτές της πανδημίας, οι διαδικτυακές συνεδρίες αποτελούν αναντίρρητα μια επιλογή.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Ο τόπος διεξαγωγής της κατάρτισης είναι επίσης σημαντικός. Θα πρέπει να είναι ένα ήσυχο και ασφαλές περιβάλλον, όπου οι συμμετέχοντες θα αισθάνονται καλά και θα εμπνέονται προκειμένου να λάβουν μέρος στην εκπαίδευση και να αποφύγουν να την εγκαταλείψουν πρόωρα. Δεδομένης της οικονομικής ανεπάρκειας του πληθυσμού στόχου, είναι απαραίτητο να διασφαλιστεί ότι πρόκειται για ένα προσβάσιμο μέρος με καλή σύνδεση με τα μέσα μαζικής μεταφοράς.

Η διάρκεια και η συχνότητα της κατάρτισης θα πρέπει να καθορίζονται ανάλογα με το πεδίο εφαρμογής του προγράμματος μάθησης και τα ενδιαφέροντα των συμμετεχόντων, με βάση τις ανάγκες τους για την ανάπτυξη των ικανοτήτων τους. Κατ' αρχάς, το πρόγραμμα κατάρτισης θα πρέπει να αρθρώνεται με τη συνδρομή και την καθοδήγηση των κοινωνικών λειτουργών, των οποίων η γνώμη θα έπρεπε να λαμβάνεται υπόψη, διότι είναι αυτοί που γνωρίζουν τις πραγματικές ανάγκες των ωφελούμενων.

Η διάρκεια της κατάρτισης θα πρέπει να σχεδιάζεται λαμβάνοντας υπόψη τις οικονομικές δυσκολίες των συμμετεχόντων, τους ενδιασμούς αναφορικά με τη συμμετοχή σε εκπαιδευτικές συναντήσεις και τη συναισθηματική ευαλωτότητα. Με βάση τις εμπειρίες από τις πιλοτικές εφαρμογές στην Πορτογαλία, μια διάρκεια που δεν θα υπερβαίνει τις δώδεκα συναντήσεις (τρεις μήνες), μία φορά την εβδομάδα, με μέγιστο χρόνο δύο ώρες ανά συνάντηση θα ήταν ιδανική. Κατά τη διάρκεια της συνάντησης, θα πρέπει να πραγματοποιούνται διαλείμματα τα οποία θα προσαρμόζονται στις ατομικές ανάγκες των ωφελούμενων.

Αναμφίβολα, οι μακροπρόθεσμες παρεμβάσεις μπορούν να αποδειχθούν πιο αποτελεσματικές και αποδοτικές όσον αφορά στην κοινωνική ένταξη των ευάλωτων ομάδων, επιτρέποντας την επίτευξη καλύτερων αποτελεσμάτων και αντικτύπου.

Όσον αφορά στον αριθμό των συμμετεχόντων/-ουσών, συνιστάται η εργασία σε μικρές ομάδες, με μέγιστο αριθμό δέκα συμμετεχόντων/ουσών. Αυτός ο αριθμός φαίνεται ο πλέον κατάλληλος, καθώς επιτρέπει στον/-ην εκπαιδευτή/-ρια να εστιάσει την προσοχή του σε κάθε συμμετέχοντα/-ουσα, ενώ παράλληλα τον/την διευκολύνει να μοιραστεί στιγμές αλληλοβοήθειας μεταξύ των μελών της ομάδας.

Η πλειονότητα αυτής της ομάδας στόχου είναι εκτεθειμένη στην απομόνωση, οπότε είναι προτιμότερο να **αξιοποιούνται οι δυναμικές της** ομάδας που συμβάλλουν στην ενδυνάμωση της ίδιας της ομάδας, δημιουργώντας ένα πιο άνετο και σίγουρο

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

περιβάλλον μάθησης. Οι ωφελούμενοι πρέπει να αισθάνονται ασφαλείς και σίγουροι για να συνδεθούν πιο ενεργά και ελκυστικά.

3.3.4 Πώς να Αξιολογήστε ένα πρόγραμμα κατάρτισης:

Η παρακολούθηση και η αξιολόγηση είναι βασικές διαδικασίες που πρέπει να λαμβάνουν χώρα καθ' όλη τη διάρκεια της κατάρτισης με έμφαση σε τρεις συγκεκριμένες χρονικές στιγμές: Κατά τη διάρκεια της υλοποίησης, για να διαπιστωθεί τι πηγαίνει καλά και τι πρέπει να αλλάξει και στο τέλος της κατάρτισης, για να γίνει κατανοητό αν οι αρχικές προσδοκίες και ανάγκες των συμμετεχόντων έχουν επιτευχθεί και ικανοποιηθεί.

Κατά τη διάρκεια της κατάρτισης, κι έχοντας λάβει υπόψη την έλλειψη αλφαριθμητισμού της ομάδας στόχου, συνιστάται να αποφεύγεται η χρήση γραπτών εργαλείων αξιολόγησης και να επιλέγονται σύντομες αναστοχαστικές συζητήσεις με κάθε συμμετέχοντα, όχι απαραίτητα με όλους τους συμμετέχοντες στην ίδια συνάντηση, αλλά με επιλεγμένους/-ες συμμετέχοντες/-ουσες ανά συνάντηση. Οι συζητήσεις αυτές είναι πραγματικά σημαντικές για τους ωφελούμενους, επειδή αισθάνονται ότι τους ακούν και τους συμπεριλαμβάνουν, γεγονός που λειτουργεί παρακινητικά ως προς την αύξηση συμμετοχής τους στην κατάρτιση.

3.4 Μεθοδολογία για το σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτιστικών δραστηριοτήτων για γυναίκες με & χωρίς αναπηρία

3.4.1 Προσέγγιση για το σχεδιασμό καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων

Τα προγράμματα καλλιτεχνικής και πολιτιστικής κατάρτισης θα πρέπει να σχεδιάζονται από εκπαιδευτές/-ριες που έχουν εμπειρία στον τομέα αυτό. Θα πρέπει επίσης να έχουν κίνητρα και να ενδιαφέρονται να εργαστούν με ενήλικες σε ευάλωτες καταστάσεις.

Για το σχεδιασμό, την προετοιμασία και την παρακολούθηση της δραστηριότητας είναι σημαντική η συνεργασία με ειδικούς επαγγελματίες που μπορούν να συμβουλευούν και να συνοδεύουν τους εκπαιδευτές/-ριες, μεταδίδοντας τις γνώσεις και την προηγούμενη εμπειρία τους, ιδίως στην περίπτωση της νοητικής αναπηρίας. Η δραστηριότητα πρέπει

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

να έχει σχεδιαστεί προηγουμένως από τον εκπαιδευτή/-ρια, προκειμένου να διατίθενται τα απαραίτητα εργαλεία και πόροι. Αν και ο αρχικός σχεδιασμός είναι ευθύνη του/της εκπαιδευτή/-ριας, είναι σημαντικό να διατηρείται συνεχής παρακολούθηση και αξιολόγηση της μαθησιακής διαδικασίας με τη συμμετοχή όλων των μερών. Με αυτόν τον τρόπο, ο σχεδιασμός ανταποκρίνεται με ευέλικτο και διαπερατό τρόπο στις αναγκαίες αλλαγές που επικοινωνούνται από την ομάδα.

Η μεθοδολογία πρέπει να περιλαμβάνει μια συμμετοχική προσέγγιση. **Τα ανθρώπινα όντα έχουν την ανάγκη να συμμετέχουν, να αποτελούν μέρος μιας ομάδας και να αισθάνονται ότι συμπεριλαμβάνονται στην κοινωνία.** Ωστόσο, πολλοί από τους ανθρώπους που υφίστανται αποκλεισμό αισθάνονται ότι αυτή η ζωτική ανάγκη διακόπτεται. Αν προωθήσουμε τη συμμετοχή, ενισχύουμε τις δυνατότητες μετασχηματισμού, τόσο ατομικά όσο και συλλογικά, δημιουργώντας αυτονομία, μεγαλύτερη δεκτικότητα και αυτοπεποίθηση, δηλαδή μεγεθυμένο αντίκτυπο και υψηλότερη ποιότητα ζωής για τους ανθρώπους.

Η καλλιτεχνική δημιουργία παρέχει την ευκαιρία να δημιουργηθούν χώροι συμμετοχής και ενεργητικής ακρόασης, ενώ ο εκπαιδευτής πρέπει να παρακινεί την ομάδα με εργαλείο τις διαπροσωπικές σχέσεις, τους δεσμούς αλληλοβοήθειας και τη θετική προσέγγιση στην επίλυση προβλημάτων ή/και απέναντι στην αίσθηση αποτυχίας που μπορεί να προκύψει κατά τη δραστηριότητα. **Δεν περιορίζεται στη μετάδοση τεχνικών γνώσεων ή μεμονωμένων λύσεων, αλλά πρόκειται για μια μεθοδική και ολοκληρωμένη διαδικασία που περιλαμβάνει την ανθρώπινη αλληλεπίδραση.**

3.4.2 Διοργάνωση καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων

Για την προσέγγιση των ευάλωτων ομάδων, κρίνεται σημαντικό να συνεργάζεστε με **επαγγελματίες από τον ψυχοκοινωνικό τομέα**, οι οποίοι έχουν εργαστεί ως συνοδοί και γνωρίζουν εκ των προτέρων τους συμμετέχοντες. Με αυτόν τον τρόπο, γνωρίζουν τις ανάγκες και τις προσωπικές τους συνθήκες, και μπορούν να εξακριβώσουν αν δύνανται **να επωφεληθούν από τη δραστηριότητα σύμφωνα με τα ενδιαφέροντα και τις δυνατότητές τους.**

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Στην περίπτωση των ενηλίκων με νοητική αναπηρία, αυτή η παραπομπή είναι σχεδόν απαραίτητη για την επιτυχία κάθε δραστηριότητας. Η κοινωνία τείνει να υποτιμά τη δημιουργική ικανότητα των ατόμων με αναπηρία, και **οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα μπορεί να αποτελέσουν** προσκόμματα κατά την εργασία με αυτές τις ευάλωτες ομάδες. Η διεύρυνση των γνώσεων του οργανισμού υλοποίησης στη βάση της συνεργασίας με επαγγελματίες ή οργανισμούς με προηγούμενη εμπειρία μπορεί να βοηθήσει στην εκτίμηση των δεξιοτήτων και των ταλέντων των ωφελούμενων πέρα από την κατάστασή τους.

Στην περίπτωση των γυναικών που βρίσκονται σε ευάλωτες καταστάσεις, είναι σκόπιμο να δημιουργηθούν δίκτυα συνεργασίας με οργανώσεις που ειδικεύονται σε ζητήματα φύλου, μέσω των οποίων θα δουλεύονται οι προσωπικές/επαγγελματικές πτυχές των συμμετεχουσών γυναικών, με στόχο την **αύξηση της αυτοεκτίμησής τους, την επαγγελματική κατάρτιση και την ένταξή τους στην αγορά εργασίας**. Οι επαγγελματίες που εργάζονται με τη συγκεκριμένη ομάδα στόχο μπορούν να παρέχουν πληροφορίες για μια πιο αποτελεσματική κι ενοποιητική κατάρτιση.

Οι μετανάστριες γυναίκες έχουν διαφορετικές ιδιαιτερότητες και ανάγκες, τόσο από τους μετανάστες άνδρες, όσο και από τον γυναικείο πληθυσμό γενικότερα, και απασχολούνται κυρίως στον τομέα της οικιακής εργασίας και στη φροντίδα εξαρτώμενων προσώπων. Η γνώση των θεσμικών πόρων που προορίζονται για τον σκοπό αυτό, καθώς και των ειδικών αναγκών αυτής της ομάδας, θα διευκολύνει το σχεδιασμό της καλλιτεχνικής/πολιτιστικής δραστηριότητας και την ιεράρχηση προτεραιοτήτων.

Οι εκπαιδευτές/-ριες μπορούν να πραγματοποιήσουν ενημερωτικές ομιλίες στους τοπικούς συλλόγους, ενώ σχετικές πληροφορίες μπορούν να αναρτηθούν στους πίνακες ανακοινώσεων. Επιπρόσθετα, μπορεί να πραγματοποιηθεί εργαστήριο κι επαγγελματίες για να αναλάβουν την επικοινωνία σε πιθανούς/-ές συμμετέχοντες/-ουσες.

Εκτός από τους εκπαιδευτές, η παρουσία – καθ' όλη τη διάρκεια της δραστηριότητας – επαγγελματιών εκπαίδευσης εξειδικευμένων στην κοινωνική ένταξη είναι σημαντική για την επίλυση συγκρούσεων και την υπέρβαση κοινωνικο-συναισθηματικών δυσκολιών που μπορεί να παρουσιάσουν οι ομάδες.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

3.4.3 Ανάπτυξη προγράμματος κατάρτισης

Αν και οι καλλιτεχνικές/πολιτιστικές δραστηριότητες είθισται να διεξάγονται πρόσωπο με πρόσωπο, ένα διαδικτυακό πρόγραμμα κατάρτισης είναι εφικτό για άτομα με επαγγελματικά προσόντα υψηλού επιπέδου ή προηγούμενη εμπειρία στον τομέα. Παρά ταύτα η εργασία πρόσωπο με πρόσωπο ενδείκνυται στην περίπτωση ευάλωτων ομάδων, λόγω της πρόσθετης αξίας που προκύπτει γι' αυτές.

Με εφελτήριο την εμπειρία που προέκυψε από το εργαστήριο κεραμικής που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της πιλοτικής δραστηριότητας στην Ισπανία, ένα διαδικτυακό πρόγραμμα κατάρτισης συνιστάται μόνο εάν οι συμμετέχοντες διαθέτουν τα απαιτούμενα επαγγελματικά προσόντα ή προηγούμενη εμπειρία στον τομέα αυτό.

Λαμβάνοντας υπόψη τη φύση του υλικού και τις ιδιότητες του πηλού, απαιτείται ένας επαγγελματίας που να μπορεί να εποπτεύει όλες τις φάσεις της δημιουργικής διαδικασίας. Επίσης, μπορεί να είναι δύσκολο για άτομα με χαμηλούς οικονομικούς πόρους να αποκτήσουν τα απαραίτητα εργαλεία για την κατασκευή πηλού.

Συνιστάται το πρόγραμμα κατάρτισης να είναι μακράς διάρκειας. **Η ανάπτυξη μιας καλλιτεχνικής δραστηριότητας απαιτεί χρόνο, αφοσίωση και μια συγκεκριμένη τεχνική διαδικασία**, ιδίως στην περίπτωση των ατόμων με αναπηρία. Η διάρκεια εξαρτάται από το είδος της δραστηριότητας που θα σχεδιαστεί και θα υλοποιηθεί καθώς και από την ομάδα στόχο. Στη βάση της εμπειρίας από το πιλοτικό εργαστήριο κεραμικής στην Ισπανία, η ανάπτυξη ενός προγράμματος με ελάχιστες συνεδρίες, διάρκειας δύο ωρών, τέσσερις φορές το μήνα, θα ήταν ιδανική για ένα σχολικό έτος.

Επιπλέον, θα ήταν ωφέλιμο να περιοριστεί ο αριθμός των συμμετεχόντων/-ουσών, για παράδειγμα, σ' έναν μέγιστο αριθμό 8 ατόμων σε μικτές ομάδες που να περιλαμβάνουν άτομα με και χωρίς αναπηρία ανά συνάντηση. Ο αριθμός αυτός μπορεί να αυξηθεί σε 10 ανά συνάντηση στην περίπτωση ομάδων νέων με κοινωνικές δυσκολίες.

Κατά την εργασία με άτομα με αναπηρίες ο/η εκπαιδευτής/-ρια πρέπει να αφιερώνει επαρκή χρόνο, να βοηθά και να ακούει με τη μέγιστη προσοχή τους/τις συμμετέχοντες/-ουσες. Επιπλέον, είναι εξαιρετικά σημαντικό να διατηρείται ένα παραγωγικό μαθησιακό περιβάλλον για να εξασφαλιστεί μια σχέση εμπιστοσύνης με τους συμμετέχοντες και να υποστηριχθεί η συνεργασία στην ομάδα.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Τέλος, εκτός από τα υλικά που απαιτούνται για την ανάπτυξη της δραστηριότητας της κεραμικής, συνιστάται η ενίσχυση της κατάρτισης με εξωτερικούς πόρους, όπως βιβλία τέχνης, μουσική, αναπαραγωγή γλυπτών και ομαδικές επισκέψεις σε τοπικά μουσεία.

3.4.4 Πώς να αξιολογήσετε ένα πρόγραμμα κατάρτισης

Ο Εκπαιδευτικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών (UNESCO) αναγνωρίζει και προωθεί τη μη τυπική εκπαίδευση ως εργαλείο ενδυνάμωσης και κοινωνικού μετασχηματισμού. **Η ουσιαστική ιδιαιτερότητα της μη τυπικής εκπαίδευσης είναι η ευελιξία και η προσαρμοστικότητα της σε διαφορετικά κοινωνικά πλαίσια.**

Όσον αφορά στην αξιολόγηση ενός εκπαιδευτικού προγράμματος, είναι απαραίτητο να διεξάγεται συνεχής αξιολόγηση, της οποίας η σχεδίαση ιδανικά θα υπάγεται στη φάση σχεδίασης της δραστηριότητας στην οποία και περιλαμβάνεται ποικιλία μεθόδων και πόρων.

Ως εκ τούτου, συνιστάται η χρήση ατομικών ερωτηματολογίων ή συνεντεύξεων για τη διαπίστωση των προσδοκιών των ενδιαφερόμενων, της προηγούμενης γνώσης τους ως προς τη δραστηριότητα και της κοινωνικο-συναισθηματικής τους κατάστασης πριν από την κατάρτιση.

Αυτοί οι δείκτες παρέχουν σχετικές πληροφορίες για τον σχεδιασμό των επιμέρους συναντήσεων, τον σχηματισμό των ομάδων και τη σύγκρισή τους στο τέλος της κατάρτισης με τους προγραμματισμένους στόχους.

Όταν χρησιμοποιούνται ερωτηματολόγια, θα πρέπει να ανταποκρίνονται στην ποικιλομορφία της ομάδας, ώστε οι συμμετέχοντες να μπορούν επίσης να αντιλαμβάνονται τις γνώσεις που αποκτήθηκαν.

Συνιστάται επίσης, στο τέλος κάθε συνάντησης, ο εκπαιδευτής να συντάσσει ένα ομαδικό φύλλο καταγραφής μετά τη συνεδρία, ώστε να αναστοχάζεται τις πτυχές της συμπεριφοράς, της επικοινωνίας, της συμμετοχής, του δεσμού με τους επαγγελματίες, των θεμάτων ενδιαφέροντος και των συναισθημάτων και των αισθήσεων που έγιναν αντιληπτές στην ομάδα.

Αναφορικά με την ανάπτυξη των συνεδριών, είναι σημαντικό να αξιολογείται κατά πόσον η προτεινόμενη δραστηριότητα ταιριάζει στις ομάδες στόχους και κατά πόσον οι

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ωφελούμενοι μπορούν να επιτύχουν τους στόχους. Αξιολογήστε τα υλικά που χρησιμοποιούνται, τον χώρο, τα εργαλεία, τον χρόνο και τους διαθέσιμους πόρους.

3.5 Μεθοδολογία για το σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτιστικών δραστηριοτήτων για άτομα με ψυχικές και σωματικές αναπηρίες, άτομα σε ψυχιατρική περίθαλψη, νέους ενήλικες με χαμηλό εισόδημα

3.5.1 Προσέγγιση για το σχεδιασμό καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων

Ως γενική κατευθυντήρια γραμμή είναι ασφαλές να αναφέρουμε ότι ο σχεδιασμός πρέπει να γίνεται από εκπαιδευτές/-ριες που είναι περισσότερο εξοικειωμένοι με την πρακτική και έχουν την απαραίτητη ικανότητα και εμπειρία στον τομέα της εκπαίδευσης. Ωστόσο, αυτό αποτελεί μόνο ένα από τα μέρη μιας επαρκούς προετοιμασίας. Είναι απαραίτητο να υπάρχει σε βάθος γνώση κι εμπειρία σχετικά με τις ανάγκες των ευάλωτων ομάδων-στόχων. Για τον λόγο αυτό κρίθηκε απαραίτητη η συμμετοχή ενός επαγγελματία που έχει εμπειρία με τη συγκεκριμένη ομάδα στόχο που θα συμμετείχε στην κατάρτιση.

Με βάση την εμπειρία από την πιλοτική εφαρμογή της δραστηριότητας αφενός ενέχει υψηλό ρίσκο, αφετέρου είναι αποδοτικό να εμπλέκονται οι συμμετέχοντες στη φάση του σχεδιασμού. Μια από τις ομάδες στόχους, μια ομάδα νέων με χαμηλό εισόδημα, συμμετείχε ενεργά στο σχεδιασμό του πιλοτικού εργαστηρίου κουκλοθέατρου που πραγματοποιήθηκε στην Ουγγαρία. Αφού εισήγαγαν στην ομάδα την πρακτική της κατασκευής των μαριονετών, και αποφάσισαν με ιδεοκαταιγισμό σχετικά με το πώς θα σχεδίαζαν ένα εργαστήριο με βάση τις πληροφορίες που έμαθαν πρόσφατα. Αυτό ήταν επωφελές τόσο για τους εκπαιδευτές, όσο και για τους συμμετέχοντες.

Οι υπόλοιπες ευάλωτες ομάδες-στόχοι που συμμετείχαν στις πιλοτικές συνεδρίες στην Ουγγαρία δεν συμμετείχαν στη διαδικασία σχεδιασμού για διάφορους λόγους. Ένας εξ αυτών ήταν, ότι βασικό στοιχείο αυτής της πρακτικής συνιστούσε η εισαγωγή μιας νέας τεχνικής. Εάν η πρακτική συζητούνταν με τους συμμετέχοντες εκ των προτέρων, θα είχε χάσει μέρος της αξίας της, δηλαδή το στοιχείο της έκπληξης, το οποίο κατά τα άλλα είναι καίριας σημασίας για την επιτυχή συμμετοχή των εμπλεκόμενων και την έκβαση της

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

δραστηριότητας. Ένας άλλος προβληματισμός ήταν ότι για τα άτομα με ειδικές ανάγκες το να προσδιορίσουν και να εκφράσουν τις πραγματικές τους ανάγκες μπορεί να αποτελούσε πρόκληση .

Ακόμη μπορούν να πραγματοποιηθούν προκαταρκτικές συναντήσεις με τους συνεργάτες, προκειμένου οι εκπαιδευτές/-ριες να ενημερωθούν για την ψυχική κατάσταση και τις πιθανές ανάγκες των συμμετεχόντων.

Τα συνιστώμενα βήματα για το σχεδιασμό καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων είναι τα εξής:

1. Οι εκπαιδευτές/-ριες αναπτύσσουν το πρώτο σχέδιο για το εργαστήριο.
2. Ένας/μία επαγγελματίας που εργάζεται καθημερινά με την ομάδα στόχο παρέχει συμβουλές αναφορικά με τη γραπτή δομή.
3. Οι εκπαιδευτές/-ριες επαναξιολογούν το σχέδιο και αναπτύσσουν ένα τελικό σχέδιο. Αυτό θα πρέπει να αφήνει επαρκή χώρο ή ευελιξία για μεταγενέστερες αλλαγές, όπως την παράλειψη μιας ή δύο εργασιών ή την προσθήκη μιας εφεδρικής δραστηριότητας, αν χρειάζεται.
4. Στην αρχή του εργαστηρίου οι εκπαιδευτές/-ριες αξιολογούν τις συνθήκες (την κατάσταση του χώρου, τη συναισθηματική κατάσταση των συμμετεχόντων, τον αριθμό των ατόμων που απουσιάζουν, κ.λπ.)
5. Σύμφωνα με αυτές τις πληροφορίες, μπορεί να είναι απαραίτητη η αναπροσαρμογή του σχεδίου.
6. Κατά τη διάρκεια της πρακτικής δραστηριότητας, οι εκπαιδευτές/-ριες θα πρέπει να είναι σε θέση να αντιδράσουν στις πραγματικές ανάγκες των συμμετεχόντων/-ουσών. Π.χ. εάν οι συμμετέχοντες/-ουσες αντιδρούν αρνητικά σε ένα παιχνίδι που παρουσιάστηκε, τότε το παιχνίδι αυτό θα πρέπει να εγκαταλειφθεί, ή οι πιθανοί λόγοι θα μπορούσαν να χαρτογραφηθούν και να επανεξεταστούν ως υπο-περιοχές επιμέρους εστίασης, εάν είναι εντός των προδιαγραφών της δραστηριότητας. Για παράδειγμα, αν η ομάδα παρουσιάζει έλλειψη κινήτρων, μπορούμε να προτείνουμε να ενεργοποιηθούμε όλοι/-ες μαζί και να νιώσουν έτοιμοι να εργαστούν.
7. Μετά τη διενέργεια της δραστηριότητας, οι εκπαιδευτές/-ριες και οι εμπειρογνώμονες που εργάζονται στενά με την ομάδα στόχο συζητούν τα γεγονότα και οι εκπαιδευτές/-ριες αξιολογούν τη διαδικασία ώστε να σχεδιάσουν αποτελεσματικότερα την επόμενη .

Το σημείο κλειδί είναι να βρεθεί ισορροπία μεταξύ ελευθερίας δράσης και καθοδήγησης και το καλύτερο εργαλείο γι' αυτό είναι ο σχεδιασμός των συναντήσεων με βάση τις εκπεφρασμένες κι εκτιμώμενες ανάγκες της ομάδας στόχου.

3.5.2 Οργάνωση καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων

Από πλευράς συντονισμού, είναι αναμφίβολο ότι η **προηγούμενη επικοινωνία** με έναν οργανισμό που συμβάλλει στην υλοποίηση του έργου είναι χρήσιμη και καθιστά τη διαδικασία σχεδιασμού πιο ομαλή. Η εκ των προτέρων γνώση της ομάδας στόχου ή του οργανισμού μετατοπίζει την προσοχή από τις οργανωτικές πτυχές στην ουσία της συνάντησης. Αυτό είναι χρήσιμο, ιδίως όταν ο οργανισμός έχει ταυτόχρονα περισσότερα έργα και προγράμματα, με περισσότερους εταίρους. Κατά τη συνεργασία με έναν πιθανό εταίρο, είναι σημαντικό κανείς να γνωρίζει το προφίλ του οργανισμού με τον οποίο πρόκειται να συνεργαστείτε, να στοχεύετε στην κοινωνική και συνεργατική μεθοδολογία των δραστηριοτήτων και να διατηρείτε μια δημοκρατική προσέγγιση.

Υπάρχουν επίσης ορισμένα μειονεκτήματα που πρέπει να αναφερθούν. Η πραγματοποίηση άμεσων διασυνδέσεων αντί της δημοσίευσης ανοικτών προσκλήσεων συμμετοχής μπορεί να αποτελέσει **περιορισμό** για την προβολή του προγράμματος. Όποια προσέγγιση και αν ακολουθηθεί, είναι σημαντικό να διασφαλιστεί ότι οι εκπαιδευτές έχουν τις απαραίτητες **πληροφορίες σχετικά με τον συνεργαζόμενο οργανισμό**. Το να ζητήσετε την **υποστήριξη ενός τοπικού οργανισμού** είναι απαραίτητο για την παροχή πληροφοριών σχετικά με την ομάδα στόχο, για τη διαχείριση οργανωτικών και πρακτικών λεπτομερειών, π.χ. την οργάνωση κατάλληλου χώρου, την οργάνωση των συνεδριών σε αρμονία με το καθημερινό πρόγραμμα των συμμετεχόντων. Είναι επωφελές αν ο οργανισμός προσφέρει βοήθεια κατά τη διάρκεια και μετά τη συνάντηση (ή τις συναντήσεις) και παρέχει συμβουλές όταν χρειάζεται. Επιπλέον, η συμμετοχή ενός ειδικού, που γνωρίζει καλά την ομάδα στόχο, στη διαδικασία μπορεί να βοηθήσει τους εκπαιδευτές/-ριες να εξοικειωθούν με τη συγκεκριμένη ομάδα και να διεξάγουν πιο παραγωγικές συναντήσεις.

Όσον αφορά στην υλοποίηση μιας καλλιτεχνικής/πολιτιστικής δραστηριότητας, θα πρέπει να επισημανθεί η σημασία του **προσωπικού υποστήριξης**. Παρόλο που είναι δυνατόν να διεξαχθεί η διαδικασία χωρίς τη μακροχρόνια δέσμευση επαγγελματιών ή

ειδικών, θα υπάρξουν διάφορες περιστάσεις κατά τη διάρκεια των συνεδριών κατά τις οποίες η υποστήριξη θα είναι άκρως απαραίτητη. Για παράδειγμα, εάν το πρόγραμμα απευθύνεται σε μεγαλύτερη ομάδα, κρίνεται σκόπιμο να δημιουργηθούν μικρότερες **υποομάδες**, αποτελούμενες από 2-4 άτομα, για συγκεκριμένες δραστηριότητες (π.χ. ανταλλαγή σκέψεων, συζήτηση για προσωπικά συναισθήματα ή συγκινήσεις). Είναι, επίσης, προτιμότερο να υπάρχουν περισσότεροι συντονιστές στις συναντήσεις, οι οποίοι θα μπορούν να αφιερώνουν την απαραίτητη προσοχή όχι μόνο στην ομάδα ή στις ομάδες, αλλά και στα ίδια τα άτομα. Επιπλέον, εάν κάποιος συμμετέχων αντιμετωπίζει δυσκολίες κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, είναι ζωτικής σημασίας να **μπορεί να λάβει την απαραίτητη υποστήριξη**.

3.5.3 Ανάπτυξη προγράμματος κατάρτισης

Ένα σχετικό μάθημα από τη διαδικασία οργάνωσης του προγράμματος είναι η "αρχή" της **ποιότητας έναντι της ποσότητας**. Μπορεί να συνιστά πρόκληση για τα ευάλωτα άτομα να συμμετάσχουν σε πολύωρες εντατικές συνεδρίες. Από την άλλη πλευρά, ένας αργός ρυθμός και **οι συναντήσεις που βασίζονται στη συνέχεια και τη συνέπεια** θα ήταν πιο παραγωγικές και κατάλληλες για την υποστήριξη της σωματικής και ψυχικής ευεξίας των συμμετεχόντων.

Κατά το σχεδιασμό του περιεχομένου του προγράμματος, συνιστάται να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή σε συγκεκριμένους παράγοντες, όπως: την ικανότητα και τις ανάγκες της ομάδας, τη διαχείριση του χρόνου, τα διαθέσιμα υλικά και την υποστήριξη για την υλοποίηση των συνεδριών, τον τόπο διεξαγωγής κ.λπ. Στην περίπτωση της εργασίας με χάρτινες μαριονέτες, υπάρχει το πλεονέκτημα της **διεύρυνσης των πιθανών αποτελεσμάτων και διαδικασιών**, ανάλογα με την ομάδα στόχο.

Οι εκπαιδευτές/-ριες έχουν την ελευθερία να τροποποιήσουν τη διαδικασία, πειραματιζόμενοι με τη δομή της συνεδρίας. Για παράδειγμα, στο πλαίσιο της πιλοτικής εφαρμογής στην Ουγγαρία, οι εκπαιδευτές/-ριες κατασκεύασαν δύο ελαφρώς διαφορετικά δομημένες συναντήσεις για την ίδια ομάδα στόχο (δύο διαφορετικές ομάδες νέων ενηλίκων με χαμηλό εισόδημα) και στο τέλος των συναντήσεων υπήρξαν ορισμένες σαφείς διαφορές στη συμμετοχή των συμμετεχόντων. Αυτό επέτρεψε επίσης στους συντονιστές να προσθέσουν εν τω μεταξύ νέα στοιχεία ή να παραλείψουν κάποια όταν αυτό ήταν απαραίτητο.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Εάν η πιλοτική δραστηριότητα πρόκειται να διεξαχθεί για την ομάδα στόχο των ατόμων με ειδικές ανάγκες, ο αριθμός των συμμετεχόντων θα πρέπει να καθορίζεται από τον αριθμό των εκπαιδευτών, δηλαδή 3 συμμετέχοντες ανά 1 εκπαιδευτή. Σύμφωνα με τις εμπειρίες της πιλοτικής εφαρμογής, η αναλογία αυτή αποδείχθηκε ιδανική. Είναι επίσης δυνατό να διεξαχθούν οι συναντήσεις με αναλογία 4 ή το πολύ 5 συμμετεχόντων ανά 1 εκπαιδευτή. Με νευροτυπικούς συμμετέχοντες, η κατάρτιση θα μπορούσε να σχεδιαστεί με (τουλάχιστον) δύο εκπαιδευτές και (το πολύ) 30 συμμετέχοντες. Με λιγότερους συμμετέχοντες είναι δυνατόν οι εκπαιδευτές να δώσουν μεγαλύτερη προσοχή στις επιμέρους διαδικασίες.

Κατά το σχεδιασμό της διάρκειας της κατάρτισης θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι, προκειμένου να διερευνηθούν περαιτέρω θετικά αποτελέσματα, οι συναντήσεις με τους συμμετέχοντες σε τακτική βάση μπορεί να είναι πιο αποτελεσματικές. Για παράδειγμα, θα ήταν ασφαλές να πούμε ότι τέσσερις συνεδρίες με διάρκειας 90 λεπτών θα ήταν επαρκείς με βάση τις εμπειρίες του πιλοτικού εργαστηρίου κουκλοθέατρου στην Ουγγαρία.

3.5.4 Πώς να αξιολογήσετε ένα πρόγραμμα κατάρτισης

Ως τρόπος παρακολούθησης, μπορεί να χρησιμοποιηθεί ένα ερωτηματολόγιο, το οποίο έχει αποδειχθεί πολύ χρήσιμο και γόνιμο για περαιτέρω εργασία με νευροτυπικούς συμμετέχοντες. Ωστόσο, θα ήταν σκόπιμο να χρησιμοποιούνται πιο ανεπίσημες και δημιουργικές μέθοδοι όταν εργάζεστε με άτομα με ειδικές ανάγκες. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ο συνεργαζόμενος οργανισμός μπορεί να βοηθήσει στη συλλογή αξιολογήσεων από τους συμμετέχοντες, σχετικά με τις εμπειρίες τους. Με αυτόν τον τρόπο οι συμμετέχοντες/-ουσες θα μπορούσαν να διαμορφώσουν τις απόψεις τους χωρίς την πίεση ότι πρέπει να τις μοιραστούν οπωσδήποτε, άμεσα με τους/ τις εκπαιδευτές/-ριες. Θα μπορούσαν να είναι πιο ειλικρινείς ή και πιο επικριτικοί.

Είναι πρακτικό να καλέσετε τους συμμετέχοντες να μιλήσουν για τις εμπειρίες τους κατά τη διάρκεια της κατάρτισης ή/και μετά την ολοκλήρωσή της. Κρίνεται ιδιαίτερα βοηθητικό να ακούσετε ποιο μέρος της κατάρτισης είχε μεγαλύτερη απήχηση στους συμμετέχοντες. Οι αξιολογήσεις στο τέλος της κατάρτισης αναδεικνύουν τα θετικά στοιχεία, ενώ τα σημεία που δεν αξιολογήθηκαν μπορούν να αξιολογηθούν εκ νέου εφόσον δεν αναφέρθηκαν.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Η αξιολόγηση μπορεί να πραγματοποιηθεί αμέσως μετά την κατάρτιση ή μερικές εβδομάδες αργότερα. Το πλεονέκτημα της πρώτης επιλογής είναι ότι η εμπειρία παραμένει ακόμα πολύ φρέσκια και ζωντανή. Το πλεονέκτημα της δεύτερης είναι ότι οι συμμετέχοντες είναι πιθανότερο να έχουν αρκετό χρόνο στη διάθεση τους για να εφαρμόσουν τα αποτελέσματα της κατάρτισης στη ζωή τους, επομένως τα δεδομένα της αξιολόγησης μπορεί να τους είναι πιο συναφή και κατατοπιστικά.

3.6 Μεθοδολογία για το σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτιστικών δραστηριοτήτων για νέους ενήλικες με οικονομικά μειονεκτήματα και ηλικιωμένους

3.6.1 Προσέγγιση για το σχεδιασμό καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων

Σύμφωνα με τις αρχές της βιωματικής μάθησης και τη χρήση εργαλείων μη τυπικής εκπαίδευσης, οι καλλιτεχνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες για ευάλωτες ομάδες θα πρέπει να σχεδιάζονται από ικανούς και έμπειρους συντονιστές/-ριες ή εκπαιδευτές/-ριες. Επιπλέον, η μαθησιακή διαδικασία πρέπει να ακολουθεί την προοπτική της "**μάθησης μέσω της πράξης**". Μια συμμετοχική προσέγγιση είναι απαραίτητη για μια συμπεριληπτική εκπαιδευτική ατμόσφαιρα και το πρόγραμμα πρέπει να έχει μια ευέλικτη ροή που να επιτρέπει σε κάθε συμμετέχοντα να συμμετέχει στις δραστηριότητες με τον δικό του ρυθμό. Θα ήταν ωφέλιμο να προγραμματίσετε κάποιες δραστηριότητες προθέρμανσης, ενεργοποίησης και δημιουργίας ομάδας πέραν της κύριας πολιτιστικής δραστηριότητας και να τις χρησιμοποιήσετε για την έναρξη κάθε συνάντησης και όσο συχνά χρειάζεται.

Οι συντονιστές/-ριες/εκπαιδευτές/-ριες θα πρέπει να προσπαθήσουν να παρακινήσουν τους συμμετέχοντες να συνεχίσουν στις περισσότερες συναντήσεις κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Είναι σημαντικό να δείξουν υπομονή και κατανόηση για τις δυσκολίες που μπορεί να αντιμετωπίσουν οι συμμετέχοντες/-ουσες και να υποστηρίξουν τις ευκαιρίες κοινωνικής μάθησης κι επικοινωνίας εντός της ομάδας. Σε αυτό το σημείο μπορεί να σημειωθεί ότι το σημαντικότερο για τους εκπαιδευτές/-ριες να **υιοθετήσουν μια συμπεριληπτική προσέγγιση** και στάση απέναντι στους/στις συμμετέχοντες/-ουσες από το να έχουν εξαιρετικές δεξιότητες και βαθιές γνώσεις στον τομέα των τεχνών και του πολιτισμού που θα χρησιμοποιήσουν ως εργαλείο στο πλαίσιο αυτής της κατάρτισης. Η κύρια ιδέα της ανάπτυξης και της διοργάνωσης αυτών των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, εκτός από το να τους βοηθήσει να μάθουν νέες καλλιτεχνικές μεθόδους και τεχνικές, είναι να στηρίξει τα ευάλωτα άτομα βοηθώντας τα

να αναπτύξουν τις οριζόντιες και κοινωνικές τους δεξιότητες και να συμβάλουν στην ψυχικής και σωματικής τους ευεξίας.

Θα ήταν ευεργετικό για τη διαδικασία της κατάρτισης εάν οι εκπαιδευτές/-ριες έχουν εμπειρία στην εργασία με τη συγκεκριμένη ευάλωτη ομάδα στόχο. Ελλείψει εμπειρίας, μπορεί να πραγματοποιηθεί έρευνα για τις εν λόγω ευάλωτες ομάδες, να έρθετε σε άμεση επαφή με τους οργανισμούς ή τους/τις κοινωνικούς λειτουργούς που εργάζονται με τις συγκεκριμένες ομάδες, ώστε να ζητηθεί υποστήριξη, αν χρειαστεί.

Όταν εξετάζεται το ενδεχόμενο σχεδιασμού μιας πολιτιστικής δραστηριότητας για ευάλωτες ομάδες, οι κοινωνικές δεξιότητες που θα πρέπει να διαθέτουν οι εκπαιδευτές/-ριες είναι κοινές: **προσαρμοστικότητα** κι **ευελιξία**.

Η εστίαση στην προσαρμογή ή την αλλαγή του προγράμματος και της στάσης απέναντι στους συμμετέχοντες/-ουσες θα βοηθούσε στην ικανοποίηση των απαιτήσεων και των αναγκών των συμμετεχόντων/-ουσών και της τρέχουσας κατάστασης της κατάρτισης. Ως εκ τούτου, η ομάδα που πρόκειται να διεξάγει την κατάρτιση θα πρέπει να είναι αρκετά καλά προετοιμασμένη ώστε να μπορεί να αντιδράσει στις αναπάντεχες αλλαγές και συγκρούσεις που μπορεί να προκύψουν κατά τη διάρκεια του προγράμματος.

3.6.2 Οργάνωση καλλιτεχνικών, πολιτιστικών και καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων

Η ομάδα στόχος μπορεί να προσδιοριστεί λαμβάνοντας υπόψη διάφορες μετρήσεις, όπως τις αυξανόμενες κοινωνικές ανάγκες, την προσβασιμότητα της ευάλωτης ομάδας και τις δυνατότητες αλληλεπίδρασης με τις οργανώσεις που εκπροσωπούν τις ευάλωτες ομάδες. Προκειμένου να διοργανωθεί μία πολιτιστική δραστηριότητα, είναι προτιμότερο να προσδιορίσετε πρώτα την ομάδα στόχο και μετά να προχωρήσετε σε επαφή με οργανισμούς που εκπροσωπούν αυτές τις ομάδες, κοινωνικά κέντρα, δήμους ή σχετικά κοινοτικά κέντρα και κέντρα εθελοντισμού. Μετά την εύρεση ενός οργανισμού για συνεργασία, μπορεί να ανακοινωθεί η από κοινού δραστηριότητα, στα μέλη του οργανισμού. Επιπλέον, **η πραγματοποίηση ανοιχτής, δημόσιας πρόσκλησης αποτελεί πάντα μία δυνατότητα**. Η ανοιχτή πρόσκληση μπορεί να δημοσιευτεί σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης (ιστοσελίδες, Facebook, Instagram, σχετικές ομάδες Telegram και WhatsApp, κ.λπ.) και μπορεί να κοινοποιηθεί σε άλλους σχετικούς οργανισμούς, κοινότητες και κέντρα εθελοντισμού.

Οι προηγούμενες επαφές μπορούν επίσης να είναι χρήσιμες για τον προσδιορισμό της ομάδας στόχου και των σχετικών οργανισμών. Είναι πολύ πιθανό να υλοποιήσετε τη δραστηριότητα με άλλους οργανισμούς με τους οποίους οι εκπαιδευτές/-ριες έχουν ήδη έρθει σε επαφή ή συνεργάζονται επί του παρόντος για διαφορετικό σκοπό. Ένα θετικό αποτέλεσμα αυτών των προηγούμενων γνωριμιών θα ήταν η υποστήριξη που απαιτείται για την υλοποίηση της δραστηριότητας από τον άλλο οργανισμό που έχει εμπειρία εργασίας με τη συγκεκριμένη ομάδα στόχο.

Θα ήταν σίγουρα πολύ υποστηρικτικό για τους εκπαιδευτές/-ριες εάν λάβουν οποιαδήποτε **τεχνική και φυσική υποστήριξη** για το χειρισμό του εκπαιδευτικού υλικού, για να βοηθήσουν στη διεκπεραίωση της γραφειοκρατίας ή στη διασφάλιση της ασφάλειας και της ασφάλειας από τον συνεργαζόμενο οργανισμό.

Επίσης, η **συναισθηματική υποστήριξη** θα ήταν ιδιαίτερα επωφελής στην περίπτωση της εργασίας με ευάλωτες ομάδες, επομένως ένας επαγγελματίας που εργάζεται στον συνεργαζόμενο οργανισμό μπορεί να κληθεί να συμμετάσχει ενεργά ή περιστασιακά στη διαδικασία εκπαίδευσης. Για παράδειγμα, εφόσον εργάζεστε με ηλικιωμένους, η παρουσία ενός γεροντολόγου, ενός ψυχολόγου ή ενός κοινωνικού λειτουργού, εκτός από το εκπαιδευτικό προσωπικό, θα ήταν πολύ υποστηρικτική για τους/τις συμμετέχοντες/-ουσες.

Στην περίπτωση νεαρών ενηλίκων με οικονομικά μειονεκτήματα. Η παρουσία ενός ψυχολόγου, ενός κοινωνικού λειτουργού ή ενός εθελοντή που μπορεί να προσφέρει συναισθηματική υποστήριξη όταν χρειάζεται θα εκτιμηθεί ιδιαίτερα. Πρέπει να σημειωθεί ότι η συγκεκριμένη ομάδα στόχος έχει μέλη που αντιμετωπίζουν αυξημένες αντιξοότητες στην προσωπική τους ζωή εξαιτίας της ανεπάρκειας οικονομικών πόρων. Από την άλλη, η κατασκευή των μαριονετών είναι μια πολύ ευαίσθητη κι ενδοσκοπική διαδικασία, που μπορεί να προκαλέσει δύσκολα συναισθήματα αλλά και να προσφέρει ευχαρίστηση στους/στις συμμετέχοντες/-ουσες. Επομένως, ένας/μία επαγγελματίας που υποστηρίζει τον/την εκπαιδευτή/-ρια και τους/τις συμμετέχοντες/-ουσες σε όλη τη διαδικασία θα συνεισέφερε ιδιαίτερα στην ποιότητα και την εξυπηρέτηση της εκπαίδευσης. Αυτό το βοηθητικό προσωπικό θα συνεισέφερε επίσης στην αύξηση του ποσοστού των συμμετεχόντων/ουσών που συνεχίζουν την εκπαίδευση.

Τέλος, ένας/μία εθελοντής/-ρια, ένα μέλος της οργάνωσης ή ένας/μία επαγγελματίας θα βοηθούσε να τραβήξει φωτογραφίες, να βιντεοσκοπήσει και να επεξεργαστεί τις συναντήσεις για την ορατότητα του έργου, καθώς ορισμένες φορές είναι δύσκολο για τους/τις εκπαιδευτές/-ριες να υλοποιούν την εκπαίδευση και να αναπτύσσουν οπτικοακουστικά, ταυτόχρονα.

Επιπλέον, θα ήταν ωφέλιμο εάν οι εκπαιδευτές είχαν μια προκαταρκτική συνάντηση με τον οργανισμό, ανεξάρτητα από το αν έχουν προηγούμενη συνεργασία ή έχουν μόλις γνωρίσει ο ένας τον άλλον. Είναι σημαντικό το εκπαιδευτικό πρόγραμμα να ελεγχθεί εάν είναι κατάλληλο και ρεαλιστικό να εφαρμοστεί για τη συγκεκριμένη ευάλωτη ομάδα στόχο, από τον άλλο οργανισμό.

Επίσης, η πρόβλεψη και κάλυψη των αναγκών της ομάδας στόχου συνιστά μια ακόμα, απαραίτητη προετοιμασία. Ο έλεγχος των φυσικών συνθηκών και της καταλληλότητας του πιθανού χώρου δραστηριότητας, προκειμένου ο τελευταίος να ανταποκρίνεται στις εκπαιδευτικές απαιτήσεις και τις ανάγκες των συμμετεχόντων, θα αποσοβήσει πολλές από τις πιθανές συγκρούσεις, κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής δραστηριότητας. Για παράδειγμα, ο χώρος θα πρέπει να αερίζεται καλά, να διαθέτει τις κατάλληλες εγκαταστάσεις υγιεινής και να περιλαμβάνει έναν άνετο, ευρύ χώρο εργασίας για τη διεξαγωγή των καλλιτεχνικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων σε ένα περιβάλλον ομαδικής εργασίας.

3.6.3 Ανάπτυξη προγράμματος κατάρτισης

Ο σχεδιασμός του προγράμματος και η ανάπτυξη ενός προσχεδίου της εκπαίδευσης κρίνονται εξαιρετικά επωφελείς. Ωστόσο, απροσδόκητες δυσκολίες μπορεί να παρουσιαστούν κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης, επομένως το πρόγραμμα θα πρέπει να είναι ευέλικτο προκειμένου να πραγματοποιηθούν οι απαραίτητες αλλαγές για να ξεπεραστούν αυτές οι δυσκολίες. Επιπλέον, είναι δυνατός ο σχεδιασμός του προγράμματος σε διαφορετικές εντάσεις και διάρκειες. Για παράδειγμα, η Utopia είχε προγραμματίσει να υλοποιήσει ένα εργαστήριο χάρτινου κουκλοθέατρου διάρκειας 2 μηνών για νεαρούς ενήλικες με οικονομικά μειονεκτήματα, το οποίο αποτελούταν από 8 συνεδρίες, 2 ωρών η καθεμία. Ωστόσο, η διατήρηση της συνέχισης της συμμετοχής των ωφελούμενων αποτέλεσε πρόκληση κατά τη φάση υλοποίησης της εκπαίδευσης. Μερικοί/-ές συμμετέχοντες/-ουσες ξεκίνησαν το εργαστήριο και στη συνέχεια ανέφεραν

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ότι είχαν βρει δουλειά και δεν μπορούσαν να παρακολουθήσουν άλλο. Μερικοί ήταν ακόμη φοιτητές και είχαν εξετάσεις στο πανεπιστήμιο, οπότε έχασαν κάποιες συναντήσεις. Μερικοί δεν συνέχισαν λόγω προβλημάτων υγείας που σχετιζονταν με την πανδημία. Ως αποτέλεσμα, η διάρκεια της εκπαίδευσης έπρεπε να επεκταθεί στους 3 μήνες με μεγαλύτερα κενά μεταξύ των συναντήσεων.

Σε άλλη υλοποίηση, η Utopia είχε προγραμματίσει ένα εργαστήριο 2 εβδομάδων με ηλικιωμένους ενήλικες, το οποίο αποτελούνταν από 8 συναντήσεις, 1 ώρα η καθεμία. Ωστόσο, ο συνεργαζόμενος οργανισμός ζήτησε ένα μονοήμερο εντατικό εργαστήριο, έτσι η ομάδα μετέτρεψε την εκπαίδευση σε ένα 8ωρο, ημερήσιο πρόγραμμα. Περιττό να σημειωθεί ότι η ομάδα έπρεπε να προσαρμοστεί πολύ γρήγορα στις νέες συνθήκες και να αλλάξει το πρόγραμμα σύμφωνα με τις τρέχουσες ανάγκες.

Μετά την πανδημία του Covid 19, είναι ευρέως διαδεδομένη η τροποποίηση οποιασδήποτε καλλιτεχνικής, πολιτιστικής, κοινωνικής, εκπαιδευτικής ή επαγγελματικής εκδήλωσης σε διαδικτυακή. Ωστόσο, στην περίπτωση των ευάλωτων ενηλίκων, τα θετικά κοινωνικά και συναισθηματικά αποτελέσματα μιας δραστηριότητας πρόσωπο με πρόσωπο δεν θα μπορούσαν να αντικατασταθούν με ένα διαδικτυακό πρόγραμμα.

Η απόκτηση μιας εμπειρίας που αφορά στην πραγματική ζωή, μέσω της δραστηριότητας, σίγουρα θα υποστήριζε τους εκπαιδευτικούς στόχους, οι οποίοι είναι: να συμβάλλει στην αυτοεκτίμηση και την αυτογνωσία των συμμετεχόντων, να συμβάλλει στις επικοινωνιακές και κοινωνικές τους δεξιότητες, να βελτιώσει την αυτογνωσία τους και την επίγνωση των αναγκών τους, να προσφέρει μια μη τυπική και βιωματική εμπειρία μάθησης, να προσφέρει νέες μεθόδους για την υποστήριξη της δημιουργικότητας, να συμβάλλει στη δημιουργία ενός χώρου για τους/τις συμμετέχοντες/-ουσες προκειμένου να εκφραστούν και να γνωριστούν μεταξύ τους, να δημιουργηθεί ένα περιβάλλον που να ευνοεί τη συγκρότηση ομάδας και την αποτελεσματική συνεργασία και να παρουσιαστούν στους συμμετέχοντες τεχνικές κοινωνικής ένταξης και συνοχής.

Επιπλέον, για να διατηρηθεί ένα παραγωγικό και συμπεριληπτικό εκπαιδευτικό περιβάλλον, είναι σημαντικό να περιοριστεί ο αριθμός συμμετοχής στο μέγιστο αριθμό των 10-15 ατόμων. Για μια ομάδα αυτού του μεγέθους, είναι καλύτερο να υπάρχουν τουλάχιστον δύο εκπαιδευτές που να διευθύνουν τις συναντήσεις. Όσον αφορά σε καλλιτεχνικές δραστηριότητες, αυτές απαιτούν πολλή προσοχή κι επίβλεψη ενός προς

έναν, καθώς και λεπτομερή, χρονοβόρα εργασία. Εάν υπάρχει περισσότερο προσωπικό που αναλαμβάνει κάποιο ρόλο στην εκπαίδευση, είναι πιο πιθανό οι συμμετέχοντες να έχουν μια θετική και γόνιμη εμπειρία.

Για την **ενίσχυση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης** είναι επίσης πολύ σημαντικό να ενθαρρύνουμε τους συμμετέχοντες να βοηθήσουν ο ένας τον άλλον. Προκειμένου να βοηθήσετε τους συμμετέχοντες να αισθάνονται έτοιμοι για τις εκπαιδευτικές συναντήσεις, συνιστάται να ξεκινήσετε την ημέρα της εκπαίδευσης με δραστηριότητες ενεργοποίησης, γνωριμίας ή οποιοδήποτε παιχνίδι κρίνεται κατάλληλο για την ομάδα στόχο. Η έμφαση στις ανάγκες, η εστίαση στη διαδικασία και η διατήρηση χαμηλών προσδοκιών για τα αποτελέσματα, είναι επίσης πολύ σημαντικά.

Τα υλικά δεν χρειάζεται να είναι πανομοιότυπα για κάθε εκπαιδευτική δραστηριότητα. Επιπλέον, θα **βελτιωνόταν η ποικιλομορφία και η παραγωγικότητα** της εκπαίδευσης εάν οι συμμετέχοντες/-ουσες συνεισφέρουν φέρνοντας τα δικά τους ανακυκλώσιμα υλικά προκειμένου να εξατομικεύσουν το έργο τέχνης τους. Είναι σημαντικό να έχετε κατά νου ότι αυτή είναι μια δημιουργική δραστηριότητα κατά την οποία οι συμμετέχοντες/-ουσες θα δημιουργήσουν μοναδικά κι εξατομικευμένα έργα τους, με διαφορετικά μεταξύ τους αποτελέσματα. Οι δημιουργικές δραστηριότητες παρουσιάζουν απεριόριστες δυνατότητες, ενώ παρουσιάζουν εξαιρετικές ευκαιρίες για τη δοκιμή νέων ιδεών, **την καλλιέργεια της αυτοεκτίμησης** και την εξάσκηση αποτελεσματικών **δεξιοτήτων λήψης αποφάσεων**.

3.6.4 Πώς να αξιολογήσετε ένα πρόγραμμα κατάρτισης

Για την αξιολόγηση του εκπαιδευτικού προγράμματος μπορούν να χρησιμοποιηθούν τόσο **ερωτηματολόγια όσο και συνεντεύξεις** στο τέλος των δραστηριοτήτων. Επίσης, για την παρακολούθηση της διαδικασίας, μπορούν να πραγματοποιηθούν **ατομικές ή ομαδικές αξιολογήσεις** μετά από κάθε συνάντηση και οι συμμετέχοντες μπορούν να μοιραστούν τις σκέψεις και τα σχόλιά τους με τους/τις εκπαιδευτές/-ριες. Το να δοθεί στους συμμετέχοντες η ευκαιρία να εκφραστούν σωστά θα ήταν επίσης εξαιρετικά επωφελές για τη βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης. Η σύνδεση με τους συμμετέχοντες μέσω της διαδικασίας και η παράκληση για συνεχή αξιολόγηση μπορεί να βοηθήσει την προσαρμογή της εκπαίδευσης ανάλογα με τις ανάγκες τους.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Οι κλασικές τεχνικές αξιολόγησης, όπως η συμπλήρωση μεγάλων εντύπων, μπορεί να είναι περίπλοκες για πολλές ευάλωτες ομάδες, επομένως η ομάδα θα πρέπει να αναζητήσει δημιουργικές λύσεις. Σύντομες κι ενδιαφέρουσες ψηφιακές φόρμες που είναι εύκολο να συμπληρωθούν, συνεντεύξεις βίντεο, κουίζ ή άλλοι δημιουργικοί τρόποι αξιολόγησης και αποτίμησης θα ήταν χρήσιμοι και διασκεδαστικοί. Τέτοιες μέθοδοι είναι η ενεργητική αξιολόγηση, η κοινωνιοκρατική ψηφοφορία, τα διαδικτυακά εργαλεία και οι εφαρμογές όπως το Kahoot κ.τ.λ.

Κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων που πραγματοποίησε η Utopia στην Τουρκία, τόσο οι συμμετέχοντες όσο και οι συντονιστές βίωσαν πολύτιμες στιγμές και μοιράστηκαν μια χαρούμενη, ζεστή και φιλική ατμόσφαιρα. Τα παιχνίδια, η δημιουργία και η εξατομίκευση των χάρτινων μαριονετών επηρέασαν θετικά την αυτοέκφραση των συμμετεχόντων/-ουσών και βελτίωσαν **την ψυχική και συναισθηματική τους κατάσταση.**

Ακόμη και αν ορισμένοι συμμετέχοντες (και από τις δύο ομάδες στόχους) δεν έχουν ενδιαφέρον και κίνητρο στην αρχή των εργαστηρίων, εμπλέκονται με την εκπαίδευση, μέσω της διαδικασίας. Το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες/-ουσες απόλαυσαν το σχεδιασμό των μαριονετών τους και βούτηξαν στη δημιουργική διαδικασία, μπορεί να θεωρηθεί ως ένα εξαιρετικά πολύτιμο και συγκεκριμένο αποτέλεσμα.

Για παράδειγμα, ένας συμμετέχων (65) σχολίασε ότι η δραστηριότητα του θύμισε το **αίσθημα γαλήνης κι ευτυχίας στην παιδική του ηλικία** και μία άλλη συμμετέχουσα (22) σχολίασε ότι είναι νευρική και ανήσυχη σε κοινωνικές περιστάσεις, ακόμη και παρουσία φίλων, ωστόσο, αυτό το εργαστήριο τη βοήθησε να είναι πιο **διεκδικητική και άνετη** ως άνθρωπος κι αισθάνεται ευγνώμων γι' αυτό. Τα αποτελέσματα της αξιολόγησης έδειξαν ότι η τέχνη πράγματι αποτελεί πολύ ισχυρό εργαλείο, με μεγάλο αντίκτυπο και μπορεί εύκολα να προσαρμοστεί στις ανάγκες του/της καθενός/καθεμιάς στη δια βίου μάθηση.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ΕΝΟΤΗΤΑ 4

Πώς να παρέχετε εκπαίδευση σε μέλη ευάλωτων ομάδων που επιθυμούν να γίνουν και οι ίδιοι/-ες εκπαιδευτές/-ριες

Η διοργάνωση καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων μπορεί να χρησιμεύσει ως ευκαιρία συνάντησης ατόμων από ευάλωτες ομάδες **που έχουν ενθουσιασμό για τη δια βίου μάθηση**, κάτι που είναι πολύ σημαντικό για να γίνει κανείς εκπαιδευτής/-ρια. Μετά την ολοκλήρωση μιας καλλιτεχνικής και πολιτιστικής δραστηριότητας, μπορεί να προσφερθεί στους/στις συμμετέχοντες/-ουσες μία εκπαίδευση για να γίνουν οι ίδιοι εκπαιδευτές, εάν δείχνουν ενδιαφέρον να αναλάβουν ευθύνες και να αποδεχτούν νέες προκλήσεις.

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, τα θετικά κοινωνικά και συναισθηματικά αποτελέσματα μιας **δραστηριότητας πρόσωπο με πρόσωπο** θα ήταν πιο καρποφόρα από ένα διαδικτυακό πρόγραμμα. Ωστόσο, η εκπαίδευση μπορεί να υποστηριχθεί με **διαδικτυακές συνεδρίες παρακολούθησης**, στις οποίες οι συμμετέχοντες μπορούν να ανταλλάξουν τις εμπειρίες τους, να ρωτήσουν και να απαντήσουν σε ερωτήσεις κ.τ.λ. Η δεινή οικονομική κατάσταση ορισμένων εκ των ωφελούμενων και η παρεπόμενη έλλειψη υλικού/τεχνικού εξοπλισμού (υπολογιστή και παροχής διαδικτύου), ενδέχεται να μην επιτρέπουν τη διεξαγωγή των συνεδριών διαδικτυακά.

Για παράδειγμα, στην περίπτωση των τυφλών και των ατόμων με προβλήματα όρασης, τα προγράμματα κατάρτισης που επικεντρώνονται στη χρήση αντικειμένων για εκπαιδευτικούς και θεραπευτικούς σκοπούς μπορεί να αποβούν ιδιαίτερα απαιτητικά. Για παράδειγμα, όπως εξηγήθηκε παραπάνω, η τέχνη του κουκλοθέατρου σχετίζεται πολύ με την οπτική έκφραση, ωστόσο, μπορεί να υποτεθεί ότι κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης πρόσωπο με πρόσωπο (όχι διαδικτυακά), ακόμα και άτομα με οπτική δυσλειτουργία μπορούν να κατακτήσουν την τέχνη της κατασκευής και της εμφύχωσης μαριονέτας αρκετά ώστε να το μεταδώσουν γνώσεις και δεξιότητες σε άλλους. Θα εξακολουθήσουν να χρειάζονται την υποστήριξη ανθρώπων που μπορούν να δουν, που θα παρατηρούσαν τις μαριονέτες εν δράσει και θα εξηγούσαν τι λειτουργεί στη σκηνή ενώ εμφύχωνουν τις μαριονέτες, τι βλέπει το κοινό και τι δεν έχει νόημα, τι δεν ταιριάζει με καλλιτεχνική και τεχνική έννοια. Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι η δική τους,

προσωπική εμπειρία πειραματισμού με μαριονέτες. Πρέπει να νιώθουν ασφάλεια και να κατανοούν σε βάθος τους βασικούς κανόνες κατασκευής των φιγούρων τις οποίες ζωντανεύουν. Θα ήταν ιδανικό να οργανωθούν πιλοτικά εργαστήρια **με τη βοήθεια έμπειρων εκπαιδευτών/-ριών** προτού αρχίσουν να εργάζονται μόνοι τους με άλλα άτομα.

Η διάρκεια του εκπαιδευτικού προγράμματος και των συγκεκριμένων συναντήσεων θα πρέπει να καθορίζεται με βάση την τεχνική πολυπλοκότητα του επιλεγμένου πολιτιστικού εργαλείου/μεθοδολογίας και στο επίπεδο των δεξιοτήτων που απαιτείται να αποκτήσουν οι εκπαιδευόμενοι/-ες. Εάν οι συμμετέχοντες/-ουσες έχουν ήδη παρακολουθήσει μια καλλιτεχνική και πολιτιστική εκπαίδευση και έχουν τις βασικές γνώσεις σχετικά με τη δομή και το περιεχόμενο τέτοιων εκπαιδεύσεων, δεν θα είναι απαραίτητη η εκτεταμένη διάρκεια του προγράμματος. Ωστόσο, εάν οι συμμετέχοντες/-ουσες πρόκειται να λάβουν μέρος για πρώτη φορά σε εκπαίδευση τέτοιου είδους, θα πρέπει πρώτα να δοκιμάσουν οι ίδιοι/-ες τη μεθοδολογία. Ο κύριος στόχος είναι να τους δοθεί η ευκαιρία να εξερευνήσουν τα αποτελέσματα της διαδικασίας που θα τους βοηθήσει να γίνουν πιο αυθεντικοί και αυτοδύναμοι εκπαιδευτές και συντονιστές/-ριες αργότερα.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα μπορεί να επικεντρωθεί στις νέες δεξιότητες και τεχνικές για μια διαδοχική περίοδο ή σε μια σύντομη **παρουσίαση και ανάλυση της εργαλειοθήκης και του εγχειριδίου του έργου**, τη δυναμική της ομάδας και τη σημασία του χρονικού περιθωρίου για προβληματισμό και αξιολόγηση. Επιπλέον, μπορούν να συζητηθούν **παραδείγματα και προδιαγραφές ευάλωτων ομάδων**. Στην περίπτωση υλοποίησης ενός τέτοιου προγράμματος μπορεί να επαρκή μια ολόκληρη μέρα διεξαγωγής εντατικού εκπαιδευτικού εργαστηρίου. Ωστόσο, για να εμβαθύνετε στην τεχνική και να εγκολπώσετε ορισμένες κοινωνικές ικανότητες και τεχνικές δεξιότητες, η διάρκεια του εκπαιδευτικού προγράμματος μπορεί να χρειαστεί να είναι μακροπρόθεσμη, για παράδειγμα, μία ημέρα την εβδομάδα με διάρκεια δύο ωρών για ένα χρόνο.

Κατά τη διάρκεια του προγράμματος, θα πρέπει να ενισχυθούν οι **επικοινωνιακές δεξιότητες**, μαζί με την **ενσυναίσθηση και την ενεργητική ακρόαση**, επιπρόσθετα της ικανότητάς τους να γίνουν **δημιουργία συμπεριληπτικών περιβάλλοντων** και της επιτυχούς **διαχείρισης ομάδων και συγκρούσεων**. Περιπτώ να αναφέρουμε ότι η διαθεσιμότητα και η προθυμία των συμμετεχόντων/-ουσών θα πρέπει να ληφθούν

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

επίσης υπόψη για τον προγραμματισμό και το περιεχόμενο του προγράμματος. Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να σημειωθεί ότι όσο περισσότερο εκπαιδεύονται οι συμμετέχοντες/-ουσες, τόσο πιο ουσιαστικός θα είναι ο αντίκτυπος της εκπαίδευσης και τόσο πιο ολιστική θα είναι η προσέγγισή της. Ωστόσο, κρίνεται σημαντικό να διερευνήσετε τη διάθεση και τους πιθανούς περιορισμούς των συμμετεχόντων/-ουσών και να είστε όσο το δυνατόν πιο ευέλικτοι προκειμένου να ανταποκριθείτε στη διαθεσιμότητά τους.

Οι μελλοντικοί/-ες εκπαιδευτές/-ριες και συντονιστές/-ριες θα πρέπει να εργαστούν μόνοι τους για να επιτύχουν μια **ευέλικτη προσέγγιση, χωρίς παρωπίδες** που θα βοηθούσε τους/-τις συμμετέχοντες/-ουσες να συμμετέχουν πλήρως στη διαδικασία της εκπαίδευσης. Στόχος τους πρέπει να είναι η προσπάθεια για συνεισφορά στην επικοινωνία, την οργάνωση, την προσαρμοστικότητα και τις δημιουργικές δεξιότητες των συμμετεχόντων/-ουσών. Εκτός από την εισαγωγή των συμμετεχόντων/-ουσών σε μια νέα τεχνική, η επιστράτευση **πολλών παιχνιδιών ενεργοποίησης, γνωριμίας και ομαδικών παιχνιδιών** μπορούν να αποδειχθούν χρήσιμα εργαλεία γι' αυτούς/-ές στο μέλλον. Ανεξάρτητα από το αν οι υποψήφιοι/-ες εκπαιδευτές/-ριες γνωρίζονται εκ των προτέρων, θα ήταν ωφέλιμο να αφιερώσετε λίγο χρόνο σε δραστηριότητες δημιουργίας ομάδας, για να **τονωθεί η συνοχή της ομάδας και η αίσθηση του ανήκειν**.

Προς αυτή την κατεύθυνση, προσπαθήστε να περιορίσετε τον αριθμό των συμμετεχόντων/-ουσών σε όσο το δυνατόν λιγότερους/-ες, ώστε όλοι/-ες να έχουν την ευκαιρία να λάβουν τον απαραίτητο χρόνο και υποστήριξη, ώστε να αναπτυχθούν και να ενδυναμωθούν. Ο αριθμός των συμμετεχόντων/-ουσών θα πρέπει να εξεταστεί διεξοδικά λαμβάνοντας υπόψη ότι πρέπει να αφιερωθεί επαρκής χρόνος και προσοχή σε κάθε μέλος της ομάδας. Ιδανικά, **συμπεριλάβετε ως μέντορα/εκπαιδευτή κάποιον που προέρχεται από το ίδιο ευάλωτο υπόβαθρο για να λειτουργεί ως σταθερή θετική ενίσχυση για τους/τις εκπαιδευόμενους/-ες**. Τέλος, φροντίστε να προσαρμόσετε το περιεχόμενο και τη μορφή του εκπαιδευτικού υλικού στο επίπεδο και τον ρυθμό εκμάθησης των εκπαιδευομένων.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ορισμένες συγκεκριμένες καλλιτεχνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες ενδέχεται να απαιτούν μεθοδική χρήση και λεπτομερή εξήγηση για την ορθή χρήση των υλικών και των εργαλείων προκειμένου να επιτευχθούν βέλτιστα αποτελέσματα, όπως στην κατασκευή κεραμικών. Για παράδειγμα, η εργασία με μια ομάδα ατόμων με διανοητική αναπηρία μπορεί να είναι πολύ δύσκολη για τη δημιουργία ενός προγράμματος κατάρτισης για εκπαιδευτές/-ριες. Εντούτοις, με τη βοήθεια και την παρακολούθηση του τεχνικού προσωπικού, και ένα εκπαιδευτικό

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

πρόγραμμα προσαρμοσμένο στις ανάγκες της ομάδας, τα άτομα με νοητική αναπηρία μπορούν να μεταμορφωθούν σε πραγματικούς ηγέτες, μεταδίδοντας το καλλιτεχνικό τους κίνητρο και τις δεξιότητές τους σε άλλα άτομα.

Επιπλέον, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη **το κόστος της τεχνικής** και να εξεταστεί το ενδεχόμενο υποστήριξης εάν είναι απαραίτητο. Θα μπορούσε να ζητηθεί οικονομική υποστήριξη μετά από αίτηση σε κοινωνικά ταμεία, κ.τ.λ., εάν είναι δυνατόν. Για παράδειγμα, η ανάπτυξη ενός εργαστηρίου κεραμικής ή η δημιουργία ενός ραδιοφωνικού σταθμού μπορεί να είναι δύσκολο να αντέξει οικονομικά λόγω του υπέρογκου απαιτούμενου οικονομικού κόστους.

Επιπλέον, η αξιοποίηση της επαγγελματικής καθοδήγησης και της διαπροσωπικής επαφής, η οποία παρέχεται από την παρουσία επαγγελματιών, είναι απαραίτητη για την καθημερινή ζωή και

την κοινωνική ένταξη. Καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας κρίνεται απαραίτητη η παρουσία **ψυχολόγου ή/και κοινωνικού λειτουργού** για τη συμφωνία των όρων συμμετοχής των εκπαιδευομένων. Και πάλι, για τα τυφλά άτομα και τα άτομα με προβλήματα όρασης, η βοήθεια των ατόμων που μπορούν να δουν κρίνεται ιδιαίτερα χρήσιμη, κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης. Επιπλέον, όταν εργάζεστε με άτομα με νοητική υστέρηση, η συμμετοχή υποστηρικτικού προσωπικού με υγιείς γνωστικές ικανότητες μπορεί να συμβάλλει τα μέγιστα στην κοινωνική αλληλεπίδραση κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης.

Το **εκπαιδευτικό υλικό** μπορεί να παραμείνει το ίδιο με το υλικό της πιλοτικής εκπαίδευσης, αλλά με έμφαση στη λεπτομερέστερη και δημιουργική αξιοποίησή του, ειδικά εφόσον πολλοί από τους/τις συμμετέχοντες/-ουσες έχουν ήδη αποκτήσει κάποιες βασικές γνώσεις με τη συμμετοχή τους στην πιλοτική δραστηριότητα. Νέα και διαφορετικά υλικά μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν για να πυροδοτήσουν τη δημιουργικότητα των συμμετεχόντων, ενώ και η ποικιλία θα επιτρέψει νέες εμπειρίες. Θα ήταν πολύ χρήσιμο να **μοιραστείτε τις εμπειρίες** τόσο των εκπαιδευτών/-ριών όσο και των συμμετεχόντων/-ουσών σχετικά με την πιλοτική εκπαίδευση και να μοιραστείτε αποτελέσματα όπως βίντεο, αποτελέσματα από την αξιολόγηση, κ.τ.λ. Συνιστάται επίσης η αξιοποίηση εξωτερικών πόρων από το πρόγραμμα, όπως επισκέψεων καλλιτεχνών, εκδρομών, εκθέσεων ή σχολών τέχνης και χειροτεχνίας.

Κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης, οι συμμετέχοντες/-ουσες μπορεί να προσπαθήσουν να διευκολύνουν σύντομες συνεδρίες του προγράμματος στο πλαίσιο της δοκιμής. Οι άλλοι/-ες συμμετέχοντες/-ουσες και οι εκπαιδευτές μπορούν να μοιραστούν τα **σχόλιά** τους και να **υποστηρίξουν** ο ένας τον άλλον για να αυξήσουν την αυτοεκτίμηση. Με αυτόν τον τρόπο οι συμμετέχοντες/-ουσες μπορούν να δοκιμάσουν τις νέες τους δεξιότητες και να αποκτήσουν εμπειρία για το πώς θα καθοδηγούσαν μια τέτοια εκπαίδευση. Στην ιδανική περίπτωση, όταν ένας/μία συμμετέχων/-ουσα έχει την ευκαιρία να οργανώσει ένα πρόγραμμα μόνος/-η του/-της, ένας/μία από τους εκπαιδευτές/-ριες μπορεί να παρακολουθήσει την εκπαίδευση έχοντας το ρόλο του παρατηρητή. Έτσι, μπορούν να γίνουν αποδέκτες αντικειμενικών προβληματισμών για το πρόγραμμα και να βελτιώσουν τις εκπαιδευτικές τους δεξιότητες.

Τέλος, η παρακολούθηση και η αξιολόγηση θα πρέπει να είναι πανταχού παρούσα σε τέτοιες απαιτητικές μετασχηματιστικές διαδικασίες. Εκτός από την αξιολόγηση των αναγκών στην αρχή της εκπαίδευσης, θα πρέπει να υπάρχει συνεχής αξιολόγηση της εξέλιξης της εκπαιδευτικής διαδικασίας, καθ' όλη τη διάρκεια της εκπαίδευσης για την αποφυγή εγκατάλειψης ή χαμηλής ποιότητας παρακολούθηση, ενώ η αξιολόγηση των δεξιοτήτων που αποκτήθηκαν στο τέλος της εκπαιδευτικής διαδικασίας θα πρέπει να είναι πολύ σχολαστική

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τα προγράμματα **δια βίου μάθησης** είναι απαραίτητα για να βοηθήσουν τους ενήλικες να αναπτύξουν και να εξελίξουν τις δεξιότητές τους και να βελτιώσουν την προσαρμοστικότητα στην κοινωνία. Η προσαρμοστικότητα, η κριτική σκέψη, η επίλυση προβλημάτων, η περιέργεια και η δημιουργικότητα είναι γνωστικές και κοινωνικο-συμπεριφορικές δεξιότητες που απαιτούνται όλο και περισσότερο στην επαγγελματική και κοινωνική ζωή. Επιπλέον, κάθε άτομο έχει δικαίωμα

σε ευκαιρίες ποιοτικής εκπαίδευσης και δια βίου μάθησης.³⁶ Ωστόσο, εκατομμύρια άνθρωποι σε όλο τον κόσμο εξακολουθούν να αποκλείονται από την εκπαίδευση για λόγους που μπορεί να αφορούν στο φύλο, τον προσανατολισμό του φύλου, την εθνική ή κοινωνική καταγωγή, τη γλώσσα, τη θρησκεία, την εθνικότητα, την οικονομική κατάσταση ή την οικονομική ικανότητα.³⁷

Όσον αφορά στην εκπαίδευση ενηλίκων, είναι σημαντικό να εντοπίσουμε όλα τα εμπόδια στην εκπαίδευση και να τα αφαιρέσουμε, ώστε να παρέχουμε **«συμπεριληπτική εκπαίδευση»** για όλους τους/τιες μαθητές/--ριες, ανεξάρτητα από τις προκλήσεις που μπορεί να συναντήσουν. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να μπορούν να συμμετέχουν σε προγράμματα που θα είναι ωφέλιμα, αποτελεσματικά και πρακτικά για τη ζωή τους. Η επιτυχία της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης είναι πρωτίστως μέσω της αποδοχής, της κατανόησης και της προσαρμογής των διαφορών και της διαφορετικότητας των μαθητών, συμπεριλαμβανομένων των σωματικών, γνωστικών, ακαδημαϊκών, κοινωνικών και συναισθηματικών πτυχών τους.

Η Ατζέντα 2030 της UNESCO για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, που περιλαμβάνει την αρχή να μην αφήνεις κανέναν πίσω, προβλέπει ειρηνικές, δίκαιες και συμπεριληπτικές κοινωνίες όπου όλα τα ανθρώπινα όντα μπορούν να αξιοποιήσουν τις δυνατότητές τους με αξιοπρέπεια και ισότητα. Η δράση κατά της ανισότητας αποσκοπεί στην εξάλειψη της φτώχειας, στη διατήρηση του πλανήτη και στην επίτευξη βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης. **Μια συμπεριληπτική κοινωνία** βασίζεται στις θεμελιώδεις αξίες της

³⁶ <https://www.unesco.org/en/education/right-education> /16.09.2022.

³⁷ <https://www.unesco.org/en/education/inclusion> /11.09.2022.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

αμεροληψίας, της ισότητας, της κοινωνικής δικαιοσύνης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών, καθώς και στις αρχές της ανεκτικότητας και της αποδοχής της διαφορετικότητας.³⁸ Στους κόλπους μιας κοινωνικά συνεκτικής κοινωνία η ποικιλομορφία είναι ιδιαίτερα αποδεκτή και όλες οι ομάδες έχουν την αίσθηση του ανήκειν, της συμμετοχής, της ένταξης και της αναγνώρισης. **Η κοινωνική συνοχή διασφαλίζει ότι οι ευάλωτες ομάδες αναλαμβάνουν ενεργούς ρόλους στην κοινωνία.**

Η συμβολή της τέχνης και του πολιτισμού σε όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής, συμπεριλαμβανομένων των τομέων της οικονομίας και της απασχόλησης αυξάνεται συνεχώς. Ο πολιτισμός επηρεάζει την αγορά εργασίας, ενώ διατηρεί την υποκείμενη φύση του που σχετίζεται με τη δημιουργικότητα, την ταυτότητα και την αυτοέκφραση. Τέτοια χαρακτηριστικά προσφέρουν τη δυνατότητα συνδυασμού των δεξιοτήτων της απασχολησιμότητας με την αυθεντική αυτοέκφραση, την ευημερία και, ως εκ τούτου, του αισθήματος κοινωνικής ένταξης.

Όπως συζητήθηκε σε πολλές μελέτες που αναφέρονται επίσης σε αυτό το εγχειρίδιο, οι τέχνες και οι πολιτιστικές δραστηριότητες βοηθούν τους ανθρώπους να γνωρίσουν καλύτερα τον εαυτό τους, να προσδιορίσουν συναισθήματα και ανάγκες, να καλλιεργήσουν την αυτοπεποίθησή τους και να τονώσουν τα κίνητρά τους. Αυτές οι δραστηριότητες συμβάλλουν επίσης στην ανάπτυξη νέων **οριζόντιων δεξιοτήτων**, στη διατήρηση του **ψυχικού σθένους** απέναντι στις εμπειρίες της ζωής και στην **αντιμετώπιση παλαιότερων τραυμάτων, μειώνοντας παράλληλα το άγχος και την κατάθλιψη**. Αξιοσημείωτες αλλαγές μπορούν να παρατηρηθούν μεταξύ των ευάλωτων ομάδων, κατά τη συμμετοχή σε τέτοιου είδους δραστηριότητες, όπως η **ψυχική σύνδεση των ανθρώπων, με την** ενθάρρυνση μιας **συμπεριληπτικής και δημιουργικής ατμόσφαιρας** όπου γίνονται σεβαστές όλες οι αξίες και οι αρχές.

Κατά το σχεδιασμό και την παροχή καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων συνυπολογίζεται πλήθος μεταβλητών όπως: οι επαγγελματίες που σχεδιάζουν τη δραστηριότητα, οι ανάγκες και τα ενδιαφέροντα της ομάδας στόχου, η διάρκεια και η μορφή της εκπαίδευσης, αλλά και σε ποιο βαθμό οι συμμετέχοντες/-ουσες θα λάβουν μέρος στην ανάπτυξη της δραστηριότητας. Σε αυτό το εγχειρίδιο, η ομάδα έργου του Step Up προσπάθησε να περιγράψει την αποτελεσματική διοργάνωση τέτοιων δραστηριοτήτων, με την προοπτική προσέγγισης συγκεκριμένων ευάλωτων ομάδων,

³⁸ <https://en.unesco.org/culture-development/transversal-approaches/social-inclusion> /14.09.2022

ενώ μοιράστηκε επίσης βασικά σημεία από τις πιλοτικές δραστηριότητες που πραγματοποιήθηκαν στις χώρες των εταίρων. Οι ευάλωτες ομάδες που αναφέρονται στο εγχειρίδιο είναι:

- Άστεγοι
- Άτομα με προβλήματα όρασης
- Δικαιούχοι του Εισοδήματος Κοινωνικής Ένταξης
- Γυναίκες με & χωρίς Αναπηρία
- Άτομα με νοητικές και σωματικές αναπηρίες
- Άτομα σε Ψυχιατρική Φροντίδα
- Νέοι Ενήλικες με Οικονομικά Μειονεκτήματα
- Ηλικιωμένοι

Οι ποικίλες ανάγκες και τα διαφορετικά επίπεδα ικανοτήτων αυτών των συγκεκριμένων ευάλωτων ομάδων έχουν ληφθεί υπόψη σε κάθε φάση ανάπτυξης και υλοποίησης των πιλοτικών δραστηριοτήτων. Ανεξάρτητα από τον τύπο δραστηριότητας που έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης, τα αποτελέσματα της αξιολόγησης έδειξαν ότι η καλλιτεχνική έκφραση είναι πραγματικά ένα πολύ ισχυρό εργαλείο με σημαντικό αντίκτυπο στην ενίσχυση της **ευημερίας** των ατόμων. Η αυτοπεποίθηση, η αυτοέκφραση, η ομαδική εργασία και η ευκαιρία να μοιραστούν συναισθήματα και προσωπικές ιστορίες αναφέρθηκαν από τους συμμετέχοντες ως μερικές από τις πιο σημαντικές πτυχές της πιλοτικής δραστηριότητας Step Up και στις 6 χώρες.³⁹

Από αυτή την άποψη, προτείνεται τα μέλη ευάλωτων ομάδων να ενθαρρύνονται και να προσκαλούνται να γίνουν τα ίδια εκπαιδευτές/-ριες στους πολιτιστικούς τομείς με τους οποίους έχουν εξοικειωθεί και μέσω των οποίων έχουν ενδυναμωθεί. Από αυτή την άποψη, οι δικαιούχοι που ενδιαφέρονται για δραστηριότητες που βασίζονται στις τέχνες είναι ευπρόσδεκτοι/-ες να γίνουν επαγγελματίες, και να συντονίσουν οι ίδιοι/-ες παρόμοιες δραστηριότητες μη τυπικής εκπαίδευσης. Με την απόκτηση επαγγελματικών προσόντων, μέσω δραστηριοτήτων ανάπτυξης ικανοτήτων, οι δικαιούχοι που κάποτε

³⁹ Για περισσότερες και πιο λεπτομερείς πληροφορίες, βλέπετε το αρχείο “Step Up Project Toolbox”.

συμμετείχαν γίνονται επαγγελματίες εκπαιδευτές και συμβάλλουν σημαντικά στην **ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου**.

Μια τέτοια πρωτοβουλία προτείνεται σε άτομα που έχουν ήδη αναπτύξει ήδη τις επαγγελματικές τους δεξιότητες, ως συμμετέχοντες/-ουσες σε μια συγκεκριμένη πολιτιστική δραστηριότητα και, σε δεύτερο στάδιο, εκδηλώνουν ενδιαφέρον για την κατάρτιση των δεξιοτήτων των διαμεσολαβητών. Η σύσταση μιας τέτοιας ομάδας εκπαιδευτών/-ριών θα πρέπει να πραγματοποιείται μετά από έρευνα και αξιολόγηση των αναγκών, των δυσκολιών και των προσδοκιών των ενδιαφερομένων.

Όπως αναφέρεται στην ατζέντα κοινωνικής ένταξης της UNESCO, οι τέχνες και οι πολιτιστικές δραστηριότητες μπορούν να αποτελέσουν εξαιρετικά αποτελεσματικά εργαλεία για την έκφραση συναισθημάτων, την επικοινωνία, τη δημιουργία φιλικών σχέσεων και τη συνένωση των κοινοτήτων στη βάση ενός κοινού οράματος ειρήνης.⁴⁰

Εστιάζοντας στον ρόλο των τεχνών στην ένταξη των ευάλωτων ομάδων, εκτιμάται ότι οι τέχνες και οι πολιτιστικές δραστηριότητες έχουν **σημαντικά οφέλη όσον αφορά στη θεραπεία και την αποκατάσταση των ευάλωτων ομάδων** καθώς **προάγουν την κοινωνική ένταξη υποστηρίζοντας την κοινωνική σύνδεση κι ευημερία**, αντί της μοναξιάς και της ανησυχίας.⁴¹ Ομοίως, η καλλιτεχνική έκφραση είναι θεμελιώδης για την προώθηση της **κοινωνικής ένταξης και σταθερότητας**, συμβάλλοντας σε μια πιο ειρηνική κοινωνία και βοηθώντας στην αποφυγή εντάσεων και συγκρούσεων.

⁴⁰ <https://en.unesco.org/culture-development/transversal-approaches/social-inclusion> /13.09.2022

⁴¹ Botton A., Armstrong J. Art as Therapy, Phaidon Press, σελ.:64-65 Οκτ 14, 2013

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

**Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το έργο Step Up
επισκεφθείτε τον ιστότοπο μας ή τις σελίδες κοινωνικής δικτύωσης:**

www.stepupart.eu/

facebook.com/stepupproject

instagram.com/stepup.art/

linkedin.com/in/step-up-network-400868209/

twitter.com/StepUp56919723

youtube.com/channel/UCSb0KuFaMhEzT-dMdk7GZxg

**Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη Σύμπραξη, μπορείτε να
επισκεφθείτε τον ιστότοπο των εταιρών και τις παρακάτω σελίδες
κοινωνικής δικτύωσης:**

CENTRO SOCIAL DE SOUTELO

centrosocialsoutelo.org/

facebook.com/centrosocialdesoutelo

instagram.com/centrosocialdesoutelo/

EQUAL SOCIETY

www.equalsociety.gr/en/

facebook.com/equalsocietyngo/

twitter.com/EqualSociety1

instagram.com/equalsociety/

youtube.com/user/equalsociety

ESPACIO ROJO

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

<http://espaciorojo.com/>

<https://www.facebook.com/asociacionespaciorojo/>

https://www.instagram.com/espacio_rojo/

<https://www.linkedin.com/company/asociaci-n-espacio-rojo/>

NYITOTT KOR

<https://nyitottkor.hu/>

<https://hu-hu.facebook.com/nyitottkor/>

<https://www.linkedin.com/company/nyitott-kor/>

TEATR GRODZKI

<https://www.teatrgrodzki.pl/>

<https://pl-pl.facebook.com/TeatrGrodzki/>

UTOPIA EDUCATION AND ART

<https://www.utopiaeduart.org/>

<https://www.facebook.com/utopiaeduart>

<https://www.instagram.com/utopiaeduart/>